

OZAN DÜNYASI

№3
2010

Ozan dünyası

№3, 2010

Təsisçi:

AZƏRBAYCAN AŞIQLAR BİRLİYİ

Məsləhətçilər:

Zəlimxan YAQUB

Xalq şairi

Məhərrəm QASIMLI

professor

Baş redaktor: **Musa NƏBİOĞLU**

REDAKSIYA HEYƏTİ:

Həsən Mirzə

Nizami Cəfərov

Qənirə Paşayeva

Qəzənfər Paşayev

Qara Namazov

Bəhlul Abdulla

Sədnik Paşayev

İsmayıl Məmmədov

Elxan Məmmədli

İlyas Tapdıq

Məmməd Aslan

Ədalət Nəsibov

İsfəndiyar Rüstəmov

Seyfəddin Altaylı (Türkiyə)

Nizaməddin Onk (Almaniya)

Çingiz Mehdiqulu (İran)

İrfan Nəsrəddinoğlu (Türkiyə)

Məhərrəm Cəfərli (Naxçıvan)

Osman Əhmədov (Gürcüstan)

Ünvan: Bakı, Zərifə Əliyeva küç. 21

Əlaqə telefonları:

(+994 12) 493 86 61

(+994 50) 345 36 52

Dərgidə gedən hər yazıdan sorumlu müəllifin özüdür.

Əbülfəs QARAYEV
Azərbaycan Respublikasının
Mədəniyyət və Turizm Naziri

AŞIQ SƏNƏTİ YENİ INKİŞAF MƏRHƏLƏSİNDƏ

Aşıq sənəti həm Azərbaycan xalq ədəbiyyatının, həm də ümumiyyətlə mədəniyyətimizin qədim tarixə və zəngin ənənələrə malik qollarından biridir. Bu sahəyə həmişə dövlət qayğısı olmuş, aşıqlarımız, bu sahədə çalışan digər ifaçılar fəxri adlara layiq görülmüş, onların konsertləri üçün şərait yaradılmışdır.

Mədəniyyət və Turizm Nazirliyində biz daim düşünürük ki, bu misilsiz xalq sənətinin yeni şəraitdə dirçəlməsi, insanların estetik tərbiyəsində aşıq yaradıcılığının imkanlarından istifadə olunması, onun qorunması, inkişaf etdirilməsi və unikal milli sərvət olaraq dünyada tanınması üçün daha hansı tədbirləri həyata keçirək.

Aşığa “Haqq aşığı” deyirlər. Aşıq haqqın carçısı və nəğməkarıdır. Həm də xalqımız deyir ki, aşıq gördüyünü çağırar. Aşıq sənətinə verilən qiymət və bu sənətin yüksək meyarları bizdən tələb edir ki, onun inkişafı üçün hər birimiz əlimizdən gələni əsirgəməyək. Sözlərimin səmimiyyətinə inanın. Bu gün bir həqiqəti deməyi özümə borc bilirəm. Bəli, biz xalq yaradıcılığının demək olar ki, əsas qollarından birinin daha da inkişaf etdirilməsi, qüdrətli saz və söz sənətinin dünyada təbliğ olunması ilə bağlı ustad aşıqların, ziyalıların müraciətinə, o cümlədən aşıqların böyük əksəriyyətinin bu sənətə layiq yüksək səviyyəli tədbirlər keçirmək istəyinə çox ciddi yanaşırıq. Niyə görə? Ona görə ki, el sənətkarları bir-birindən aralı düşsə, yaradıcılıq münasibətləri olmasa, onların problemləri həll edilməsə, ən başlıcası isə aşıqlarımızın yüksək səviyyəli konsertləri təşkil edilməsə, beş-on ildən sonra bu sahədə böyük itkilərlə üzləşə bilərik.

Aşıqlar çox həssas insanlardır. Onların qəlbi çox incədir. Əgər biz indiki ustad nəslə köməklik göstərməsək (mən yalnız nazirliyi, əlaqədar dövlət qurumlarını deyil, bütün cəmiyyətimizi nəzərdə tuturam) yeni aşıq nəsillərinin yetişməsindən, ənənələrin qorunmasından danışa bilmərik.

Biz ulu öndərimiz Heydər Əliyevin xalq yaradıcılığına bəslədiyi həssas münasibətə sadıq qalaraq aşıq sənətinin inkişafı, dünyada tanınması üçün əlimizdən gələni edirik. İnanıram ki, uzun illərdən sonra da olsa, nəhayət, aşıq sənətinin inkişafına geniş imkanlar açılmaqdadır. Bu gün aşıq sənətinin inkişafı yeni mərhələyə qədəm qoyub. Muğam sənətindən sonra ötən il Azərbaycan Aşığı sənətinin də UNESCO-nun Qeyri-maddi irs siyahısına daxil edilməsi bunun əyani ifadəsidir. Aşıqlar Birliyinin yenidən qurulması və sistemli fəaliyyətə başlaması da inamı artıran bir göstəricidir.

İndi isə aşıq sənəti və onun qorunub inkişaf etdirilməsi ilə əlaqədar bir sıra mülahizələrimi bildirmək istəyirəm. Qiymətli sərəvətə sahib olmaq çoxlarının ürəyindən keçə bilər. Azərbaycan xalqı, məhz bizim vətənimiz əsrlər boyu dünya şöhrətli mədəni sərəvətlər yaratmışdır. Bəzən bu sərəvətə tamah salanlar da olur. Məsələn, milli musiqimiz, milli musiqi alətlərimiz, milli mətbəximiz dəfələrlə başqa xalqlar tərəfindən mənimsənilməklə, öz adına çıxılmaq faktı ilə qarşılaşmışdır. Mən sizi inandırırıram, saz, aşıq sənəti elə ecazkar bir dünyadır ki, onu qorumaq və inkişaf etdirməklə yanaşı dünya miqyasında Azərbaycanın milli varlığının bir parçası kimi təqdim edə bilməsək sazi, onun gözəl musiqilərini öz adına çıxanlar tapılacaqdır. Gizli deyil ki, artıq belə söhbətlər eşidilməkdədir.

Həqiqət isə bundan ibarətdir ki, Azərbaycanda mövcud olan sazın da, aşıq musiqisinin də əsl sahibi xalqımızdır, yurdumuzun coşqun təbli, istedadlı insanlarıdır.

Dədə Qorqud qəhrəmanlarını sevgiyə, mübarizəyə səsləyən qopuz-saz min illərdir bu torpaqlarda səslənir, ozanlar, aşıqlar xalq ruhunu oxşayan nəğmələr qoşurlar.

Aşığı sənəti nə qədər sadə, xəlqi olsa da, özündə olduqca zəngin, mən deyərdim ki, mürəkkəb ifadəlilik mədəniyyəti strukturunu birləşdirir. Bir aşığı sanki bir ansamblı əvəz edir. Eyni zamanda o, mizrab vurur, oxuyur, danışır və rəqs edir. İş bununla bitmir. Aşığı sadəcə ifadə deyil, o, həm də bəstəkardır, havalar qoşur, o həm də şairdir, kamil poeziya nümunələri yaradır. Aşığı eyni zamanda salnaməçidir, şahidi olduğu həyat hadisələrini eldən elə daşıyır. Nağıl, dastan, atalar sözü, bayatılarımızın yaşadılmasında, yayılmasında da aşıqların xidməti əvəzsizdir.

Deməyim odur ki, biz aşığı sənətinin inkişafına laqeyd qala bilmərik. Azərbaycan professional musiqisinin banisi Üzeyir Hacıbəyov bu sənəti çox yüksək qiymətləndirir, müasir musiqinin yüksəlişində başlıca mənbələrdən biri olaraq aşığı sənətini, saz musiqisini götürürdü.

Ulu ozan Dədə Qorqudun xeyir-dualarıyla əsrlərdən bəri yol gələn aşığı sənəti ustad el şairlərini yetirmişdir. Onların qoşma, gəraylı və

bayatıları dillər əzbəridir. Aşıq Qurbaninin, Tufarqanlı Abbasın, Sarı Aşığın, Xəstə Qasımın, Aşıq Hüseyn Şəmkirolinin, Molla Cümənin, Aşıq Ələsgərin, Hüseyn Bozalqanlının, Mikayıl Azaflının, Aşıq Alının, Aşıq Şəmşirin adına bağlı şeirlər, dastanlar gözəl sənət nümunələridir. Biz belə bir sərvətə soyuq yanaşa bilmərik. Bu sərvət zaman-zaman Azərbaycanın yazılı ədəbiyyatına, çağdaş bəstəkarlığa, xoreoqrafiyaya güclü təsir göstərmiş, bu gün də təsir göstərməkdədir.

Keçib gəldiyimiz təqribən 40 illik tarixi yolun fərqli mərhələlərində ulu öndərimiz Heydər Əliyevin qoymuş olduğu ənənələrə görə Azərbaycan mədəniyyəti ən yüksək səviyyədə dəstəklənmişdir. Bu mənada mən ölkəmizin incəsənət xadimlərini xoşbəxt sayıram. Xoşbəxt sayıram ona görə ki, ulu öndərimizin qoyduğu ənənə möhtərəm prezidentimiz İlham Əliyev tərəfindən qətiyyətlə davam etdirilir. Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, millət vəkili, hörmətli Mehriban xanım Əliyeva bütün xalqımıza mədəni sərvətlərə yüksək dəyər verilməsinin əsil nümunəsini göstərir. Onun gənc istedadlar, kitab nəşri, el sənətinin inkişaf etdirilməsi, muğam sahəsində yeni istedadların üzə çıxarılması və sair layihələri böyük rezonans doğurmuş, ümumxalq məhəbbəti qazanmışdır.

Belə düşünürəm ki, Mehriban xanımın, eyni zamanda mədəniyyət ictimaiyyətinin birgə söylərinin növbəti istiqaməti məhz sözün, aşıq sənətinin bütün dünyada indiki kimi uğurlu təbliğinin davam etdirilməsi olacaqdır. Bu böyük bir istiqamətdir və inanıram ki, birgə söylərimizlə uğurlar qazanmaq mümkün olacaqdır.

Məhz bu məsələdə biz istedadlı, ustad sənətkarlarımıza daha böyük dəstək verməli, yaradıcılığın inkişaf etdirilməsindən tutmuş aşıq sənətinin mükafatlandırılması, hətta məişət problemlərinin həllinə qədər mümkün olan köməyimizi əsirgəməməliyik.

Mən istərdim ki, bizim dövlət tədbirlərində aşıqlarımızı daha çox görüm. Çağdaş düşüncənin daşıyıcıları olan sənətkarlarla ənənəvi milli-estetik düşüncəyə sahib insanların təmasları hər iki istiqamətə məzmun zənginliyi gətirə bilər. Aşıqların iştirakı ilə həm bölgələrdə, həm paytaxtda, imkan yaranarsa xarici ölkələrdə konsertlərin, yaradıcılıq gecələrinin, dastan axşamlarının keçirilməsinə kömək göstərməliyik. Məncə, bu sahədə Azərbaycanın televiziya kanalları aşıq sənətinin canlı olaraq daha geniş tamaşaçı auditoriyasına çatdırılmasına yardımçı ola bilərlər.

Görünür, biz aşıq sənətinin tədrisi sahəsində də müəyyən işlər görməliyik ki, istedadla professionallığı, istedadla elmi təfəkkürü birləşdirə bilək. İnanıram ki, saz-aşıq sənətinin tədqiqi, təbliği ilə bağlı bütün məsələlərdə ölkəmizin mədəniyyət ictimaiyyəti Azərbaycan aşıqlarına həmişə dəstək verəcəkdir.

I BEYNƏLXALQ AŞIQQ FESTİVALI

2010-cu il oktyabrın 20-27-də Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin təşkilatçılığı ilə ölkəmizdə ilk dəfə Beynəlxalq Aşıq Festivalı keçirildi. Səkkiz ölkənin (Azərbaycan, Türkiyə, İran, Gürcüstan, Rusiya Federasiyası (Dağıstan Respublikası), Qazaxıstan, Özbəkistan, Qırğızıstan) təmsil olunduğu I Beynəlxalq Aşıq Festivalının rəsmi açılış mərasimi oktyabrın 22-də Heydər Əliyev Sarayında gerçəkləşdi.

Tədbirin ssenari müəllifi Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin birinci katibi, Dövlət Mükafatı laureatı, professor Məhərrəm Qasımlı, rejissoru isə Əməkdar incəsənət xadimi Vaqif Əsədov idi.

Mərasimi Mədəniyyət və Turizm naziri Əbülfəs Qarayev açaraq festivala təşrif buyurmuş saz-söz ustalarını, bütün iştirakçıları salamladı. Aşıq sənətinin Azərbaycan mədəniyyətinin ən qədim köklərə malik qollarından biri olduğunu vurğulayan nazir ümidvar olduğunu bildirdi ki, I Beynəlxalq Aşıq Festivalı Azərbaycanın qeyri-maddi mədəni irsinin dünyada tanınmasına mühüm töhfə verəcək.

Nazir Azərbaycan aşıq sənətinin zəngin inkişaf yolu keçdiyini, bu sənətin dünya mədəni irsi xəzinəsinə daxil olduğunu bildirdi: "Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü və yaxından köməyi ilə 2009-cu ildə Azərbaycan aşıq sənəti YUNESKO-nun "Bəşəriyyətin qeyri-maddi mədəni irsinin reprezentativ siyahısı"na daxil edilib, xalqımızın bu ölməz sənəti haqlı olaraq dünya mədəniyyət inciləri sırasında özünə layiq yer tutub. I Beynəlxalq Aşıq

Festivalının keçirilməsi də Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü və dəstəyi ilə gerçəkləşir. Aşıq sənəti nə qədər sadə, xəlqi olsa da, özündə olduqca zəngin və mürəkkəb ifaçılıq mədəniyyəti strukturunu birləşdirir. Aşıq sadəcə ifaçı deyil, o, həm də bəstəkardır, havalar qoşur, o həm də şairdir, kamil poeziya nümunələri yaradır. Aşıq eyni zamanda salnaməçidir, şahidi olduğu həyat hadisələrini eldən elə daşıyır. Nağıl, dastan, atalar sözü, bayatılarımızın yaşadılmasında və yayılmasında aşıqların xidməti əvəzsizdir. Təsədüfi deyil ki, Azərbaycan professional musiqisinin banisi Üzeyir Hacıbəyli bu sənəti çox yüksək qiymətləndirir, müasir musiqinin yüksəlişində başlıca mənbələrdən biri olaraq aşıq sənətini, saz musiqisini götürürdü".

Nazir ulu ozan Dədə Qorqudun xeyir-duaları ilə əsrlərdən bəri yol gələn aşıq sənətinin ustad el şairləri yetirdiyini nəzərə çatdırdı: "Aşıq Qurbaninin, Tufarqanlı Abbasın, Sarı Aşığın, Xəstə Qasımın, Aşıq Hüseyn Şəmkirlinin, Aşıq Alının, Aşıq Ələsgərin, Molla Cümənin, Hüseyn Bozalqanlının, Mikayıl Azaflının, Aşıq Şəmşirin adına bağlı şeirlər, dastanlar gözəl sənət nümunələridir. Bu sərvət zaman-zaman Azərbaycanın yazılı ədəbiyyatına, çağdaş bəstəkarlığa, xoreoqrafiyaya güclü təsir göstərmiş".

Nazir çıxışında bir məqamı xüsusi vurğuladı ki, ümummilli lider Heydər Əliyevin əsasını qoyduğu ənənələrə görə Azərbaycan mədəniyyəti dövlət tərəfindən ən yüksək səviyyədə dəstəklənir: "Bu nəcib ənənə möhtərəm prezident İlham Əliyev tərəfindən davam etdirilir. Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, Mehriban xanım Əliyeva bütün xalqımıza mədəni sərvətlərə yüksək dəyər verilməsinin əsl nümunəsini göstərir. Aşıq sənətinə də həmişə dövlət qayğısı olub, aşıqlarımız, bu sahədə çalışan digər ifaçılar fəxri adlara layiq görülüb. Bundan sonra da biz Azərbaycan aşıq sənətinin daha uca zirvələrə yüksəlməsi üçün əlimizdən gələni əsirgəməyəcəyik. Bu misilsiz xalq sənətinin yeni şəraitdə dirçəldilməsi, inkişaf etdirilməsi və unikal milli sərvət olaraq dünyada tanıtılması üçün görülən işlərdən biri də I Beynəlxalq Aşıq Festivalıdır".

Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin sədri, Xalq şairi Zəlimxan Yaqub türk dünyasının, Şərqi şəksiz və şəriksiz müqəddəs alətindən – dünyanın 72 dilində tərcüməsiz danışan, dilimizi, ruhumuzu, təfəkkürümüzü zaman-zaman diri və duru saxlayan sazımızın işığına uzaqdan-yaxından gələn qonaqları özünəməxsus tərzdə salamladı: "Əgər bu gün ozan-aşiq sənəti ilə bağlı dövlətimizin qayğısı, diqqəti ilə, millətimizin sevgisi və

məhəbbəti üst-üstə düşürsə və ozan aşiq sənəti YUNESKO-nun baş kitabında qeyd olunursa, Avropa salonlarını Azərbaycan sazı ayağa qaldırırsa, belə bir müqəddəs alətin varlığı ilə bağlı bu cür tədbirlərə qanad vermək, qol vermək, genişləndirmək dünya ilə bir elmək lazımdır. Xalqımızın bu ölməz sənətinin dünya mədəniyyət inciləri sırasında özünə layiq yer tutması qarşımızda yeni üfüqlər açmaqla yanaşı, məsuliyyət hissimizi də artırır. Azərbaycanın ev sahibliyi ilə keçirilən bu festival bütün türk dünyasını əhatə edir".

***

Daha sonra Azərbaycan aşiq sənətini özündə əks etdirən videomaterial nümayiş etdirildi və festivalda iştirak edən ölkələrin təmsilçiləri səhnəyə dəvət olundular. Festivalın ilk iştirakçısı isə Türkiyədən gələn qonaqlar oldu. Yakup Temel, Bayram Düşünür, Ali Rıza Ezgi, Murat Tanrıverdi, Mahmud Karadaş, Mürsəl Sinan, Aytən Çinar, İlkin Manya, Maksut Qoca, Timur Yılmazın ifasında səslənən olduqca ruhlu qədim türkü alqışlarla qarşılandı.

İrandan təşrif buyurmuş sənətkarlar Köçərli Şahbazi, Əbülfəz Quluzadə, Yusif Hüseyinzadə, Yadulla Əvəzpur, Əbutaleb Əslaniye, İmamverdi Qolməhəmmədqayabaş, Qudretullah Xedri, Ayaz Şoçayı, Ehtiram Gözəli, Fəraramərz Gözəli, Böyük Əkbərpourzadə, Məhəmməd Nəbati, Fərrux Mehdiqur, Məhbub Xəlili yüksək sənətkarlıq nümayiş etdirərək festivalın ən yaddaqalan çıxışlarından birinə nail oldular. Qırğızıstandan gəlmiş Aalı Tutkuçev, Azamat Balqonbayev türk dünyasının geniş çöllərinin, qədim ellərinin musiqisini səsləndirdilər.

Gürcüstandan ulu sazın səsinə səs verən Aslan Kosalı (Mirzəyev), Məhəmməd Sadaxlı, Ziyəddin Keşəli (Əliyev), Tərmeyxan Qurbanov,

Ramin Qarayev və Orduxan Budaqovun ifaları alqışlandı. Qazaxıstanlı qonaqlar Altay Amanzol və Mels Qasımbayev türkün ruhunu yaşadan gözəl sənət nümunələri səsləndirdilər.

Dağıstandan Rübabə Qurbanova, Əlimurad Əlimuradov, Aydın Məhəmmədov, Rasim İbrahimov, Səid Əskərxanovun və Özbəkistandan gələn Tanelbay Qaliyevin çıxışları da yaddaqalan oldu, alqışlarla qarşılandı.

Gecədə yaxın uzaq ellərdən gəlmiş qonaqlarla yanaşı, Azərbaycan aşığı sənətinin yaşadılmasında və inkişafında öz ənənəsi ilə seçilən və sevilən Gədəbəy, Göyçə, Şirvan, Qazax, Tovuz, Naxçıvan bölgələrinin aşığıları, Kəlbəcər aşığıları, Aşığı Pəri Məclisinin xanımlarının çıxışları rəngarəngliyi, yüksək sənətkarlığı ilə yadda qaldı.

* * *

Festival öz işini oktyabrın 23-də Yevlax şəhərində, 24-də Qazax və Gədəbəy rayonlarında, 25-də Tovuz və Şəmkirdə davam etdirdi. Ayın 26-da isə Gəncədə festivalın təntənəli bağlanış mərasimi oldu.

* * *

Festival iştirakçılarının, qonaqların və Festival çərçivəsində tədbirlər keçirilən rayonların nümayəndələrinin ürək sözlərini oxucularımıza təqdim edirik.

Rauf HÜSEYNOV
Qazax rayon İH başçısı

Azərbaycanda keçirilən I Aşıq Festivalı nəinki Azərbaycan xalqına, bütün Türk dünyasına olan diqqətdir, qayğıdır. Bu qayğının təməli ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulub və bu festival da mədəniyyətimizlə bağlı vaxtilə onun həyata keçirdiyi işlərin məntiqi davamıdır. Bu gün möhtərəm prezidentimiz cənab İlham Əliyev tərəfindən həyatın bütün sahələrinə belə diqqət, qayğı hər yerdə öz əksini tapır. Bilirsiniz ki, bu gün hörmətli birinci xanımımız, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyeva tərəfindən muğama, saz sənətinə, xalçaçılığa, rəssamlığa və mədəniyyətimizin digər sahələrinə qarşı diqqət göz qabağındadır. Əlbəttə, bunlar yüksək səviyyədə xalqımızın mənəviyyatına, onun genofonduna olan diqqətdir, qayğıdır. Biz bununla fəxr edirik.

Bildiyiniz kimi, Qazax 2010-cu ildə Azərbaycanın folklor paytaxtı elan olunub. Bu gün mənə çox xoşdur ki, biz həmin çərçivədə tədbir keçiririk. Mən öz adımdan, rayonumuzun ictimaiyyəti adından möhtərəm prezidentimizə, hörmətli birinci xanımımıza minnətdarlığımı bildirirəm. Və mən çox xoşbəxtəm ki, I Beynəlxalq Aşıq Festivalı Bakıdakı möhtəşəm tədbirdən sonra öz işini bu gün Qazaxda davam etdirir. Bu tədbirin iki ildən bir keçirilməsi nəzərdə tutulub və mən hesab edirəm ki, bu bayram iki ildən bir ən yüksək səviyyədə keçiriləcək.

Maksut KOCA
(Türkiyə)

Türkiyənin Qars şəhərindənəm. Hal-hazırda İstanbulda yaşayıram. 38 ildə ki, aşıqlıq sənəti ilə məşğul oluram. 1993-cü ildən bu yana Azərbaycana dəfələrlə gəlmişəm. Ancaq bu səfərimizin çox ayrı bir mənası var. O da Azərbaycanda keçirilən türkdilli cümhuriyyətlərin aşıqlar festivalıdır. Biz çox böyük qürur duyduq Azərbaycanımızda – aşıqlığın beşiyi olan Azərbaycanda aşıq festivalının keçirilməsi bizi çox mutlu, bəxtiyar etdi. Bunun davamını diləyirik, inşallah. Bu festivalda əməyi keçən 7-dən 70-ə hər kəsə qucaq dolusu təşəkkürlərimizi bildirir və Azərbaycan dövlətimizə, hökumətimizə sağ olsun, var olsun deyirik, min yaşasın. Bu festivallar sonsuz qədər davam etsin, çox sağ olun.

Tofiq ZEYNALOV**Tovuz rayon İH başçısı**

Hörmətli tovuzlular, hörmətli qonaqlar, mən hər birimizin adından Tovuzda gələn bütün qonaqları səmimi qəlbədən salamlayıram, qədim Tovuz elində onların hər birinə deyirəm – Xoş gəlmisiniz, əzizlərim! Tovuzda belə bir əzəmətli tədbirin keçirilməsi rayonumuza olan böyük hörmət və diqqətdir. Bu gün Tovuz rayonuna yer kürəsinin bütün əhatəsindən çox gözəl insanlar - bizim türk qardaşlarımız gəlib. Müstəqilliyin çox böyük bəhrəsi kimi mən öz sevincimi hər birinizə çatdırıram. Azərbaycanımız öz müstəqilliyini möhkəmləndirir. Türk dünyası birləşir. Bu gün Türkiyədən, Özbəkistandan, Qazaxıstandan, Qırğızıstandan, İrandan gələn sənətkarlarımızın hər birinin qəlbində böyük coşğunluq var, böyük qəhrəmanlıq hissi duyulur. Onlar öz sazları, sözləri ilə bizə öz mehribançılıqlarını, istiliklərini, qardaşlıq hissələrini gətiriblər. Təbii ki, biz bunlara sevinirik və o qardaşlıq hissələrinə biz tovuzlular öz qardaşlıq hissəmiz ilə cavab vermək istəyirik. Uzaqdan gələn qonaqlarımızın hamısına yenidən deyirəm, əziz türk qardaşlarımız, əziz qırğız, özbək qardaşlarımız, İrandan gələn qardaşlarımız, hamınız xoş gəlibsiz qədim Tovuz diyarına. Bu gün bu tədbiri bizdə keçirən, bu işə rəvac verən bütün insanlara mən çox böyük minnətdarlığımı bildirir, 160 minlik Tovuz əhalisi adından təşəkkürlərimi çatdırmağ istəyirəm.

Tanelbay KALIYEV**(Özbəkistan)**

Azərbaycanda I Beynəlxalq Aşıq festivalının keçirilməsi çox əlamətdar bir hadisədir. bütün Türk dünyasının aşuqlarının bir yerdə cəm olmasından gözəl nə ola bilər. Mən Özbəkistandan gəlmişəm. Bu festival məndə böyük təəssüratlar doğurdu, Türk dünyasının ayrı-ayrı ölkələrindən gəlmiş sənətkarlarla tanış oldum. Bizi də bu böyük saz-söz bayramına dəvət etdiklərinə görə özbək xalqı adından Azərbaycan xalqına, millətinə, dövlətinə, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinə çox sağ olun deyirəm.

RÖVŞƏN SADIQOV**Gəncə şəhər İcra Hakimiyyəti Başçısının müavini**

Azərbaycan xalqının özünəməxsus mədəniyyəti və dərin adət-ənənələri var. Uzun illər boyu müxtəlif ölkələrin əsarəti altında yaşamasına baxmayaraq, hətta ayrı-ayrı yerlərdə olsa da, Azərbaycan xalqı öz mədəniyyətini, öz dəyərlərini qoruyub saxlamağa nail olmuşdur. Ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəldiyi dövrdən sonra isə mədəniyyətimiz üçün daha geniş üfüqlər açılmışdır və onun siyasəti bu gün möhtərəm prezident cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir, qeyri-maddi mədəni dəyərlərimizə xüsusi diqqət və qayğı göstərilir. Bu gün biz fəxrlə deyə bilərik ki, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, millət vəkili Mehriban xanım Əliyevanın səyi nəticəsində qeyri-maddi mədəni dəyərlərimiz öz tarixinin yeni mərhələsinə qədəm qoydu. Yalnız onu qeyd etmək kifayətdir ki, aşiq sənəti muğam sənətindən sonra 2009-cu ildə YUNESKO-nun siyahısına daxil edildi. Bu gün festivalın Gəncə şəhərində keçirilməsi bu yöndə aparılan siyasətin gözəl və bariz nümunəsidir. Festival iştirakçlarına Nizami yurdunda, qədim Gəncədə rəhbərlik adından, öz adımızdan xoş gəlmisiniz deyir və hamınıza uğurlar arzu edirik.

Müstəqim MƏMMƏDOV**Yevlax şəhər İHB-nin müavini**

Bu gün bizim üçün çox xoşdur ki, Azərbaycan Respublikasında Türk dövlətlərinin aşıqlarının festivalı keçirilir və bizim üçün ikiqat sevinçdir ki, həmin festivalın bir günü də Yevlax şəhərində keçirilir. Bu gün bütün yevlaxlılar, bütün Azərbaycan milləti ozan-aşıq sənətini böyük maraqla izləyirlər. Allahın bu gününə şükrələr olsun ki, Azərbaycan xalqı, o cümlədən yevlaxlılar ulu babalarımızdan gələn bu sənəti daim yadda saxlayır və yaşadırlar.

Bu gün biz fəxr edirik ki, belə bir festival Yevlax şəhərində də keçirilir.

YADULLA ƏVƏZPUR**(İran)**

Mən Təbrizdən gəlmişəm. Burada özümü yenidən dünyaya gəlmiş kimi hiss edirəm. O taylı, bu taylı, ümumiyyətlə bütün türk dünyasını salamlayır və bağrına basıram. Elə fikirləşirəm ki, bura gələndə öz evimə gəlmişəm. Nəinki qardaşımın, ya başqasının evinə. Çox məhəbbət gördüm burda. Çox sağ olun!

VALEH VƏLİYEV**Qazax rayon Mədəniyyət və turizm sərbəsinin müdiri**

Aşıq sənətinin YUNESKO-nun qeyri-maddi mədəni irs siyahısına daxil edilməsi Azərbaycanda aşıq sənətinə sanki yenidən bir nəfəs verdi. Bu il Qazax Azərbaycanın folklor paytaxtı elan edildi. Hesab edirəm ki, bu, heç də təsadüfən seçilməyib, tarixən Qazaxda aşıq sənətinə, saza-sözə xüsusi diqqət və hörmət olub. Qazax rayonunda hər bir evdə demək olar ki, saz var, hər beş nəfərdən biri aşıqdır. Bugünkü tədbirin bu səviyyədə gözəl keçirilməsi nəinki Qazaxda, o cümlədən bütün Azərbaycanda saz sənətinə olan marağı birə-beş artıracaq. Rayonumuzda iki musiqi məktəbi var ki, bu gün həmin məktəblərdə 500-dən çox şagird sazın sirlərini öyrənir. Mədəniyyət müəssisələrində, kitabxanalarda, klublarda aşıq dərnəkləri fəaliyyət göstərir.

Bu gün Qazax rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı gənc aşıq Yaşar Gülməcanova çox dəyərli bir saz bağışladı. Saza, sənətkara belə qiymət hesab edirəm ki, təkcə Rauf müəllimin əməyi deyil, həm də ölkə prezidentinin, Mehriban xanımın bu sənətə göstərdiyi diqqət və qayğının təzahürüdür.

Biz arzu edərdik ki, belə tədbirlər daha çox, daha geniş miqyasda keçirilsin. Bu gün bizim üçün çox fəxrdir ki, bütün Türk dünyasından olan aşıqlar rayonumuzun qonağıdır.

İlqar ƏHMƏDOV**Yevlax şəhər Mədəniyyət və turizm şöbəsinin müdiri**

Son zamanlar Azərbaycanda aşıq sənətinin inkişaf etdirilməsi istiqamətində çox böyük işlər görülür. Bizim üçün həqiqətən böyük bir hadisədir ki, ilk dəfə olaraq Azərbaycanda I Beynəlxalq Aşıq Festivalı keçirilir. Yevlax ictimaiyyəti də çox sevinir, çox şadıq ki, aşıq sənətinin görkəmli nümayəndələri, sənətkarlar, türkdilli ölkələrdən gəlmiş qonaqlar və hörmətli xalq şairimiz Zəlimxan Yaqubla bu gün Yevlaxda görüşürük. Sevinirik ona görə ki, milli mənəvi dəyərlərimiz, saz sənəti inkişaf edir. Gəlin etiraf edək ki, bir qədər

əvvəl aşıq sənətinə soyuqluq var idi. Şou-biznes bir qədər çaşqınlıq salmışdı. Amma bunlar bizim milli soykökümüzdə aid olan aşıq sənətinə heç bir təsir edə bilməz. Ozan-aşıq sənəti yenə də günəş kimi parlayır və bu sahədə çox böyük işlər görülür. Bizim aşıq sənəti dünya mədəniyyəti incilərinin bir növüdür.

Ali Riza EZGİ**(Türkiyə)**

Mən əslən Qarşılıyam, lakin hal-hazırda İzmirdə yaşayıram. Eşq olsun Azərbaycan dövlətinə, eşq olsun Zəlimxana, aşıqlara, Aşıqlar Birliyinə. Aşıqlara bir həyat tanıyırlar. Eşq olsun Azərbaycan prezidentinin xanımı, bizə analıq edən Mehriban xanıma ki, aşıqları qoruma altına alıb və bu qoruma da Azərbaycanda başlayıb bütün dünya Türk dövlətlərinə qədər getmişdir. Belə bir iş, belə bir festival indiyədək dünyada görülmədi. Mən səkkiz dövlətdə olmuşam və heç bir dövlətdə Azərbaycanda keçirilən aşıqlar festivalı qədər belə gözəllik görməmişəm.

Azərbaycan dövlətinin rəhbərliyinə türk qardaşlığı olaraq, iki dövlət bir millət olaraq bizlərə bu haqqı tanıdığına, aşıqlara sahib çıxdığına görə Mehriban xanım Əliyevaya və Aşıqlar Birliyi başqanına Zəlimxan Yaquba mən aşıq Əlirza olaraq çox təşəkkür edir, cənabı Allah Azərbaycanın bayrağını uca tutsun, ulu tutsun deyirəm.

QÜDRƏT ƏLİYEV

**Şəmkir rayon Mədəniyyət və turizm
şöbəsinin müdiri**

Azərbaycan Respublikası Prezidentini, onun xanımı, millət vəkili Mehriban xanım Əliyeva aşığı sənətinin dünyada tanınması üçün böyük işlər görür. Bu işlərin bir qismi də tədbirlərlə, konsertlərlə bağlıdır.

I Beynəlxalq Aşığı Festivalının açılışı Bakıda Heydər Əliyev adına Sarayda oldu, sonra isə tədbir bölgələrdə davam etdirildi. Bu proqram əsasında biz bu gün Şəmkirdə möhtəşəm bir tədbirin və eyni zamanda ulu babalarımızdan bizə yadigar qalmış aşığı sənətinin dünyada tanınmasında gedən işlərin şahidi olduq. Mən arzu edərdim ki, belə festivallar daimi olsun.

Azamat BOLĞUNBAYEV

(Qırğızıstan)

Çox şadiq ki, beynəlxalq səviyyədə belə bir festival keçirilir və burada iştirak etmək üçün böyük həvəs və sevinclə gəlmişik. Azərbaycanda aşığıqların, Qırğızıstanda akınların, Özbəkistanda baxşılıarın yaşatdığı bu sənətin tarixi çox qədimdir. Və qırğız akını olaraq bu festivalda iştirak etmək bizim üçün

olduqca xoşdur. Bu festival bizə yeni ruh verdi. Biz burada Azərbaycan aşığıqları ilə yanaşı, Türkiyədən, İrandan, Gürcüstandan, Özbəkistandan, Qazaxıstandan və Rusiyadan gəlmiş aşığıqlarla tanış olduq.

Arzu edirəm ki, bu festival davamlı olsun, növbəti illərdə də keçirilsin və biz də böyük məmnuniyyətlə gəlib iştirak edərik.

Aydın MAQOMEDOV

(Dağıstan)

Azərbaycanda bir neçə dəfə olmuşam. Salyanda və başqa rayonlarda qohumlarım var. Mənim atam aşıq Pənahın şagirdi olub. Bu dəfəki gəlişimdə festivalda iştirak etdiyim üçün çox şadam. Burada bizi çox qonaqpərvərliklə qarşıladılar. Bir neçə rayonda olduq və hər yerdə mehribanlıqla qarşılandıq.

Bu, tək milli mədəniyyətin, bir sənətin festivalı deyil. Bir neçə gün ərzində biz burda nə qədər dost qazanmışıq. Mən öz aşıqlarımız, dağıstanlılar və Dağıstan Mədəniyyət Nazirliyi adından ilk növbədə sizin hörmətli prezidentinizə, Azərbaycanın birinci xanımına, bir neçə gün ərzində burda tanış olduğum bütün insanlara, böyük mütəfəkkir Zəlimxan Yaquba, Mədəniyyət və Turizm nazirliyinin əməkdaşları Fikrət Babayev və Rəşad Əliyevə minnətdarlığımı bildirirəm.

Bizim insanlar aşıqlara, aşıq sənətinə, aşıq musiqisinə çox hörmətlə yanaşırlar. Cənubi Dağıstanla Azərbaycanın mədəniyyəti demək olar ki, eynidir. Həm musiqi, həm aşıq musiqisi, muğamlar və s. Sözlər

ayrıdır, amma musiqi eynidir. Mədəniyyətimiz, adət-ənənəmiz eynidir.

Bizdə - Dağıstanda da bu sənətə hörmət bəsləyirlər, ancaq buradakı kimi yox. Biz gördük ki, saz tək milli çalğı aləti deyil, o həm də dövrüdür, zamandır, yaşayan əfsanədir. Biz də vətənə qayıdanda bunlar haqqında danışacaq, bu sənəti inkişaf etdirəcəyik. Və mən düşünürəm ki, ikinci gəlişimimdə - İnşallah dəvət edəndə bizi – daha yaxşı çıxış edəcəyik.

Mən öz təşəkkürlərimi bu festivalın təşkilatçılarna sözlə ifadə edə bilmirəm. Allah eləsin ki, biz belə tədbirlərdə daha tez-tez iştirak edək. Biz həmişə belə festivallarda iştirak edəcəyik. Yenə də çox sağ olun deyirəm sizə, Azərbaycan xalqına ki, bizi hər şəhərdə, rayonda çox diqqətlə, hörmətlə qarşıladılar.

Sizə sülh, əmin-amanlıq, həmişə hörmət və diqqət mərkəzində olmağı arzulayıram.

Yakup TEMEL

(Türkiyə)

Bu gün bizi bir ortaq nöqtədə görüşdürən aşıqlıq sənətidir, sazıdır. Ən yaxın nöqtədən ən uzaq nöqtəyə qədər bizim mesajımız, parolu-muz şeiridir, aşıqdır, aşıqlıq sənətidir. Bu sənət ölmədi, ölməyəcək, öldürməyəcəyik. Bizim sevincimizi heç bir şey susduramaz. Bundan sonra da susduramayacağıq. Bu festivalda iştirak etməkdən də çox məmnunam. Mən 17 ildir ki, Ankarada bir radioda veriliş hazırlayıram və buradakı çıxışların hamısını o verilişdə səsləndirəcəyəm.

BÖYÜKBƏY ƏLƏKBƏROĞLU

(İran)

Mən Cənubi Azərbaycan aşıqlarının bir nümayəndəsi kimi ilk növbədə öz adımdan bu festivalda əməyi keçən hər kəsə təşəkkürlərimi bildirirəm. Və cənub-lular adından bildirmək istəyirəm ki, Xalq şairi Zəlimxan Yaqub Azərbaycan Aşıqlar Birliyinə sədr seçildəndən sonra aşıq sənətində böyük canlanma yarandı.

Biz çox can atırdıq ki, bu festivalda iştirak edəək. Şükürlər olsun böyük Allaha ki, bu böyük bayramda iştirak edə bildik.

Bu festivalda iştirakımıza görə Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinə, Xalq şairi, Aşıqlar Birliyinin sədri Zəlimxan Yaquba minnətdarlığımı bildirirəm. Bu festival təkcə bu gün burada iştirak edən aşıqların deyil, bütün türk dünyasının bayramıdır.

Saz Azərbaycan xalqına aiddir və xalqımızın mənəvi pasportudur. Mən bir daha öz təşəkkürümü, minnətdarlığımı Azərbaycanın böyük ziyalı insanlarına, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinə, xalq şairi Zəlimxan Yaquba bildirirəm ki, aşıq sənətini dünya meydanlarına çıxmasında böyük işlər görürlər

BARAT VÜSAL

Şair

Mən bu festivalda sazın qüdrətini bir daha gördüm. Saz sanki bütün adamların qanını dəyişdi, təzələdi, türklük eşqi ilə doldurdu. Var olsun sazımız.

Azərbaycanda I Beynəlxalq Aşıq Festivalının keçirilməsi həqiqi mənada ölkəmizin tarixində çox böyük bir hadisədir. Yəni bu, əslində həm aşıq sənətinin yenidən dirçəlməsinə xidmət edəcək, həm də ustad sənətkarlarımızın ruhu şad

olacaq.

I Beynəlxalq Aşıq Festivalı bütövlükdə aşıq sənətinə dövlətçilik səviyyəsində diqqətin ən gözəl bariz nümunəsidir. Çingiz xan öz sərkərdələrindən birinə demişdi ki, axırıncı türk olan yerə qədər gedərsiniz. Qılıncla onlar axırıncı türk olan yerə qədər gedə bilmədi, amma saz axırıncı türk olan yerə qədər gedib və bu gün dünyanın harasında türk varsa, onun sinəsində saz var və o saz bütün türk dünyasını birləşdirir. Saz türkün simvoluna çevrilib. Birlik simvoludur saz. Mənə elə gəlir ki, saz türkün talismanıdır. Yəni ruhumuzun həm qoruyucusudur, həm daşıyıcısıdır, həm dünənidir, həm bu günü, həm də sabahı.

Festival çərçivəsində Qazaxda tədbir keçirilməsi də təsadüfi deyil. Qazax rayonu tarixən Azərbaycanın mədəniyyət beşiklərindən biridir. Şairlər vətəni adlanır. Belə bir yerdə, Qazax Azərbaycanın folklor paytaxtı elan edildiyi dövrdə - 2010-cu ildə saz festivalının keçirilməsi həm dövlət tərəfindən, həm Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən sənətimizə, sənətkarlara göstərilən qayğının yeni bir mərhələsidir. Hesab edirik ki, bu, başlanğıcdır və bu festivallar gələcəkdə davam etdiriləcək. Əslində saz türkün bütün dünyada təkə birlik simvolu olaraq qalmayacaq, həm də bütün bəşəriyyətin ruhunun təzələnməsində öz xidmətlərini hər yerdə göstərəcək.

İxtiyar SEYİDOV,
Naxçıvan Aşıqlar Birliyinin sədri

Bu tədbirdə iştirakımız həqiqətən də ürəyimizcə oldu. Bu, bizim böyük festivalımızdır. İnanırıq ki, gələcəkdə belə tədbirlər Azərbaycanın digər rayonlarında, eləcə də Naxçıvan Muxtar Respublikasında da olacaq. Hörmətli şairimiz Zəlimxan Yaqub da bu barədə bizə açıqlama verdi ki, gələcəkdə belə bir tədbir Naxçıvan Muxtar Respublikasında da keçiriləcək.

Son zamanlar aşıq sənətinin bu qədər inkişaf etməsi, irəli getməsi dövlətimizin qayğısı sayəsində baş verib. Son vaxtlar mədəniyyətimizin başqa sahələri ilə yanaşı aşıq sənəti də dirçəliş yolundadır və mən inanıram ki, xalqımızın, ümumiyyətlə bütün Türk xalqlarının bu ölməz sənəti gələcəkdə daha da irəli gedərək dünya mədəniyyət inciləri sırasında layiqli yerini tutacaq. Arzu edirəm ki, gələcəkdə bundan da artıq, daha yüksək səviyyəli görüşlərimiz olsun.

VAQIF ALIYEV**Kürdəmir rayon Mədəniyyət və Turizm şöbəsinin müdiri**

Bu festivalı son illərdə Azərbaycanda mədəni dəyərlərə verilən böyük qiymətin nəticəsi hesab edirəm. Bütün bu qazanılan nailiyyətlər Heydər Əliyev ideyalarının təntənəsi, İlham Əliyev siyasətinin davamıdır. Mədəniyyətə göstərilən qayğı, mədəniyyət sahəsində aparılan siyasət Azərbaycanın dünyada aparıcı bir dövlət olduğunu bir daha sübut edir. Tək sosial-siyasi inkişafı yox, həm də mədəni islahatlarla, mədəni dəyərlərlə biz dünyaya çıxırıq. Və bu cür tədbirlərin Azərbaycanda keçirilməsi, mən hesab edirəm ki, Azərbaycanı dünya miqyaslı ölkələrin sırasına çıxarır. Azərbaycan bu gün öz sazi ilə, sözü ilə də dünyada tanınır. Bu gün Azərbaycanın həyatında baş verən bütün yeniliklər əslində Azərbaycanın azad, müstəqil həyatının təntənəsidir. Azərbaycanda aparılan mədəni siyasətin başında bu gün Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi dayanır. Mədəniyyət və Turizm naziri cənab Əbülfəs Qarayevin regionlarda, bölgələrdə mədəniyyətə göstərdiyi qayğıni xüsusilə qeyd etmək istəyirəm. İlham Əliyevin apardığı bütün siyasətin davamı olaraq regionlarda da bu siyasət davam etdirilir. O ki qaldı bu festivala, bu festival dünya aşuqlarının məzmun şəklinə birləşməsi idi. Bu, dünya aşuqlarının Azərbaycanı bir daha tanıtmasıdır, türk dünyasının mədəniyyətinin təntənəsidir. Bu festival türk dünyasını birləşdirdi. Bu gün biz sazın və sözün seyrindəyik. Mən çox məmnunam ki, bu festivalın iştirakçıları həm də Kürdəmirdə oldular. Kürdəmir böyük aşuq Şakirin, aşuq Əhmədin, böyük ustad balabançı Həsərət Hüseynovun vətənidir. Hesab edirəm ki, onların ruhları bu gün festival iştirakçıları ilədir. Bu gün Kürdəmir torpağında onları qarşılamağımıza görə, onları dinləməyimizə görə çox şadıq.

Festivaldan hesabatı hazırladı:
Elşad ÇOBANLI

OZAN-AŞIQ SƏNƏTİNİN TƏBLİĞİ FƏALİYYƏTİMİZİN PRIORİTET İSTİQAMƏTLƏRİNDƏN BİRİDİR

Fikrət Babayev: « I Beynəlxalq Aşiq Festivalı mədəni həyatımızda çox böyük bir hadisə oldu.»

Festivalın əhəmiyyətini necə qiymətləndirmək olar, bu tədbir aşiq sənətinin təbliğinə hansı töhfələri verəcək? Bu və digər, suallarımızı Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Mədəniyyət siyasəti şöbəsinin müdiri Fikrət Babayev cavablandırdı:

- I Beynəlxalq Aşiq Festivalı Azərbaycan aşiq sənətinin, eyni zamanda müəyyən ənənələrimiz ortaq olan digər türkdilli ölkələrin aşiq sənətinin inkişafına təkan vermək məqsədi güdüdü. Növbəti festivalın daha geniş coğrafiyanı əhatə etməsinə çalışacağıq. Fikrimcə, bu festival bütün dünyada ozan-aşiq sənətinin inkişafına bir təkan oldu. Aşiq sənəti Azərbaycan xalqının mədəni sərvətidir, millətimizin canına, qanına hopmuş bir sənətdir.

Azərbaycanda ozan-aşiq sənətinə böyük diqqət ayrılıb. Çünki bu sənətin daha da yüksəlməsində, inkişafında birbaşa dövlət özü maraqlıdır. Elə bu marağın və diqqətin nəticəsidir ki, bu gün YUNESKO-nun «Bəşəriyyətin qeyri-maddi mədəni irsinin reprezentativ siyahısı»nda Azərbaycan aşiq sənətinin də adı var. Bu isə onu göstərir ki, aşiq sənəti təkcə Azərbaycana deyil, eyni zamanda bəşəriyyətə məxsusdur.

- Aşiq sənətinin hazırkı durumu qaneedicirmi?

Festivalın daha bir əhəmiyyəti ondan ibarət oldu ki, Azərbaycanda aşiq sənəti sahəsində mövcud olan bəzi nöqsanları üzə çıxardı. Festival çərçivəsində rayonlarda keçirilən konsertlər zamanı məlum oldu ki, yerlərdə aşıqlara yaradılan şərait qeyri-qənaətbəxşdir. Bir çox nöqsanlar var ki, onların aradan qaldırılması yönündə müəyyən tədbirlərin görülməsi vacibdir. Yerli icra strukturları hər bölgənin vahid aşiq geyim formasının olmasına, onlara məşq etmək üçün məkanların ayrılmasına xüsusi diqqət yetirməlidirlər. Gənclər arasında özünəməxsus yer tutması üçün aşiq sənətinə həm cəmiyyət, həm tamaşaçılar, həm də aşıqların özləri tərəfindən hörmət artırılmalıdır. Mən şübhə etmirəm ki, festivaldan sonra həm Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, həm yerli icra hakimiyyəti orqanları

Aşıqlar Birliyi ilə birlikdə aşıq sənətinə diqqəti daha da artıracıqlar. Çünki bu sahədə görüləsi işlər hələ çoxdur.

- Festival çərçivəsində Azərbaycanın bir neçə rayonunda konsert proqramları təşkil edildi. Sizcə, aşıq sənəti daha çox harada sevilir?

- Bu festival zamanı üzə çıxan maraqlı məqamlardan biri də o oldu ki, aşıq sənəti təkcə Qazax, Tovuz, Gədəbəy bölgəsində deyil, Azərbaycanın hər bir yerində sevilir. Konsert proqramlarında Naxçıvan aşıqlarının ifası rəğbətlə qarşılandı. Amma bu festivala qədər çox adamın ağına da gəlməzdi ki, muxtar respublikada saza belə diqqət olar. Qarabağ bölgəsinin, Kəlbəcər aşıqlarının çıxışı tamaşaçılar tərəfindən alqışlarla müşayiət olunurdu. Şirvan bölgəsinin aşıqlarının özünəməxsus ifa tərzini, Borçalı mahalından gələn aşıqların çıxışını xüsusilə qeyd etmək istəyirəm. Aşıq sənəti təkcə bəzi bölgələrdə deyil, bütün Azərbaycan ərazisində inkişaf etdirilməli, öz layiqli yerini tutmalıdır.

- Festivalda 7 xarici ölkə təmsil olunurdu. Necə hesab edirsiniz, Azərbaycan ozanına, aşıq sənətimizə daha yaxın olan hansı ölkənin aşıqları idi?

- Qardaş Türkiyəni təmsil edən aşıqların təqdim etdiyi mahnılar bizə çox yaxın idi. Amma mən bu festivalda təmsil olunan ölkələr arasında İran aşıqlarının çıxışını xüsusilə qeyd etmək istərdim. İranda bu sənəti inkişaf etdirmək, təbliğ etmək üçün heç bir məktəb yoxdur. Amma ustadları dinləyə-dinləyə, onların öyrətdiklərini mənimsəyərək çoxlu sayda aşıqlar yetişib. Deyilənə görə, İranda 15 minə yaxın aşıq var. Bu aşıqlar vasitəsilə Azərbaycan dili yaşayır, xalq sənətimiz nəsil-dən-nəslə ötürülür. Bu baxımdan mən İran aşıqlarının rolunu yüksək dəyərləndirirəm. Qeyd etmək istədiyim başqa bir məqam Dağıstandan gələn aşıqların ifası ilə bağlıdır. Orada digər xalqlar da aşıq sənəti ilə məşğul olur. Amma bu festivalda Dağıstanı ləzgi aşıqları təmsil edirdi. Onlar həqiqi mənada çox gözəl çıxış etdilər. Təsəvvür edin, saz Azərbaycan sazı, mahnı motivləri Azərbaycanın, amma sözlər ləzgiyə oxunurdu. Bu, əslində xalqların bir-birinə bağlanmasıdır, mədəniyyətlərin qovuşmasıdır. Bu bir daha onu göstərir ki, saz dostluq rəmzidir. Orta Asiya respublikalarından gələn aşıqların çıxışları da maraqlı idi. Onlarda aşıq və saz başqa cür adlansa da, sənət eynidir, söz sənətidir, şifahi xalq ədəbiyyatıdır, insanlarla birbaşa təmasıdır.

- Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi olaraq, aşıq sənətinin inkişaf etdirilməsi üçün bundan sonra hansı tədbirlərin görülməsini nəzərdə tutursunuz?

- Bu misilsiz el sənətinin təbliği, dünyaya tanıtılması Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin fəaliyyətinin prioritet istiqamətlərindən biridir. Bu

sənətlə bağlı bir çox layihələrimiz var. Biz təkcə festivallarla kifayətlənmək fikrində deyilik. Xüsusilə gənclər arasında bu sənətin təbliğinə diqqəti artıracağıq. İndi ahıl aşığılarımızın layiqli davamçılarının hazırlanması məsələsi gündəmdədir. Hazırda bu məqsədlə musiqi məktəblərində saz dərsləri keçirilir, aşığı sənəti ilə bağlı kitablar nəşr edilir. Bütün bunların hamısı gənc aşığı nəslinin hazırlanmasına xidmət edir. Bir çox qurumlar, o cümlədən Milli Elmlər Akademiyasının Ədəbiyyat İnstitutu, Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti bu istiqamətdə müəyyən işlər görür. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi bütün görülən işlərdə əlaqələndirici rolunu oynayır.

Aşığı sənəti ilk növbədə Azərbaycan xalqının sərvətidir və Azərbaycan xalqına da xidmət etməlidir. Burada gündəmdə olan daha bir məsələ aşığı sənətinin yaşamasına, inkişafına xidmət edən insanların əməyinin yüksək qiymətləndirilməsidir. Bir neçə görkəmli aşığımız Prezident təqaüdünə layiq görülüb, bəziləri müxtəlif adlar alıb. Yəni dövlət tərəfindən onların əməyi mükafatlandırılıb. Biz bunu davam etdirəcəyik.

Hesab edirəm ki, I Beynəlxalq Aşığı Festivalı mədəni həyatımızda çox böyük bir hadisə, aşığı sənətini sevən, saz-söz sənətinə vurğun olan insanların bayramı oldu.

Fəxriyyə Abdullayeva

Məhərrəm QASIMLI
Dövlət Mükafatı laureatı,
Filologiya elmləri doktoru,
professor

GÜNEY AŞIQ MÜHİTLƏRİ

Güney aşığılığının ümumi mənzərəsi və əsas mühitləri barədə ötən əsrin doxsanıncı illərinin ortalarında ilk təqdimat və təsnifatı verərkən bildirmişdik ki, oradakı sənət xəzinəsinin dərinədən öyrənilməsinə ehtiyac böyükdür. Sonrakı illərdə əlimizə düşən imkanlardan istifadə edərək bu yöndəki bilgi və təhlillərimizi artırmağa çalışmışıq. Türkiyədən və İrandan bizim səsimizə səs verən Əli Kafkasiyalı, İlqar İmamverdiyev, Camal Ayrımlu və Hüseyn Vahid Feyzullahi kimi dəyərli tədqiqatçılar da xeyli müddətdir ki, İrandakı aşığılığın araşdırılması ilə yaxından ilgilənməkdədirlər. Camal Ayrımlunun Urmiya aşiq mühitinə dair qiymətli tədqiqatı, Hüseyn Vahid Feyzullahinin "Azərbaycan müasir aşığıları" kitabı, Əli Kafkasiyalının "İran türkləri aşiq mühitləri" (Ərzurum, 2006) adlı sanballı monoqrafiyası, eləcə də İ.İmamverdiyevin "Azərbaycan və İran türklərinin aşiq sənətinin qarşılıqlı əlaqələri" mövzusunda dissertasiya işi bu istiqamətdə əldə olunmuş uğurlu nəticələr sayıla bilər. Bizim müəyyənləşdirdiyimiz təsnifat üzrə tədqiqat apararı Ə.Kafkasiyalı topladığı yeni materiallar və elmi müşahidələr əsasında İrandakı aşiq mühitlərini aşağıdakı şəkildə təsbit etmişdir: **Təbriz-Qaradağ; Urmiya; Suldüz-Qarapapaq; Zəncan, Qum-Savə; Xorasan-Türkmənsəhra və Qaşqay aşiq mühitləri**. Göründüyü kimi, bizim təsnifat əsasən saxlanılmış, əlavə olaraq isə Suldüz-Qarapapaq aşiq mühitinin mövcudluğu irəli sürülmüşdür. İ.İmamverdiyev isə mövcud təsnifatı aşağıdakı şəkildə dəyişdirmişdir: **Qarabağ-Təbriz: Urmiya-Xoy; Həştərud-Miyandab-Marağa; Zəncan-Xürrəmdərə; Tehran-Kərəc; Savə-Qum; Həmədan; Qaşqay; Xorasan aşiq mühitləri**. İ.İmamverdiyevin təsnifatında müəyyən dolaşılıq nəzərə çarpar ki, bu da bir sıra məqamlarda məktəb və mühit anlayışlarının qarışdırılması ilə bağlıdır. Bu məsələyə biz bir qədər sonra yenidən münasibət bildirəcəyik.

Üst-üstə götürdükdə İrandakı mühitlərdə fəaliyyət göstərən çağdaş aşığıların sayı təqribi hesablamalara görə mindən yuxarıdır. Ə.Kafkasiyalı, İ.İmamverdiyev və H.Feyzullahi öz əsərlərində onların bir qisminin siyahısını vermişdir. Müqayisə üçün xatırladaq ki, Qafqazdakı çağdaş aşığıların sayı yüz iyirmi-yüz otuz arasındadır.

Güneydəki Azərbaycan aşiq mühitlərinin istər tarixi, istərsə də çağdaş baxımdan geniş şəbəkəli mədəni-estetik səciyyəsinə vermək o qədər də asan

deyildir. İndiyə kimi güney mühitləri ilə bağlı sistemli toplama və araşdırma işlərinin aparılmaması, uzun müddət şimala cənub arasında gediş-gəlişə icazə verilməməsi, hətta dəmir pərdələrin qismən aradan qaldırıldığı indinin özündə də Azərbaycan alimlərinin cənubu sərbəst şəkildə öyrənmək imkanından məhrum olması səbəbindən güneydəki aşıq mühitlərinin dolğun elmi görüntüsünü yaratmaq çox çətindir. Bununla belə, əldə olan toplama, nəşr və tədqiq işlərinə, son illərdə Bakıya gələn cənub aşıqlarının yaratdıqları təsəvvürlərə, tarixi-ədəbi qaynaqlardakı bilgilərə və 1995-ci ildən başlayaraq çeşidli zamanlarda elmi səfərlərimdən əldə etdiyim qənaətlərə əsaslanaraq müəyyən mülahizələr yürütmək olar. Sözsüz ki, güneydəki aşıq mühitlərinin hər biri barədə gec-tez irimiqyaslı araşdırmalar aparılacaq və türk mədəniyyətinin son dərəcə qiymətli olan həmin nöqtələri öz elmi-tarixi dəyərini alacaqdır. İndilik ortaya çıxarılan fakt və mülahizələrin zaman keçdikcə yeni bilgilər əsasında dəqiqləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsi zəruridir.

TƏBRİZ-QARADAĞ AŞIQ MÜHİTİ

Güneydəki aşıq mühitlərinin əhatə dairəsi və mədəni-tarixi zənginlik baxımından daha çox diqqət çəkəni **Qaradağ-Təbriz aşıq mühitidir**. Məşhur Savalan və Səhənd dağları dövrəsindəki mahalları əhatə eləyən bu mühit tarixən olduğu kimi çağdaş anlamda da güney aşıqlığının mərkəzi sayılır. Buraya Savalan dağı ətrafındakı Əhər, Kələyvər, Sərab, Şəbüstər mahalları və Səhənd dağı çevrəsindəki Marağa, Sərəskənd, Mərənd yaşayış məskənləri daxildir. Təbriz aralıq-keçid regionu kimi Savalan və Səhənd çevrələri arasında yerləşmişdir.

Adı çəkilən regionlardan aşıqlığa daha sıx bağlı olanları Təbriz, Əhər, Kələyvər, Şəbüstər, Meşkin və Sərəskənddir. Qaradağ-Təbriz aşıq mühiti tarixən bu bölgələrdən çıxan istedadlı sənətkarlarla şöhrətlənmişdir. Tufarqanlı Abbasın, Xəstə Qasımın burada yetişməsi, Qurbaninin, Sarı Aşığın əslən Qaradağlı olması, bir çox klassik xalq dastanlarının ("Xəstə Qasım", "Abbas-Gülgöz", "Nəcəf-Pərizad", "Aşıq Qərib" və s.) yurd yerinin Qaradağa bağlanması Təbriz-Qaradağ aşıq mühitində saz-söz sənətkarlığının tarix boyundakı yüksək səviyyəsindən soraq verir.

Mühitin ənənəvi repertuarını 45-50 dastan təşkil edir. Digər mühitlərdə müşahidə olunanlarla yanaşı, "Qulam-Kəmtər", "Əlişah", "Xudadat", "Güneyli Nəcib usta", "Molla Əliyənə Rafi", "Kəlbi-Səlbi", "Hatəm şah" kimi regional səciyyəli dastanlar da mövcuddur. Hətta "Əsli-Kərəm", "Abbas-Gülgöz", "Aşıq Qərib", "Xəstə Qasım", "Alıxan-Pərixanım", "Şah İsmayıl" sırasından olan bir çox dastanın da bu mühitdə olduqca kamil və tutumlu variantları vardır. Təbriz-Qaradağ aşıqları "Abbas-Gülgöz" dastanının üç həftə boyu (hər axşam üç saat olmaqla) söylənə biləcək tutumda olduğunu bildirirlər. Mühitin söz repertuarında "Koroğlu" dastanının mühüm yer tutması (burada "Koroğlu"nun təqribən 14 qolu söylənilir) Təbriz-Qaradağın əsas "Koroğlu" ocaqlarından biri olduğunu da göstərir. Xatırladaq ki, XIX əsrdə yazıya alınmış "Koroğlu"

nüsxələri ("Xodzko" və "Tiflis" nüsxələri) də Təbriz-Qaradağ aşiq mühiti ilə birbaşa bağlıdır.

Söz repertuarındakı əlvanlıq və zənginlik eynilə musiqi repertuarında da öz əksini tapmışdır. Ənənəvi klassik saz havalarından əlavə bu mühitə məxsus "Qaradağ şikəstəsi", "Doxabəyi", "Qürbəti", "Narıncı", "Qaytarma", "Şəqayiqi" kimi havalar burada saz bəstəçiliyinə xüsusi diqqət yetirildiyini təsdiqləyir. Aşiq Əziz Şahnazi bölgəsəl səciyyə daşıyan Təbriz-Qaradağ havalarının iyirmidən yuxarı olduğunu söylədi (1995-ci il). İfaçılıq və bəstəçiliyin yüksək səviyədə olmasını səciyyələndirən əlamətlərdəndir ki, Təbriz-Qaradağda təkcə "Divani" havalarının beş növü ("Şahxətayi divanisi", "Sadə divani", "Qoca divani", "Urmani divani", "Osmanlı divanisi") vardır. Eyni çoxsaylılıq və rəngarənglik "Koroğlu havaları", "Kərəm havaları", "Gözəlləmə" silsilələri üçün də səciyyəvidir.

İyirminci yüzilliyin ortalarından etibarən Təbriz-Qaradağ aşiq mühitində Bakı radiosundan səsləndirilmiş aşiq havalarının təsiri özünü göstərmişdir. Aşiq Şakir, Aşiq Əkbər, Aşiq Kamandar və Ədalət Nəсібov ifa tərzii Təbriz-Qaradağ aşıqlarında nəzərəcarpacaq iz buraxmışdır. Bunu yuxarıda sözü gedən saz havalarının siyahısından da sezmək mümkündür. Əli Kafkasiyalı Təbriz-Qaradağ aşiq mühitində ifa olunan 142 saz havasının adını müəyyənləşdirmişdir.

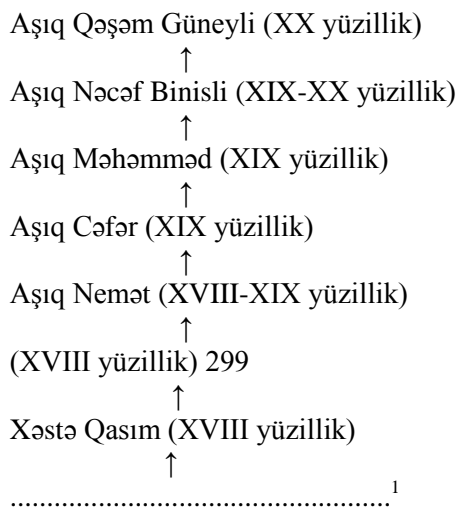
Üçlük halında - saz, balaban, qaval müştərəkliyi ilə çalib-oxuma ənənəsinə malik olan Təbriz-Qaradağ aşıqlarının həm Gəncəbasar və Göyçənin, həm də Şirvan və Dərbəndin çalğı və oxu tərzinə yaxınlığı qabarıqdır. İfa zamanı rəqsə və çevik gəzişmələrə üstünlük verilir. Zil və yüyrek oxu biçimi bu çevrənin aşıqları üçün daha səciyyəvidir.

Aşıqlıq professional sənət səciyyəsi daşdığı üçün onun daimi fəaliyyətini təmin və təşkil edən mərkəz rolunu tarixən karvansara və mədəni-ticari mərkəzlərdəki çayçı-qəhvələr oynamışdır. Sovet dövründə Qafqazlarda və Orta Asiyada sıradan çıxarılmış həmin ənənə bir qədər məhdud şəkildə olmuş olsa da İran və Anadoluda indi də yaşamaqdadır. Aşıqların professional səviyyələrini yüksəltmək və yaxud nümayiş etdirmək, eləcə də toy-düyünə getmək üçün müştəri cəlb etmək, qazanc əldə etmək məqsədi ilə topladıqları "Aşıqlar qəhvəsi" ("Aşiq çayxanası") Təbriz-Qaradağ mühiti üçün də səciyyəvidir. İslam inqilabına qədər təkcə Təbrizdə doqquz-on "Aşiq qəhvəsi" fəaliyyət göstərmişdir. İndi onların sayı beşdir: **Aşiq İsmayıl Qəmbərinin çayçı-qəhvəsi; "Gülüstan" çayçı-qəhvəsi; Hacı Rəhimin çayçı-qəhvəsi; Gəncəli çayçı-qəhvəsi; Ayət Qəmbəri çayçı-qəhvəsi.** Bunlardan başqa Əhər, Mərənd, Marağa və Sərəbda da aşıqların topladığı çayçı-qəhvələr vardır.

Aşıqlığa yiyələnmə ustad-şagird ənənəsinə söykənir. Təbriz-Qaradağ, eləcə də digər güney mühitlərində aşiq sənətinə kütləvi marağın nəticəsidir ki, iri yaşayış məskənlərində könüllülərdən ibarət saz sinifləri təşkil olunur və orada aşiq şagirdlərə çalmaq və oxumaq qaydalarını öyrədir. Bu üsul klassik ustad-şagird ənənəsi qədər effektiv olmasa da sazın və aşiq ifaçılığının geniş yayılmasında, kütləviləşməsində mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Təkkə kökənli aşıq mühiti olduğu üçün təriqət məzmunu daşıyan poetik örnəklər Təbriz-Qaradağ aşıqlarının repertuarında əsas qatlardan birini təşkil edir. Quzey Azərbaycandakı aşıq mühitlərindən fərqli olaraq Təbriz-Qaradağ aşıqları Nəsimi, Xətai, Füzuli, Nəbati və Seyid Nigarinin təriqət şeirlərini də ifa edirlər.

Azərbaycan aşıq sənətinin əsas "haqq aşıq"larını yetirmiş Təbriz-Qaradağ mühiti təşəkküldən üzü bəri həm ifaçı, həm də yaradıcı mühit kimi fəaliyyət göstərmişdir. Ötən çağlarda olduğu kimi iyirminci yüzillikdə də bu mühitdə qüdrətli sənətkarlar ortaya çıxmışdır. Şəbüstərli aşıq Qəşəm, Aşıq Əli Təbrizli, Əziz Şahnazi, Rəsul Qurbani, Mərəndli Tağı, Kərkərli Məhəmməd, Həsən İsgəndərli, Qafar İbrahimi, Yədullah Şəkibi, İsmayıl Qəmbəri, Vəli Abdi, İman Daniş, Yaqub Binisli, Aşıq Polad, Çingiz Mehdiqur, Aşıq Fərhad təkcə mənsub olduqları Təbriz-Qaradağda deyil, güney Azərbaycanın bütün mahallarında sayılıb seçilmişdir. Sonralar Gəncəbasar aşıq mühitində (Goranboy) fəaliyyət göstərsə də Aşıq Hüseyn Cavan da bu mühitin yetirməsi kimi şöhrətlənmişdir. İyirminci yüzillikdə güneyin ən qüdrətli aşığı sayılan Aşıq Qəşəmin sənət şəcərəsi Təbriz-Qaradağ aşıqlarının ana axarı kimi qəbul edilə bilər ki, bu da həmin şəcərənin Tikmədaşlı Xəstə Qasıma bağlanması ilə əlaqədardır:

Son zamanların təqribi bilgisinə görə Təbriz-Qaradağda çalılıb-çağırılan çağdaş aşıqların sayı beş yüz əllidən yuxarıdır².

Bu mühitə məxsus altmışa yaxın aşıq hazırda Tehrandə və Kərəcədə sənət fəaliyyətini davam etdirir. Onların mənsub olduqları ana mühitlə daimi əlaqələri

¹ Bu bilginə Aşıq Qəşəmə şagirdlik eləmiş Aşıq Yaqub Binisli bizə verərkən sənət şəcərəsinin Xəstə Qasımdan sonrakı nümayəndəsinin adını xatırlaya bilmədi (17 may 1995-ci il, Təbriz)

² 1995-ci ilin yazında Qaradağda elmi səfərdə olarkən mən özüm Şəbüstərin Binis, Dizəcəxəlil, Xammə və Nəzərli kəndlərində otuzdan yuxarı çağdaş peşəkar aşığın yaşayılıb yaratdığını müəyyənləşdirdim.

vardır. Toy-düyün aparmaq üçün tez-tez Təbriz və Qarabağa dəvət olunurlar. Bu səbəbdən də hələlik Tehran və Kərəcin ayrıca aşıq mühiti sayılması doğru deyildir.

Həm Tehrandə, həm də Kərəcdə aşıqların toplaşdıqları çayçı-qəhvələr vardır. Bu çayçı-qəhvələrdə say çoxluğunu Təbriz-Qaradağ aşıqları təşkil etsələr də Urmiya, Zəncan aşıqları da müəyyən yer tuturlar. Tehran və Kərəcdən savayı Urmiya, Zəncan aşıq mühitlərində fəaliyyət göstərən Təbriz-Qaradağ aşıqları da orada mənsub olduqları mühitin ifaçılıq ənənəsini yaşadırlar.

URMIYA AŞIQ MÜHİTİ

Söz repertuarı Təbriz-Qarabağ mühitindən o qədər seçilməyə də ifaçılıq prinsipləri, auditoriya-dinləyici çevrəsi ilə münasibətləri, fəaliyyət formaları və musiqi yükü baxımından bir sıra qabarıq özəlliklərə malik olan Urmiya aşıq mühiti güneyin əsas aşıq ocaqları sırasında yer alır. Xoy, Maku, Səlmas, Sulduz və Urmiyanın özünü əhatə edən bu mühit Azərbaycan aşıq sənəti ilə Anadolu aşıq sənəti arasında bir keçid - körpü rolunu oynayır. Urmiya mühiti təkkə kökənli aşıqlarla aşıqlaşmış ozanların qovuşuğa malik olduğu sənət çevrəsidir.

Mühitin çağdaş ifaçılıq biçimlərində qovuşuğun bu nisbəti orijinal mədəni-tarixi keyfiyyət kimi aşkar şəkildə görünməkdədir. Belə ki, Urmiya aşıqlarının hərəkətli-rəqsli ifaçılıqla yanaşı bardaş quraraq çalıb oxumaq vərdişinə sahib olması sözü gedən qovuşuğun əyaniliyidir. Təksaz ifaçılığa əsaslanan bu mühitin çalğı biçimi Anadolu aşıqlarının (xüsusən də Qars, Amasiya-Çıldar, Sivas, Ərzurum və İqdır çevrəsinin) çalğı biçimiylə xeyli dərəcədə səsləşir. Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, Urmiya mühitinə məxsus saz havalarının ahəngində Anadolu saz havalarına bənzər melodik axarın duyulması kənardan gələn təsirdən daha çox, içəridə-mühit daxilində baş verən, yəni Urmiya aşıqlığını meydana çıxaran iki axarın-təkkə kökənli aşıqlıqla aşıqlaşmış ozanlığın qovuşmasıyla bağlı bir məsələdir.

Urmiya aşıqlarının səs tipində çağdaş türkmən baxşılarının oxu tərzinə - boğaz qaynatmalarına yaxınlıq, daha dəqiq desək, oxşarlıq müşahidə edilir ki, bu da mühidə əski ifaçılığın - ozan ifaçılıq ənənəsinin xeyli dərəcədə qorunub saxlanıldığını göstərir.

Urmiya aşıqları sazı bir ibadət vasitəsi olaraq da dəyərləndirməkdədirlər. Bu cəhət həm də təkkə kökənində-sufi-dərviş sisteminə digər mühidlərə nisbətən daha mühafizəkarlıqla yanaşmağın əlamətidir. Yaxın zamanlara - XX yüzilliyin ortalarına qədər Urmiya aşıqları toy-düyün məclislərindən əlavə saz götürüb xanəgaha-təkkə ocağına gedər və orada ilahilər oxuyarmışlar³. Maraqlıdır ki, indinin özündə də bir qisim ələvi-dərvişlər Urmiyada məclis quraraq tənbur çalır, həzrət Əli şəninə mahnılar oxuyur və rəqs edirlər.

³ Bu bilgini Urmiya Universitetinin müəllimi Camal Ayrumlu bizə vermişdir.

Zəngin söz və musiqi repertuarına malik olan Urmiya aşiq mühitində dastan ifaçılığına ayrıca diqqət yetirilir. Bəzən bir neçə gün çəkən toylar və dastan gecələri indi də Urmiyanın bir çox yerlərində, xüsusən də aşiqsevər kəndlərində ənənə olaraq davam etməkdədir.

Mühitin söz repertuarındakı dastanların sayı 40-45 arasındadır. Ən yüksək repertuar göstəricisi Aşiq Dehqana məxsusdur (qırx beş dastan, yetmişə yaxın söz havası və min beş yüzdən yuxarı aşiq şeiri). Klassik dastanlarla yanaşı burada "Kəmtər", "Qulam-Heydər", "Əhməd-İbrahim", "Kəlbi" kimi regional səciyyəli dastanlar da söylənilir. Əsas "Koroğlu" ocaqlarından sayılan Urmiyada dastanın on qolu vardır.

14 pərdəli, 7 simli sazların üstünlük təşkil etdiyi Urmiya mühitində bəstəçiliyə güclü meyl göstərildiyindən burada çox sayda yerli saz havası müşahidə edilir: "Hicranı", "Hələbi", "Şəkəryazı", "Qürbəti", "Xoy Əmrahısı", "Ovçu gəraylısı", Taciri", "Rəvzəgəraylı", "Səmayı", "Siyastabulu", "Möhtərəmi", "Urmani divanisi", "Şərqi", "Urmiya gözəlləməsi" və s. bu kimi havalar zəngin melodik tərkibə malik sənət örnəkləridir. Bu havaların əksəriyyəti zil kökə bağlıdır və temperamentli - coşğun oxu tərzli tələb edir. Ümumiyyətlə, Urmiya aşıqları digər mühitlərə məxsus aşıqların ifaçılığından daha çox yüksək səsli iti oxu biçimi ilə seçilir. Bu səbəbdən də onların ifaçılığında yardımçı melopoetik mətnlər olduqca seyrəkdir.

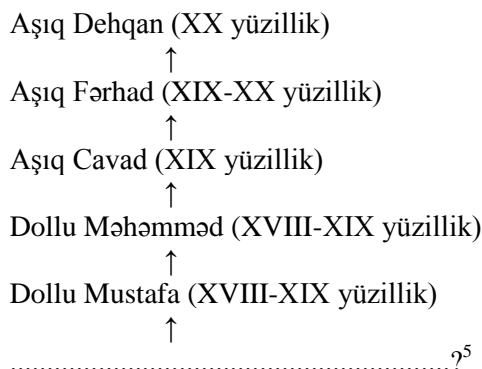
Urmiyada təkkə ənənəsinin davamı kimi aşıqların toy-düyündən əlavə qəhvəyə - çayçıya yığışaraq məclis qurmaları, qəhvə - çayçıya toplaşanların qarşısında çalib-oxumaları bir ənənə olaraq indi də yaşamaqdadır. Mərəsimə başlayan aşıqlar növbə ilə çalib-oxuyur və get-gedə məclisi qızıdırırlar. Müəyyən mərhələdən sonra çayçıya toplaşanlar da aşıqlara qoşulub sıra ilə oxumağa başlayırlar⁴. Ekstaz-coşğunluq əhvalında olan məclis saatlarla davam edir. Burada təkkədə keçirilən "səma" məclislərinin əlamətləri aşkar görünlülərlə nəzərə çarpır: məclisdəkilər məclis-mərəsim axarının təsir və təşviqiylə ona qoşulur, ekstaz halına gəlir, oxuyur. Bundan başqa oxu mətnlərində təriqət məzmunlu örnəklər də kifayət qədər yer alır ki, bu da qəhvə-çayçıda təkkə ənənəsinin davam etdirildiyini, daha doğrusu, onun geniş kütlə arasına çıxarıldığını göstərir.

Urmiya şəhərində "Aşıqlar qəhvəsi" adı altında üç çayçı fəaliyyət göstərir. Xoy, Səlmas və Miyandab şəhərlərində də aşıqların cəmləşdiyi çayçı-qəhvələr vardır. Buraya gələn saz-söz sevənlər çay içə-içə və ya sulu qəlyan (nargilə) çəkə-çəkə aşıqları dinləyər və zövqlərinin oxşanmasına cavab olaraq aşığa nəmər verərlər.

Saza və sözə ciddi tələbkarlıqla yanaşılan Urmiya mühitində Dollu Mustafa, Balovlu Miskin, Dollu Məhəmməd, Aşiq Fərhad, Aşiq Rüstəm, Rəvzəçaylı, Aşiq Əbdürrəhim, Aşiq Lütfuli, Aşiq Əli Qırmızıbaş, Aşiq Aslan Xoylu, Aşiq Dərviş, Aşiq Dehqan kimi qüdrətli sənətkarlar yetişmişdir. Bunların içərisində

⁴ *Qeyd etmək yerinə düşər ki, bu ənənəyə Borçalı aşiq mühitində də rast gəlinir. Görünür, sözü gedən məclis ənənəsi Borçalıya Urmiya aşıqlığından (Dollu Abuzər xətti ilə) adlanmışdır.*

Dollu Mustafa (XVIII-XIX yüzillik) və Balovlu Miskin (XIX yüzillik) yaradıcı sənətkarlardır. Hər iki aşığın kamil poetik örnəklərdən ibarət zəngin bədii irsi çağdaş Urmiya aşıqlarının repertuarında qorunub saxlanılır. Mühitin çağdaş ustadı Aşıq Dehqanın sənət şəcərəsi Azərbaycan aşıqlığında aparıcı axarlardan birini yaratmış Dollu Mustafaya bağlanır:

Böyük sənət tənəsinə və zəngin ifaçılıq təcrübəsinə malik olan Urmiya aşıqlığının çağdaş qaynar həyatında Aşıq Dehqan, Aşıq Manaf, Aşıq Cavanmər, Aşıq Məhbub, Aşıq Əli Qarağaci, Aşıq Bulud, Aşıq Zülfəli, Aşıq İsmiəli, Aşıq Nədim, Aşıq Qəmbər və başqa istedadlı saz-söz ustaları mühüm rol oynayırlar. Bu aşıqların bir qismi Aşıq Dərviş, bir qismi isə Aşıq Dehqan ifaçılıq məktəbinə mənsubdurlar. Hazırda Dehqan aşıq məktəbinin ardıcılıları daha çoxdur.

Mahalın Balov, Dol Dizəsi, Aşnabad, İqdır, Əngənə kəndləri əsas "aşıq ocaqları" sayılır. Bu kəndlərin yaxınlığında "İmamzadə", "Qərübəsən", "Xəlifə Məhəmməd", "Əli Pəncəsi" kimi sınaqlı pir-ziyarətgahların mövcudluğu orta yüzilliklərdə həmin nöqtələrdə güclü sufi-dərviş ocaqlarının fəaliyyət göstərməsi ilə bağlıdır ki, daha sonra orada aşıq məskənlərinin yaranması da bu tarixi prosesin qanunauyğun nəticəsidir.

Yuxarıda adları çəkilən kəndlər arasından "Dol Dizəsi" kəndini ayrıca vurğulamaq lazım gəlir. Aşıq sənətinin yaranışından üzü bu yana ta indiyə qədər bu kənddə iki yüzdən yuxarı aşığın yaşayıb fəaliyyət göstərdiyi söylənilir. Azərbaycan aşıqlığında qüdrətli ustadlar kimi xatırlanan Dollu Mustafa, Dollu Məhəmməd, Dollu Abuzər bu ocağın yetirmələridir. Dollu Mustafaya şagirdlik edən Dollu Abuzərin sonralar Borçalı aşıq mühitində aparıcı ifaçılıq axarlarından birini yaratması da bu baxımdan təsadüfi deyildir. Qafqazın digər aşıq mühitlərində müşahidə edilməyən "Dol Hicranı" saz havası da çox güman ki, Dollu aşıqlara məxsus bəstədir və Borçalıya Dollu Abuzər tərəfindən gətirilmişdir. Bu hava Urmiya aşıq mühitində sadəcə olaraq "Hicranı" adı ilə

⁵ Sənət şəcərəsi barədə bilgini Aşıq Dehqan özü vermişdir. O, Dollu Mustafadan öncəki ustadın adını xatırlaya bilmədi (21 may 1995-ci il, Urmiya)

tanınır. Borçalıda geniş yayılmış "Bəhməni", "Qürbəti" - "Qürbəti Kərəm", "Mansırı" havaları da eyni xətlə Urmiya mühitindən götürülmədir.

Urmiya aşığı mühitinin saz-söz iqlimi digər Azərbaycan mahallarına yayılmaqla yanaşı bu ərazidə, yaxud bu əraziyə yaxın regionda məskun olan yabançı etnosların (kürd, erməni və aysoruların) arasına da nüfuz edə bilmişdir. Ötən yüzilliklərdə Azərbaycan türkcəsində çalılıb-çağıran çoxsaylı erməni aşığılarının xeyli qisminin Urmiyada yaşayıb-yaratması da bu səbəbdəndir. Bunların içərisində XVIII yüzillikdə yaşamış Salmalı Qul Ərtun öz ustadnamələri ilə çox məşhurdur.

Bu mühit daxilində aysorulara məxsus sənətkarlar da yetişmişdir. Hazırda Urmiya şəhərində yaşayan qocaman sənətkar - Aşığı Yusif aysoru aşığılarının oradakı son nümayəndəsidir. O, aşığı sənətinin dərin bilicilərindən biri sayılır.

Urmiyanın cənub zolağı boyunda - **Sulduz mahalında "Qarapapaq aşığıları"** adı ilə tanınan el aşığılarının ifaçılığı ana axarla Urmiya aşığılığına bağlanmış olsa da bir sıra özəlliklərə də malikdir. Sulduz Qarapapaqları Qazax-Borçalı mahalındakı tərəkəmə-qarapapaqlarla eyni tayfadırlar. Sulduzdan Qazax-Borçalıya, oradan isə Qars və Ərzuruma, daha sonra isə yenidən Sulduza tarixi tərəkəmə köçləri barədə qaynaqlarda bilgilər vardır. Sulduz camaatı arasında da bu barədə çoxsaylı söhbətlər gəzir. Sulduz mahalının böyük bir düzənlik hissəsinin "Buzçəli" adlanması da heç şübhəsiz ki, Borçalı-Bozçalı ilə tarixi bağlılıqdan irəli gəlir.

Saz, düzələ (ikiyanlı tütəkdir -M.Q.), dümbək üçlüyünə əsaslanan Qarapapaq ifaçılığının oxu biçimi zil kökə bağlı el nəğməçiliyi tərzindədir. Qarapapaq aşığılarının oxu və çalğı biçimi həmin çevrədəki kürd elatlarına güclü təsir göstərdiyindən kürd saz-söz sənətkarları da eynilə onlar kimi çalılıb çağırırlar. Bu baxımdan Qarapapaq-Sulduz aşığılarının müəyyən bir ifaçılıq məktəbi kimi səciyyəvləndirmək mümkündür. Onların ayrıca bir aşığı mühiti yaratdığını söyləmək üçün isə bir qədər daha təfərrüatlı müşahidə və tədqiqatlar aparmaq lazımdır.

Qarapapaq aşığıları arasından Aşığı Mahmudi, Aşığı Riza, Aşığı Əkbər, Solət Qasımi, Qulam Çıyanə kimi istedadlı ifaçılar çıxmışdır. İfaçılıqdakı özəlliyə baxmayaraq Qarapapaq aşığılarının söz və musiqi yükü Urmiya aşığılarının repertuarından demək olar ki, fərqlənmir. "Sulduzu", "Sulduz gözəlləməsi", "Yel-yel" kimi regional səciyyəli havaları da vardır. Hazırda Qarapapaq aşığılarının sayı on beşə yaxındır. Ümumən çağdaş Urmiya mühitindəki aşığıların sayı isə yüz əlliyüz altmış arasındadır. Tarixi ənənənin mühafizəkarlıqla qorunması baxımından bu mühitin yerinə yetirdiyi missiya əvəzsizdir.

ZƏNCAN AŞIQ MÜHİTİ

Güneydəki aşığı mühitlərinin ən qaynar nöqtələrindən biri də Zəncan və onun çevrəsindəki Əbhər, Xürrəmdərə, Sultaniyə, Qeydar, Niydəc bölgələrində qərarlaşmışdır. Əsas qüvvələri Xürrəmdərə və Əbhərdə cəmləşən Zəncan aşığı mühitinin ifaçılığı saz, balaban və qaval (dəf) üçlüyü üzərində qurulmuşdur.

Zəncan aşıq mühitinin diqqətçəkici özəlliklərindən biri balabançı və qavalçının da mərasimin uyğun yerində aşıqla bərabər oxumasıdır. Bu mühitdə fəaliyyət göstərən balabançı və qavalçıların əksəriyyəti gözəl səsə malikdir. Onlar dastanların və aşıq şeirlərinin də yaxşı biliciləri kimi tanınırlar. Hətta bəzi balabançı və qavalçılar el-camaatın və sənət adamlarının təhriki ilə sonradan aşıqlıq eləyirlər.

İfaçılıq biçimi və repertuar yükü buradakı aşıqlığın təkkə kökəninə söykədiyini göstərir. Mühitdəki çağdaş aşıqların sayı dəfçi və balabançılarla birlikdə iki yüz əllidən çoxdur. Təkcə Xürrədərənin Əmilər kəndində otuzdan yuxarı aşıq yaşayır⁶.

Zəncan aşıqlığının təşəkkülündə barələrində dastan qoşulmuş Aşıq Şirin və Aşıq Yusif Camal adlı orta çağ aşıqlarının mühüm xidməti olmuşdur. Zəncan mühitinin əsas aşıq ocaqlarından sayılan Xürrəmdərədən çıxmış Aşıq Şirin haqqındakı "Şirin və Birçək xanım" dastanı orta çağ dastançılığına məxsus olan klassik standartlara tam cavab verir. "Yusif Camal" dastanı da öz poetik mükəmməlliyi ilə seçilir. Aşıq Şirin və Yusif Camal ənənəsinin davamçıları olaraq Zəncan və onun çevrəsində Aşıq Nəcəfəli, Aşıq Xanmurad, Aşıq Lütfəli, Aşıq İbrahim Şahsevən, Aşıq Fətullah Rizayi, Aşıq Teyyub, Aşıq Qalamrza Davudi və başqa onlarla görkəmli sənətkar el arasında böyük şöhrət qazanmışdır. Bu gün həmin ənənəni Gülabəli Davudi, Teyyub Süleyman, Aşıq Əkbər Zəncani, Aşıq Əmrullah, Aşıq İltifat, Mirzağa Süleymani, Rəsul Əsədi, Pərviz Süleymani kimi saz-söz ustaları ləyaqətlə davam etdirməkdədirlər.

Zəncan aşıqlarının repertuarında qırxa yaxın dastan vardır. Repertuardakı ən işlək dastanlar aşağıdakılardır: "Zəncanlı Qurbani", "Xəstə Qasım", "Əsli-Kərəm", "Abbas-Gülgəz", "Şirin və Birçək xanım", "Qərib-Şahsənəm", "Tahir-Zöhrə" və s. Bu mühitdə "Koroğlu"nun doqquz qoluna rast gəlinir. Repertuardakı əlliye yaxın saz havasının az qala yarısı regional səciyyəlidir: "Ağabəyi", "Fərzayi", "Fərangoglu", "Kəllahi", "Xalxal şikəstəsi", "Vəlicani" və s.

Zəncan aşıq mühiti Azərbaycan aşıq sənətinin klassik söz və musiqi repertuarını mühafizə etməklə yanaşı yerli-regional xüsusiyyətləri əks etdirən özəlliklərə güclü meyl etməsi ilə seçilir. Yaradıcı keyfiyyətin güclü olması səbəbindəndir ki, "Qurbani" dastanının ənənəvi süjeti bu mühitə məxsus sənətkarlar tərəfindən köklü şəkildə dəyişdirilmiş və nəticədə dastanın yeni bir versiyası - "Zəncanlı Qurban" ortaya çıxmışdır⁷. "Xəstə Qasım" dastanının Zəncan

⁶ Zəncan, Savə, Xorasan və Qaşqay aşıq mühitləri barədə bilgiləri güney Azərbaycandan olan folklorçu Mənuçar Əzizdən, Doktor Cavad Heyətdən, Aşıq Dehqan və Aşıq Yaqub Binislidən almışdır. Son illərdə Əli Kafkasiyalı və İlqar İmamverdiyevin sözü gedən mühitlərlə bağlı hazırladıqları tədqiqatların nəticələrindən, eləcə də əldə etdiyimiz audio və videolentlərdən faydalanılmışdır.

⁷ M.H.Təhməsisib. Azərbaycan xalq dastanları (orta əsrlər), s. 355

aşıqlarının repertuarında yer alan variantı da indiyə qədər bilinən süjetdən, habelə poetik mətnlərdən (Xəstə Qasımın şeirlərindən) xeyli fərqlidir⁸.

Zəncan aşığı mühitində də aşığı çayçı-qəhvədə dinləmək ənənəsi yaşanmaqdadır. Zəncan, Əbhər, Xürrəmdərə və Qeydarda çoxsaylı "Aşıqlar qəhvəsi" fəaliyyət göstərir. Təkcə Zəncan şəhərində altı aşığı çayxanası vardır. Bu çayçıların əksəriyyəti aşığıların özlərinə məxsusdur.

SAVƏ AŞIQ MÜHİTİ

İrənin Savə-Həmədan-Qum bölgəsini çevrələyən Savə aşığı mühiti başda xalac tayfası olmaqla (yerli əhali buranın böyük bir qisminə "Xələcistan" deyirlər) əsasən tərəkəmə-türkmanların məskun olduqları geniş bir coğrafiyada qərarlaşmışdır. Tərəkəmə həyatının əlaməti olaraq bu mühitə məxsus aşığılarda çayçı-qəhvələrdə çalılıb-oxumaq ənənəsi yoxdur. Aşıqlar əsasən toy-düyün, şadlıq yığnaqlarında, rəsmi toplantılarda, mədəni-kütləvi tədbirlərdə çalılıb-çağırırlar.

Aşığın musiqi aləti bu mühitdə "çökür" (çoqur) adıyla tanınır. Doqquz simli, doqquz aşığı, doqquz qabırğalı bu musiqi aləti Təbriz-Qaradağ, Zəncan sazlarının demək olar ki, eynidir. Pərdə düzümündə fərqlilik vardır. Çökür orta çağlarda türkman ellərində saza verilmiş adların fonetik variantlarından biridir. "Çokur", "çoqur", "çukur", "çaqur", "çağır" və başqa səslənmə variantları da vardır.

Savə-Qum aşığı, adətən, üçlük halındakı ifaçılığa üstünlük verirlər. Aşıq-çökürçü, balabançı və qavalçı. "Qaval"a "dairə", qavalçıya isə "dairəçi" deyirlər. Saz və balaban müştərəkliyinə əsaslanan ikili ifaçılığa da meyl göstərir. Təksaz ifaçılıq çox az nəzərə çarpır. Zəncan aşığı mühitində olduğu kimi burada da ifa prosesində qavalçı-dairəçi və ya balabançının aşığa qoşularaq oxuması ənənəsi geniş yayılmışdır. Tarixən ustad-şagird ənənə xətti ilə öyrədilən aşığı hazırdakı daha çox "Çökür sinifləri" deyilən xüsusi saz məktəblərində tədris olunur. Aşıq Hüseynəli Hüseyninin təşkil etdiyi "Çökür evi" bu baxımdan çox iş görür. Bu mərkəzdə ildə iyirmiyə yaxın çökürçü-aşıq hazırlanır. Dədə-baba üsulu ilə ustad yanında öyrənənlər də vardır.

Savə-Qum aşığı mühitində "Koroğlu" dastanının on qolu da daxil olmaqla qırxa yaxın dastana rast gəlinir. Bunlardan "Telimxan", "Əsəd Nizam", "Xundablı Məhcür", "Xan Əsgər", "Qərəqli Məmməd", "Bəhram xan", "Qurban xan" kimi sırf yerli mühitin məhsulu olan örnəkləri ayrıca qeyd etmək lazımdır. Güclü improvizə və bəstəçi keyfiyyətlərə malik olan bu aşığı mühitindəki saz

⁸ Bu bilgini bizə Xəstə Qasım irsinin toplayıcısı-Güney Azərbaycanında yaşayan folklorçu Hüseyn Siyami 1994-cü ilin yazında Bakıda vermişdir. O, "Xəstə Qasım" dastanının Zəncan variantını toplayıb digər variantlarla birlikdə (beş variant əldə etmişdir) nəşrə hazırlamışdır.

havalan da öz orijinallığı ilə seçilir: "Savəgülü", "Həmədan gəraylısı", "Həmədan dübeytisi", "Zərgəri", "Rudbarı", "Türkmani", "Mehtərxani" və s. Bu mühitə məxsus ifaçılıq ənənəsində "Kələkilər" ("Yorğun Kələki", "Kəllə Kələki", "Kosalar Kələki", "Köç Kələki", "Qon Kələki" və "Dəvəzəngi Kələki"), "Leylanalar" ("Bir ayaq", "İki ayaq", "Üç ayaq", "Dörd ayaq", "Beş ayaq" və s.) adlanan özünəməxsus silsilə havalar da regional-məhəlli səciyyənin əsas göstəricilərindəndir⁹.

XVIII yüzilliyin görkəmli el sənətkarı Telimxan da bu mühitin münbit saz-söz zəminini üzərində yetişmişdir. Telimxanın şeirləri və adına bağlı olan dastan bu mühitin sənət baxımından kimlik pasportudur. Təsadüfi deyildir ki, Qum-Savə aşıqlarının məclislərində böyük əksəriyyətlə məhz Telimxanın sözləri oxunur. Telimxanın şeirləri poetik tutumu və fəlsəfi-ürfani dərinliyi ilə diqqəti çəkir. İslami dəyərlərin və sufi-dərviş sisteminin mükəmməl bilicisi olan bu böyük söz ustasının nəhəng poetik irsi (təqribən iyirmi min misradır) mərhum folklorçu Əli Kəmalı tərəfindən toplanılsa da hələlik çap edilməmişdir.

Savə-Qum aşığı mühitində tarixən fəaliyyət göstərən Məhəmmədəli Sofular, Məhəmmədhəsən Səngəkli, Yusif Verqanlı, Aşığı Əzizxan, Sidqəli Rizayi kimi görkəmli saz-söz ustalarının sənət yolunu hazırda Əhməd Rəhməti, Heydər Mahmudi, Hüseynəli Hüseyni, Balaxan Bayat, Qiyas Cabbari, Əli Ramazani, Taki Muhid, Məhəmmədi Bağiri, Məhəmmədi Əfşar, Səfər Danəki və başqaları uğurla davam etdirirlər. Balabançı, qavalçı, neyçi və zurnaçılar (savəlilər zurnaya "saz" deyirlər) da daxil olmaqla Savə-Qum aşığı mühitində üç yüzdən yuxarı çağdaş sənətkar fəaliyyət göstərir. Bunların böyük əksəriyyəti gənc və orta yaşlardadırlar. Savə-Qum çevrəsindən əlavə Məşhəd, Kərəc və Tehran şəhərlərinə də toy-düyn məclislərinə dəvət olunurlar. Toylara dəstə halında (aşığı üçlüyündən əlavə zərnaçı və dəfçi ilə) gedirlər. Ritmik havalara keçilərkən zərnaçı və dəfçini ön plana çıxarırlar.

Savə-Qum aşıqlarının Zəncan mühiti ilə sıx sənət əlaqələri mövcuddur.

XORASAN AŞIQ MÜHİTİ

Qədim türk mədəniyyətinin əsas beşiklərindən olan Xorasan mahalında da zəngin keçmişə malik aşığı mühiti mövcuddur. Orta Asiya ilə İran və Əfqanıstan türklüyü arasında əsas körpü - bağ rolunu oynayan. Xorasan mahalı tarixən öz sufi şeyxləri, təkkə ocaqları ilə ad çıxartmış bir bölgə olduğundan orada bəlkə də bütün regionlardan daha öncə təkkə kökənli aşığılığın intişar tapması üçün münbit zəmin yaranmışdır. Orta çağ məhəbbət dastanlarında haqq aşıqlarının yuxuda ikən "Xorasan ərənləri"ndən dərs almaları, yaxud da Xorasan ərənlərinin əlindən bədə alıb içmələri heç də təsadüfən xüsusi şəkildə vurğulanmır. Aşığılığın mənəvi-ürfani statusunun hazırlanmasında Xorasan ocağına məxsus

⁹ A. Kafkasiyalı. *İran türkləri aşığı muhitləri, Ərzurum, 2006, s. 208-209*

sufi şeyxlərinin mühüm rol oynaması yuxarıdakı ürfani-mifoloji qəlibin biçimlənməsinə və dastan strukturunda stabil mövqə qazanmasına səbəb olmuşdur.

Xorasan aşığı mühiti digər aşığı mühitlərindən fərqli olaraq sırf aşığılıq əhəmiyyətinə söykənmir. Buradakı saz-söz sənəti daha çox baxışı ifaçılıqna bağlıdır. Çağdaş türkmən baxşılarının söz və musiqi repertuarı ilə Xorasan baxşılarının repertuarı və ifaçılıq prinsipləri demək olar ki, üst-üstə düşür. Lakin Xorasan mühiti uzun bir zamandır ki, İran türklərinə məxsus aşığı mühitləri ilə qarşılıqlı sənət əlaqələri şəraitində yaşadığından orada aşığılığın təsiri kifayət qədər güclüdür. Xorasan baxşılarının repertuarında Məhdimqulu, Yunus Əmrə, Qaracaoğlan şeirlərinin müstəzək yer alması, "Əsli-Kərəm", "Aşığı Qərib", "Tahir-Zöhrə" kimi sırf aşığı dastanlarına aktiv şəkildə müraciət edilməsi, ifaçılıqda "Şah Xətai", "Təcnis", "Müxəmməs" kimi aşığı mənşəli havalara xüsusi önəm verilməsi bu mühitin də şərti anlamda "aşığı mühiti" adlanmasına imkan açır.

Xorasan baxşılarının musiqi aləti ikisimli düttardır. Baxşını kızıqçığı (kamançal) və dilli düdük (balabanın uzun forması) çalan heyət müşayiət edir. Baxşığı üçlüyü bardaş quraraq çalır oxuyur. Onlarda çayçı-qəhvədə çalır oxumaq əhəmiyyəti yoxdur.

Xorasan aşığılığı aşığı sənətinin Türkünə yeriməsinə güclü mənəvi təkanlar vermişdir. Kökü Xorasan ərənlərinə bağlı olan Aşığı Aydın ocağının Türkünə qərar tutaraq möhkəmlənməsi, türkmən baxşılarının onu özlərinə pir-ustad hesab etmələri bu mənəvi təkanların qanunauyğun nəticəsidir. Türkünə sız sənət əlaqələri yaratdıqlarından türkmən və Xarəzm baxşılarının ifaçılığına aşığı melopoetik ünsürləri daxil olduğu kimi Xorasan ifaçılarının oxu və çalğı tərzinə də türkmən baxşılarının təsiri adlanmışdır. Görünür, elə bu səbəbdəndir ki, Xorasan və çevrəsindəki bəzi kəsimlərində "aşığı" və "baxşığı" ad-titulları yanaşı işlənir və çox asanlıqla biri digərinin əvəzində çevrilə bilər. Bu, bir başqa tərəfdən də Xorasan aşığı mühitinin Azərbaycan aşığı sənəti ilə türkmən baxşığı sənəti arasında keçid-körpü rolunu oynadığını səciyyələndirir.

Ozan-aşığı-baxşığı üçlüyünün sintezi kimi biçimlənən Xorasan mühitinin çağdaş həyatını Qulamhüseyn Cəfəri, Qurban Süleymani, Qaffərgəldi Nəjad, Məhəmməd Hüseyni, Kılıc Ənbəri, Məmmədhüseyn Yeganeh, Cüməqulu Qurbani və başqaları ləyaqətlə təmsil edirlər. Bir sıra baxşığılar, həm türkcə, həm kürdcə, həm də fars və ya əfqanca oxumağı bacarırlar. Bu, bölgədəki etnik tərkibin mozaikliyinə ifadəsi olaraq ortaya çıxmışdır.

Aşığılığın mənəvi-ürfani statusunun hazırlanmasında mühüm rol oynayan Xorasan mühiti sənət statusuna keçiddən sonra ilkin mərhələdəki səviyyədə güclü mövqeyə sahib ola bilməmişdir. Bunun başlıca səbəbi orta çağların sonlarına doğru Xorasanda türk iqliminin səngiməyə başlaması və Xorasandakı təkkə ocaqlarının (Xüsusən də Hacı Bəktəş Vəliyə bağlı olan "Bəktəş ocağı"nın) hərəkət edərək Qafqaz və Anadoluya yerləşməsidir¹⁰.

¹⁰ V. İ. Basilov. *Kult svyatix v islame*, s. 63-64

QAŞQAY AŞIQ MÜHİTİ

Güney mühitləri arasında aşılığın təkkə kökənindən daha çox aşıqlaşmış ozanlar qanadına bağlı olan bir mühit mövcuddur: Qaşqay aşiq mühiti. Bu mühitdə aşıqlar, adətən, bir yerdə dayanaraq (çox zaman bardaş qurub oturaraq) çalıb oxuyurlar. Aşığın musiqi aləti setardır. Keçmiş aşıqlar "çaqur" çalarmış. Aşığı ney və dümbəkçalan müşayiət edir. Bir sıra müasir ifaçılar skripka və violadan da istifadə edirlər. Qaşqay setarları fars setarlarından fərqlidir. Zil köklərdədir, mizrabla çalır. Onların repertuarında fəlsəfi-ürfani səciyyə daşıyan söz və musiqi yükü cüzi yer tutur. Bu mühitdə xalq mahnıları tərzində olan oynaq el nəğməçiliyi repertuarın aparıcı axarını təşkil edir. İndi də atlı həyat təzi keçirən Qaşqay tayfalarının məskunlaşdığı irimiqyaslı Qaşqay-Şiraz (burada dörd milyona yaxın qaşqay türkü məskundur) regionunda aşiq sənətinin saz bəstəsi üzərində el nəğməçiliyi olması etnik-mənəvi yaşam biçimindən irəli gələn təbii-tarixi qanunauyğunluqdur. Qaşqay aşıqlarının ifaçılıq baxımından Xorasan aşıqlarına və türkmən baxşlarına bənzərliyi çoxdur.

Qaşqay aşıqlarının repertuarında "Koroğlu" dastanı və "Koroğlu" havaları xüsusi yer tutur. Tərəkmə-elat həyatı keçirən, cəsurluğu, bahadırlığı ilə məşhur olan qaşqayların ruhunda koroğluluğun olması oradakı aşılığa da təbii şəkildə sirayət etmişdir.

Savə aşılığının ərsəyə gətirdiyi "Telimxan və Şahsənəm" məhəbbət dastanı başda olmaqla "Əsli-Kərəm", "Qərib-Sənəm", "Tahir-Zöhrə", "Şah İsmayıl-Gülzar" dastanları da qaşqay aşiq repertuarının əsas yüküdür. Qaşqay aşılığı Davud Nəkisə ailə ocağından olan neçə-neçə ustad aşıqla şöhrətlənmişdir. Onlardan əlavə Məmmədhüseyn Kəyani, Həbib Görkinpur, Məhəmməd Bəhməni, Allahqulu Görkinpur, Qulaməli Görkinpur, Mustafa Görkinpur və başqa saz-söz ustaları sözü gedən mühitdə sənət ənənəsini yaşatmaqdadır.

NÖVRƏS İMAN

Növrəs İman 1903-cü ildə Göyçə mahalının Ağkilsə kəndində anadan olub. Aşıq Ələsgərin qardaşı Məşədi Salehin oğlu, Ələsgər ocağının ən istedadlı nümayəndələrindən biri idi. Göyçə mahalının Hüseyinqu-luağalı kəndində molla məktəbində oxuyan Növrəs İman Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra bir müddət Kəlbəcər rayonunun Seyidlər kəndində kənd sovetinin katibi vəzifəsində çalışıb, eyni zamanda aşiq şeirinin bütün formalarında yazıb-yaradıb. Möhkəm yaddaşa, coşqun təbə və bədahətən şeir demək qabiliyyətinə malik olan el şairi haqqında məlumatlara XX əsrin 20-30-cu illərindəki dövrü mətbuatda rast gəlmək mümkündür.

Növrəs İman 1932-ci ildə itgin düşmüşdür. Bəzi məlumatlara görə o, Cənubi Azərbaycana keçmiş və təxminən ötən əsrin 70-ci illərinin sonlarında burada vəfat etmişdir.

HAYIF

*Dilimin əzbəri, könlüm imdadı,
Yad olan dilimdən Quranım hayıf!
Fələyin dolanan gəc ruzigarı,
Pozubdu işrətli dövrənim, hayıf!*

*Əvvəl, zikrim idi mövlanın adı,
Axır, bu dünyanın zülmü qoymadı.
Sübhi-şəm çəkərəm ahü-fəryadı,
Kəsilən ümidim, gümanım hayıf!*

*Çox cəfalar çəkdim, axır puç oldu,
Hicrandan ürəyim gül kimi soldu.
Novrəs İman dərdü-qəmə tuş oldu,
Şad olmadı könlü-viranım, hayıf!*

HEY

*Hicran yürüş etdi, qəm aldı canım,
Ağlar gözüm, qanlı yaşlar tökər hey.
Dərdü-möhnət bürüyübdü hər yanım,
Qoşub dildə qəm kotanı əkər hey.*

*Kim mənim tək tənə sözlər götürdü?
Zəhmət çəkib, çox cəfasın itirdi?
Dərd artdı sinəmdə, həddin ötürdü,
Hesabınan dağı-daşı çəkər hey.*

*Əzəl gündən mehman oldum yad elə,
Dərdim Qafa döndü, göz yaşım selə.
Novrəs İman, işin düşdü müşkülə,
Cavan qəddin yar fəraqı bükər hey.*

İNCİMƏZMİ

*İstəyirəm, ərzi-halım danışım,
Bu qürbətdə məndən el inciməzmi?!
Bir kəsim yox, nə də dostum, tanışım,
Tənə sözdən əhli-dil inciməzmi?!*

*Dünya malı çox şirindi insana,
Canım qurban arıflərə, qanana!
Adətindi sənin, çarxı-zamana,
Çarx əysə, ağadan qul inciməzmi?!*

*İman, dərdin dəryalara qatılıb,
Zər mətahın mis yerinə satılıb.
Şeyda bülbül dar qəfəsə atılıb,
Onun naləsindən gül inciməzmi?!*

KƏSİLDİ

*Çarx dolandı, üz döndərdi zamana,
Əvvəl olan düz ilqarı kəsildi.
Əcəb bəla nazil oldu insana,
Getdi əldən, xoş qərarı kəsildi.*

*Müslimanam deyən oldu cəfakar,
Qəza hər nizamın etdi tarümar.
Şirin ağzı olan oldu zəhrimar,
Yaxşı günü, xoş mədarı kəsildi.*

*Çox dövrən sürənlər axır zay oldu,
Gədalar da gəldi şaha tay oldu.
Bəylərin, xanların işi ah-vay oldu,
Hər tərəfdən mədədkarı kəsildi.*

*Getdi bu dünyadan nə gözəl canlar,
Pozuldu bağçalar, şux gülüstanlar.
Qaldı əl qoynunda neçə bağbanlar,
Qurudu ağaclar, barı kəsildi.*

*Kəsildi aramım, səbrü-taqətim,
Dağıldı başımdan huş, dəyanətim.
Novrəstə İmanam, eyşü işrətim,
Getdi, heyif, ömrüm yarı kəsildi.*

QALDI

*Qərib bağban idim, çox çəkdim cəfa,
Dərilməmiş güli-bostanım qaldı.
Gəlmədi bimürvət fələk insafa,
Dərdli, qəmli günüm, dövrənüm qaldı.*

*Qəza rəfiq oldu, mənülən gəzdi,
Ümidim, əlacım hər yandan üzdü.
Fələk ö əliynən rəvnəqim pozdu,
Qəm mətalət dolu meydanım qaldı.*

*Bəxti kəm olmuşam mən əvvəl başdan,
Can qəmdən ayrılmaz, didəm qan-yaşdan.
Qurtarmadım bircə oddan, ataşdan,
Xəstəyəm, dərd üçün dərmanım qaldı.*

QAZAĞA

*Səyyah idim, dolanırdım dünyanı,
Mürği-ruhum etdi cövlan Qazağa.
Axtarırdım, bulum yaxşı, yamanı,
Neçə gündə gəldim pünhan Qazağa.*

*Əyləşdim məxvidə, mən oldum xamuş,
Azca gedişata yetirirdim huş.
Baxın, a yoldaşlar, olun fəramuş,
Gör necə yaraşır dastan Qazağa.*

*Şagirdlərin səsi, qızlar dəstəsi,
Bir-biriynən eylər müəllimlər bəhsi.
Uzaqdan baxanın gəlir həvəsi,
Görməyənlər qalıb heyran Qazağa.*

*...Götürüb nazimlər desin kalamı,
Gözəl elm oxumuş, anlamış hamı.
Bir işrətli gündür Mayın bayramı,
Çağrılıb aşıqlar mehman Qazağa.*

*Çəməngahlı məclis – nə gözəl işrət!
Baxanın qəlbində qalmaz küdurət.
Alınsın nəzərə, çəkməsin həsrət,
Gəlibdi bu Novrəs İman Qazağa.*

MƏNƏM

*Tifil ikən sənsən yar olan cana,
Çox çəkən yad eldə zəlalət mənəm.
Binadan sevməyən fani dünyanı,
Axtaran həmişə ədalət mənəm.*

*Bivəfa dünyada olmadım bidar,
Özüm öz işimi bilmədim aşkar.
Bir şərməndə, üzüqara, günahkar,
Haqqın dərgahında xəcalət mənəm.*

*Novrəstə İmanam, dərdi bihesab,
Ağlar gözüm, tökər qətrə-qətrə ab.
Hər an vürdümdədi əziz bir kitab,
Edən haqq yoluna itaət mənəm.*

MƏNƏM, MƏN

*Tərk edən vətəni, əl üzən eldən,
Qürbət eldə bir avara mənəm, mən.
Taleyi kür gələn ruzi-əzəldən,
Sinəsi səd həzar para mənəm, mən.*

*Nə müddətdi, yad ölkələr qulamı,
Oxuyan dilində əziz kalamı.
Göndəribəsən neçə dəfə salamı,
Yeni gələn bu diyara mənəm, mən.*

*Tifil ikən bir mövlaya qul olan,
Həsrət çəkib, dərdü-qəmnən bol olan,
Ovçu kimi dağlar üstə yol olan,
Axır, həsrət qalan yara mənəm, mən.*

*Hələta dilimin bir əzbəridi,
Məni dolandıran haqq əsəridi.
Mövlam bu dünyanın tək sərvaridi,
Bel bağlayan o sərdara mənəm, mən.*

*O şiri-davərin, nami-heydərin,
Zəminin sütünü, ərşə ləngərin.
Dil açıb söyləyən vəsfî-dəftərin,
Novrəs İman aşikara mənəm, mən.*

İSTƏR

*Zimistan fəslində qəm alan canım,
Dolanıb gəlməyə yeni yaz istər.
Ürəkdə mətləbin kəm alan canım,
Etməyə könlünü sərəfraz istər.*

*Səfərim xatalı, gülşənim barsız,
İşləmir mətahım, olub bazarsız.
Gövhəri-sərrafım dolanır karsız,
Açmağa balü pər bir şahbaz istər.*

*Gah zaman oluram pərişanxəyal,
Üruc edir ruhum bir laçın misal.
Çıxa bir kənara, götürə cəngal,
Gətirə əldə bir sərvnaz istər.*

*Nəfsiz ticarətçi olsa, qəm çəkər,
Arsız bu dünyanın dərdin kəm çəkər.
İman cümlə qayğı, sübhü şəm çəkər,
Kim versə cavabım, tezcə yaz istər.*

KAĞIZ

*Göyçə mahalına bir salam yetir,
Eylə mən əvəzdən ərzi-hal, kağız!
Danış, soruş, xeyli qəm yüngül götür,
Dostların halına xəbər al kağız.*

*Əvvəl pir atama bir salam eylə,
Gedərgi yollarım sübhü şəm eylə.
Qələm götür, sözün yaz, tamam eylə,
Keçən günlərimi yada sal, kağız!*

*Yatıram gecələr, kəsilibdi xəb,
Dövrün əzabına gətirmirəm tab.
Yazdığım məktuba almıram cavab,
Nə qədər yazıram dalbadal, kağız!*

*Əyib cavan qəddim çarxın sitəmi,
Gah mənə üz verir könlümün qəmi.
Gah olur, açillam qızılgül kimi,
Gah olur, çəkirəm qilü-qal, kağız!*

*Kəmtale yarandım mən əzəl başdan,
Can dərdədən ayrılır, könül ataşdan.
Elimdən, günümdən, qohum-qardaşdan,
Yetir bu İmana bir əhval, kağız!*

“SAZIN ƏDALƏTİ, ƏDALƏTİN SAZI”

2010-cu il dekabrın 7-də Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasında Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin və Aşıqlar Birliyinin birgə təşkil etdiyi “Sazın Ədaləti, Ədalətin sazi” adlı tədbir keçirilib. Tədbir ustad aşıq, Əməkdar incəsənət xadimi Ədalət Nəsimovun yaradıcılığına həsr olunub.

Tədbirdə çıxış edən Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin sədri, Xalq şairi **Zəlimxan Yaqub** bildirib ki, bu tədbirin keçirilməsində əsas məqsəd Aşıq Ədalətin könlünü şad etmək, həm də bu sənətin ustadlarını xatırlatmaqdır. 22 il əvvəl Dövlət Filarmoniyasında Aşıq Ədalətin 50 illik yubileyinin qeyd olunduğunu xatırladan Zəlimxan Yaqubun sözlərinə görə, tanınmış ustad sazın milli çərçivələrini qıraraq bu sənəti müxtəlif ölkələrdə təbliğ edib: “Qarabağ şikəstəsi” deyiləndə Xan Şuşinski, “Sona bülbüllər” deyiləndə Qədir Rüstəmov yada düşdüyü kimi, “saz” dedikdə Aşıq Ədalət, “Aşıq Ədalət” dedikdə saz yada düşür. Aşıq sənəti tarixində elə bir aşıq olmayıb ki, Ədalət qədər ona şeirlər həsr olunsun. Aşıq Ədalət sazi nə qədər gözəl çalırsa, şeiri də o qədər gözəl oxuyur, mən Ədaləti “sazın şahı” adlandırırım”.

Çıxışından sonra Zəlimxan Yaqub ilk olaraq, Aşıq Ədaləti və onun yetirmələrini səhnəyə dəvət edib.

Tədbirdə “Yeddi oğul istərəm” filmində “Yanıq Kərəm”in sədələri altında Cəlalın ölümü səhnəsi nümayiş etdirilib.

Tədbirdə çıxış edən millət vəkili **Qənirə Paşayeva**, filologiya elmləri doktoru, professor **Məhərrəm Qasımlı**, şairlər **Barat Vüsal** və **İlyas Tapdıq** Ədalət Nəsimovun ustad aşıq kimi sənətkarlığından söhbət açmışlar, şair-rəssam **Məmməd Dəmirçioğlu** isə ustadın portetini ona hədiyyə edib.

Daha sonra aşıqlardan **Fəzail Misginli**, **Ədalət Dəlidağlı**, **Azər Xanlaroğlu**, **Ramin Qarayev**, **Avdı Musayev**, **Tərmeyxan Qurbanlı**, **İmaməli Budaqov**, **Cahangir Quliyev**, **Vüqar Mahmudov**, **Bəhmən Göyçəli**, **İlham Astanbəyli**, **Mehdi Məsimov**, **Şaiq İncəli**, **Fariz Təmirlili** və digərləri çıxış edib.

Elşad ÇOBANLI

Zəlimxan YAQUB**Xalq şairi**

ONUN YAŞADIĞI ÖMÜR

İkimiz də eyni ildə, eyni ayda dünyaya gəlmişik. 1950-ci ildə. XX yüzilliyin tən ortasında. O, yanvarın 5-də Tovuz mahalının Alımərdanlı kəndində, mən yanvarın 21-də Borçalı mahalının Bonis-Kəpənkçi kəndində. Allah ona da sazı buta vermişdi, mənə də. Xasiyyətimizdə, xarakterimizdə, təbiətimizdə oxşar cəhətlər çox idi.

Mən ona ömrüm boyu vəfalı oldum. Ancaq o, mənə qarşı vəfasızlıq elədi. Məndən çox tez və vaxtsız ayrıldı. 25 il dostluq elədiyim bir əvəzsiz dostu, saz dahisini 50 yaşında əllərimlə torpağa tapşırıdım. Dünyanın bəlkə də nadir insanı idi ki, dərmansız, həkimsiz, heç kəsə əziyyət vermədən saz sinəsində öz ömrünə layla çalçala mələk kimi uçub bu dünyadan getmişdi.

İndi öz-özümə fikirləşirəm. 25 illik bir dostluğu, qardaşlığı, mənəvi qohumluğu, ruh bağlılığını, ünsiyyəti, əlaqəni, gördüyümüz, keçirdiyimiz məclisləri, eşitdiyimiz söhbətləri, dastanları, şeirləri, atmacaları, zarafatları, acılı-şirinli günlərimizi bir xatirəyə, bir məqaləyə sığışdırmaq mümkündürmü?

Yox!

Yox!

Yox!!!

Mümkün deyil. Çünki onun yaşadığı ömür ustadların, ozanların, el ağsaqqallarının, el şairlərinin ömrü idi. Onun yaşadığı ömür sazın, məclislərin, bir-birindən ləngərli havaların, havacatların ömrü idi.

Yüz sazın içindən bir xalından tanıyırdım onun çaldığı havaları. Kiməsə təqdimat verməyə, başa salmağa, xatırlatmağa, “Bu, aşığı Xanların havasıdır”, – deməyə ehtiyac yox idi. Onun vurduğu xallar deyirdi: “Mən aşığı Xanların barmaqlarından süzölmüşəm, mən onun xallarıyam, mən onun endərməsi, döndərməsi, eydirməsiyəm”.

Aşığı Əmrah və Aşığı Ədalət kimi saz tanrılarından sonra o yüksəkliyə ucalmaq, özünəməxsus yol seçmək, seçilmək, əzizlənmək, xalq sevgisi, el məhəbbəti qazanmaq hər oğlun yox, ər oğlun işidir. Bu misilsiz işi

Xanlar bacardı, özü də yaxşı bacardı. O, bir sənətkar kimi çox tez şöhrət qazandı. Bu şöhrət qısa bir vaxta bütün saz vurğunlarının əzizinə, istəklisinə çevirdi onu. Sadə idi, təvazökar idi, köhnə kişilər kimi ağır oturub batman gələn idi. Şöhrətini kiminsə gözünə soxub qürrələnməzdi. “Mən belə çaldım, mən belə oxudum” yekəxanlığından çox uzaq idi. Hamı onu sevirdi. Açıq ürəyinə, səxavətinə, qonaqpərvərliyinə, səxavətinə görə Allah onu şirin yaratmışdı.

Ömrünün ən tərəvətli vaxtında mən onu ilk dəfə Borçalı mahalının Keşəli kəndində, o mahalın şair oğlu Osman Əhmədovun toy məclisində böyük sənətkarımız Azaflı Mikayıl birlikdə görmüşəm. Elə ilk görüşdən, ilk tanışlıqdan Tanrı bizi dosta, qardaşa çevirdi. Bu bağlılıq bu gün də övladlarımız arasında davam edir. Ata kimi Zəlimxan-Xanlar dostluğunu oğul kimi Bəhlul-Azər davam elətdirir. Mən onun havalarıyla nəfəs alır, o, mənim şeirlərimlə yaşayırdı. Haqqa şükürlər olsun ki, bu gün az da olsa mənim şeirlərim onun ifasında videolentin yaddaşında qalır.

Mən onu ilk dəfə görəndə qaraqaş, qaragöz, qarasaç, qarayağızın göyçəyi, qara sudan qaymaq tutan bir şirinliyə, cismani və mənəvi gözəlliyə sahib idi. Tale belə gətirdi ki, mən onun toy məclisinin ağsaqqalı oldum. Tovuz aşıqlarının iştirakı ilə keçən toy məclisi Xanların toyundan daha çox, elin saz-söz məclisinə bənzəyirdi. Kimlər yox idi o məclisdə. Aşıq İmran, aşıq Əkbər, aşıq Ələsgər, Mikayıl Azaflı, Seyid Rza, aşıq Əli, aşıq Aydın. Kimlərin adını xatırlaya bilmədimsə onlardan üzr istəyirəm. Bu məclis Alımərdanlı kəndinin yox, bütün Tovuz mahalının məclisi idi. Bu, belə də olmalı idi, çünki sazın-sözün beşiyi olan Oğuz yurdunda, Tovuz mahalında Aşıq Xanların toyu belə keçməli idi.

1977-ci ildə Borçalıda – Bolnis-Kəpənəkçidə, mənim toyumda Mikayıl Azaflı, Həsən Mülkülü və Aşıq Xanlar da iştirak edirdi. Aşıq Əmrah Gülməmmədovun və Aşıq Hüseyn Saraçlının ağsaqqallıq elədiyi bir məclisdə meydan almaq, sevgi qazanmaq çətin məsələ idi. Burda da Aşıq Xanların böyük istedadı dada çatdı. Aradan 33 il keçməsinə baxmayaraq, bu günün özündə də Aşıq Xanların o məclisdə yaratdığı saz möcüzəsini, saz tufanını Kəpənəkçi camaatı minnətdarlıq duyğuları ilə xatırlayıram. Elə bil o gecə Allah yığıb-yığışdırıb nəki qüdrət var hamısını Aşıq Xanlara ərməğan eləmişdi. Qara Xanlar qara başını qara sazın üstünə endirib insanları mat qoymuşdu, məclisi sehləmiş, könülləri ovsunlamışdı.

*Deməsin dəlidi huşsuz görəndə,
Yersiz qınamasın baxanlar məni.
Qalarımı başımda aqlım, kamalım,
Azdımı yandırır yaxanlar məni.*

*Aşiqin istəyi, gözəlin nazı,
Gətirər hər ömrə baharı, yazı.
Bilər nə deməkdi aşığın sazı,
Duyar selə dönüb axanlar məni.*

*Ruhlar cərgəsində çəkər sanımı,
El deyər itirdim Zəlimxanımı.
Xalları, gülləri alıb canımı,
Ya saz öldürəcək, ya Xanlar məni.*

Unudulmaz dostumun, əziz qardaşımın şərəfinə yazılan bu qoşma ona olan dəryə sevgimin bir damlasıdır.

Mən onu dövlət tədbirlərində də, toy-nişan mərasimlərində də, səhnələrdə də həmişə alqış seline düşən, gül-çiçək yağışında itən görmüşəm.

Heç yadımdan çıxmaz 1994-cü ildə İstanbulda Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti günləri keçirilirdi. Türkiyənin indiki baş naziri Rəcəb Taib Ərdoğan onda İstanbulun bələdiyyə başqanı idi. İstanbulun ən böyük salonlarının birində mədəniyyət günlərinin açılış mərasimi keçirilirdi.

Azərbaycandan gedən nümayəndə heyətinin tərkibində Anar, Fərhad Bədəlbəyli, Fərhad Xəlilov, Zifayət Abbasov, Rasim Balayev, Ramiz Əzizbəyli, Ramiz Rövsən, Aşıq Xanlar, bu sətirlərin müəllifi və başqa nümayəndələr iştirak edirdi.

O gün o səhnədə çoxları çıxış elədi. Hərəsinin öz yeri, öz gözəlliyi. Ancaq Aşıq Xanların çaldığı “Ruhani” havası Ərdoğan da başda olmaqla 3 min nəfərlik salonu alqış tufanı ilə ayağa qaldırdı. Azərbaycanın müstəqillik dövrünün ilk çağlarında Türkiyəyə təzə-təzə ayaq açdığı bir vaxta bu mənzərə təkcə Aşıq Xanların deyil, Azərbaycan ozan-aşıq sənətinin böyük bayramı, böyük qələbəsi idi.

Qış fəsliydi. Bilgədə müalicə olunurdum. Bir gün axşam üstü Xanlar öz telli sazını da götürüb bir neçə ürək dostu ilə mənim yanıma gəlmişdi. Dedi: – “Ay Zəlimxan, yaxşı eləyib gəlmişəm bura. Son zamanlar ürəyim sözümə baxmır, o ki, sən burdasan, mən də gələcəm müalicə olunmağa. Bəzi işlərim var, onları yoluna qoyum, mütləq gələcəm”. Rəhmətlik özüylə bağlı bu sözü çox işlədərdi: “Mən oxumuram ki, ciyərimlə əlləşir, ürəyimə zülüm verirəm”.

Özünəməxsus bir təmkin və səbrlə yavaş-yavaş sazı köynəkdən çıxarıb kökləməyə başladı. O, sazı kökləyə-kökləyə həm də içini, ruhunu kökləyirdi. Özünü, sözünü, sazını tam nizama salanda başını qaldırdı mənə sarı:

- “Qardaş, ölüm-itim dünyasıdı, dünyanın işini nə bilmək olar? Deyirəm iki qardaş sazımızı qoşalaşdıraq, vaxta körpü salaq, harda aqlımız kəsər orda da dayanar, karvanı əyləyərək”.

Zəlimxan ola, Xanlar ola, sazlar qoşalaşa, indi gəl doy bu tamaşadan. Bütün sanatoriya bizim səsimizin işığına yığılmışdı. “Şahsevəni”, “Qəhrəmanı”, “Baş Sarıtel”, “Ovşarı”, “Dilqəmi”, “Süsənbəri” havaları qoşa səsdə, qoşa nəfəsdə dinləyiciləri göyün yeddi qatına qaldırdı. Məclisi başa çatdırıb söhbətə son verəndə, birdən Xanlar yuxudan ayılan kimi əllərini dizinə çırpıb çox böyük təəssüf hissi ilə dedi: - “Ayə, ay Zəlimxan, bu nə dərgah idi biz yaratdıq, heyf bunlar yazılmadı. Bir də belə çalıb oxumaq bizə qismət olacaqmı, nə bilim”. Mənim də ürəyimdən olan bu arzunu həyata keçirmək üçün söz verdim ki, heç narahat olma, mən müalicəmi qurtarıb Bakıya qayıdan kimi hökmən bu işi həyata keçirərik. Razılaşdıq, ayrıldıq. 10 gündən sonra mən Bilgəhdən evə qayıtdım. Onda mən Yeni Yasamalda yaşayırdım, evə gəlişimdən 3-4 gün keçmişdi. Bir gün gördüm səhər tezdən qapı döyüldü. Gələn Xanların ölüm xəbərini gətirmişdi. O xəbəri ki, yatanda yuxumuza, düşündə aqlımıza gəlməzdi. Ancaq başımıza gəldi, gördük. Mənim Xanlarım ölmüşdü. Elə bil məni ildırım vurdu, ürəyimi tutub divana yıxıldım...

Aşıq Xanları Tovuzdan, Alımərdanlıdan, Bahar bulağından, Cökəli bulaqdan uzaqda – Bakıda, Patamdar qəbiristanlığında torpağa tapşırıdım. Bu yerdə böyük şairimiz Hüseyn Arifin çox sevdiyim ölməz misraları yadıma düşür:

***Qorxardım ağlamaqdan,
Ürəkdən qəh-qəh çəkib
Gülənlər olmasaydı.
Mən qorxardım ölümdən,
Məndən sonra dünyaya
Gələnlər olmasaydı.***

Bu gün mənim üçün ən böyük təsəlli odur ki, Xanların ocağı sönmədi. Onun bağrının parası, gözünün nuru, böyük istedad sahibi Azər Xanlaroğlu onun yolunu, sənətini bir kişi qeyrəti ilə, çox ləyaqətlə davam etdirir. Hər dəfə Azərə qulaq asanda gözümlün yaşını saxlayammıram. Xanlar gəlir duru gözlərimin qabağında. Boyu-buxunu da, çalğısı-havacatı da, ləngəri-təmkini də Aşıq Xanlardı ki, Aşıq Xanlardı. Ata üçün, sənətkar üçün bundan böyük nə xoşbəxtlik ola bilər.

Aşıq Xanlar sözün əsl mənasında xoşbəxt taleli sənətkardı. Ona görə ki, ata öz sənətkar və insan ömrünü övlad ömründə, Azər ömründə yaşayır. Xanlar bir də ona görə xoşbəxtkdir ki, bu gün o tayda, Cənubi Azərbaycanda, Təbrizdə nəki saz-söz vurğunu var onların hamısı Xanların xatirəsini çox əziz tutur, onun havaları ilə nəfəs alırlar.

Xanlar bir də ona görə xoşbəxtkdir ki, onun Zəlimxan Yaqub kimi könül dostu, ruh qardaşı var. Bütün bunlar sərvətdir. Xalqın, elin-obanın milli və tükənməyən sərvəti.

Xanların ömrü sazın ömrü, “Baş sarıtel” havasının ömrüdür. Saz yaşadığıca Aşıq Xanlar yaşayacaq, öz sehrkar sənəti ilə milyonları da yaşadacaq. Azər kimi bir övladın sənin sənət yurdunda ocaq kimi yanması münasibətilə sənin ruhunu təbrik edir, məzarın qarşısında baş əyib deyirəm:

***Neçə dost ayrılıb, neçə yar gedib,
Gələn bu dünyaya təzə-tər gəlir.
Sazın meydanından bir Xanlar gedib
Sazın meydanına bir Azər gəlir.***

**Kırım, Yalta,
15. VI. 2010**

AŞIQ XANLAR MƏHƏRRƏMOVUN XATİRƏ GECƏSİ KEÇİRİLİB

2010-cu il noyabrın 23-də Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasında ozan-aşiq sənətinin görkəmli nümayəndəsi aşiq Xanlar Məhərrəmovun 60 illik yubileyinə və yenicə işıq üzü görmüş "Ya saz öldürəcək, ya Xanlar məni" adlı xatirələr kitabının təqdimatına həsr olunmuş ədəbi-bədii gecə keçirilib.

Tədbiri Azərbaycanın Xalq şairi, Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin sədri **Zəlimxan Yaqub** açaraq qeyd edib ki, aşiq Xanlar öz yaradıcılığı ilə bütün aşıqlar arasında seçilib.

"48 illik həyatında aşiq Xanlar aşiq yaradıcılığına özünəməxsus ağırlıq gətirib", - deyən Z.Yaqub həzrətdə aşiq Xanların sənətini onun oğlu aşiq Azərin yaşatdığını qeyd edib.

"Tanrı aşiq Xanlara özünəməxsus xarizma bəxş etmişdi və bunun sayəsində aşiq yaradıcılığının bütün pərəstişkarları onu sevirlər", - gecədə çıxış edən millət vəkili **Qənirə Paşayeva** belə deyib.

O, qeyd edib ki, aşiq Xanlar ifa edərkən sanki öz sazı ilə səs-səse verərək danışırdı.

"Aşiq Xanların öz imzasını qoyduğu saz havaları mövcuddur və indi çoxları bu mahnıları başqalarının ifasında eşidərkən istər-istəməz dahi aşığı xatırlayırlar", - Paşayeva bildirib.

Qeyd edək ki, ozan-aşiq sənətinə ötən yüzilin 70-ci illərində gəlmiş Aşiq Xanlar Məhərrəmov ecazkar solo-saz ifaları və özünəməxsus təkrarolunmaz oxu tərzilə yadda qalıb.

"Ya saz öldürəcək, ya Xanlar məni" adlı nəfis tərtibatla nəşr olunmuş kitabda sənətkarın sənət dostlarının xatirələri, tanınmış ziyalıların maraq doğuran yazıları ilə yanaşı şairlərin aşığa həsr etdikləri şeirlər də yer alıb.

Gecədə tanınmış xanəndələr və sənətkarın sənət dostları, aşıqlar, şairlər, ziyalılar çıxış ediblər.

“Ozan dünyası”

SAZIN DOSTU, SÖZÜN DOSTU**“XALQIN RUHU, XALQIN MƏNƏVİYYATI
BU SƏNƏTDƏ İFADƏ OLUNUR”**

Müsaibimiz dilçi alim, professor İsmayıl Məmmədovdur

– İsmayıl müəllim, bildiyiniz kimi, jurnalımızın “Ustad oğlu şeyird olmaz” adlı rubrikası var. Və biz hər nömrəmizdə tanınmış ustad aşıqlardan birinin övladından müsahibə götürür, onların sənətlə bağlı fikirlərini oxucularımıza çatdırırıq. Siz aşıq olmasanız da, sənətkar ocağında böyümüş, vaxtilə görkəmli aşıqlarla ünsiyyətə olmusunuz. Ona görə də həm alim, həm də aşıq oğlu kimi bu sənətlə bağlı sizin mülahizələriniz bilmək yaxşı olardı. Gəlin söhbətimizə ozan-aşıq sənətinin beşiyi olan Göyçədən başlayaq.

– Göyçə aşıq mühiti Miskin Abdal, Ağ Aşıq, Aşıq Alı, Aşıq Duraxan, şair Məmmədhüseyn, Aşıq Ələsgərin atası Alməmməd, Aşıq Ələsgər, Aşıq Vəli, Aşıq Musa, Aşıq Nəcəf, Aşıq Qurban, Aşıq Talib, Zodlu Abdulla, Aşıq Alışan, Aşıq Ağayar, Aşıq Əsəd, Növrəs İman, Aşıq Aydın, Aşıq İslam, Aşıq Müseyib, Aşıq Qasım və b. ünlü sənətkarlar, aşıq-şairlər yetirmişdir. Diqqətəlayiq haldır ki, «Göyçə aşıqları və el şairləri» kitabının I cildində XVIII əsrdən ta bugünədək Göyçənin 30 kəndinin hər birindən çıxmış 171 aşığın adı çəkilir. Yuxarıda göstərilən siyahını biz bəlkə səhifə-səhifə də artırma bilərik. Bu el sənətkarları yalnız Göyçə aşıq məktəbinin deyil, bütövlükdə Azərbaycan aşıq sənətinin azman nümayəndələridir.

– Sizin atanız Aşıq Oruc da öz dövründə xalq tərəfindən çox sevilmiş, ustad sənətkarlardan olmuşdur. Onun ziyalı, alim övladı kimi, bu haqda nə deyə bilərsiniz?

– Aşıq Oruc Basarkeçərin Yarpızlı kəndindən olan Aşıq Vəlinin oğludur. O, 1920-ci il martın 20-də Göyçə mahalının Yarpızlı kəndində doğulmuşdur. Onu da deyim ki, təkə Yarpızlı kəndindən 13 aşıq çıxıb: Aşıq Vəli Əhməd oğlu, Aşıq Oruc, Aşıq Əhməd, Aşıq İslam, Aşıq Əlyar, Aşıq Qasım, Aşıq Eyyub, Aşıq Şahsuvar, Aşıq İsrayıl, Aşıq Ağa, Aşıq Müğüm, Aşıq İman, Aşıq Bəhlul, Aşıq Nadir. Bu tam siyahını qocaman folklorşünas, yaşı 85-i haqlamış İslam Ələsgər müəyyənləşdirib. Bir cəhəti də qeyd etməyi lazım bilirəm ki,

Orucun atası Aşıq Vəli XIX yüzilin II yarısı və XX əsrin birinci qərinasında Göyçə aşıq mühitində və Azərbaycanın başqa bölgələrində yaxşı tanınan el sənətkarlarından biridir. Onun çox zil və təmiz, qəlbəyatımlı səsi, rəğbət doğuran havacatı, saqraq zəngulələri, sinəsi dastan və rəvayətlərlə dolu olmuşdur. Aşıq Vəli Azərbaycanın əksər bölgələrində, mahallarında keçirdiyi toylarda, məclislərdə oxuduğu aşıq mahnıları, söylədiyi dastanlarla el-obanın – xalqın dərin hörmətini qazanmışdır. Təsadüfi deyil ki, (maraqlı faktır) xalq yazıçısı mərhum İlyas Əfəndiyevin «Geriye baxma, qoca» romanında göstərdiyi kimi, Qarabağ mahalında ən hörmətli, adlı-sanlı şəxsiyyətlər Aşıq Vəlini Göyçə mahalından öz dəstəsi ilə toylar, ağır yığnaqlar yola salmağa dəvət edərmiş. Bəli, Aşıq Oruc belə bir ustadın varisidir.

– *Aşıq Orucun sənətə necə gəlməsi barədə nə bilirsiniz?*

– Atam körpəlikdən atası Aşıq Vəlinin sazının sədaları altında böyümüşdü. Nahaq deməyiblər ki, ustad oğlu şeyird olmaz. Aşıq Vəli dünyadan vaxtsız gedib. Onun vəfatından sonra (onda Orucun 8-9 yaşı olardı) aşıq sənətinə Orucun marağı daha da artmağa başlayıb, atasının sazını toz basmağa qoymayıb. Dövrünə görə, o zamanın uşaqlarının çoxu kimi, Oruc mükəmməl təhsil ala bilməyib. Cəmi-cümlətən 4 il məktəbdə oxuyub. Amma ulu tanrının ona bəxş etdiyi fəvqəladə istedadı, kəskin hafizəsi, dərin yaddaşı sayəsində xalqın yaddaşında qorunan zəngin folklor nümunələrinə – dastan və nağıllara dərindən ziyələnib. Bunun üçün ilk növbədə sinədəftər Güllü nənəsinə, özünün bayatı, nağıl-dastan dünyası ilə çoxlarına örnək olan Qəndab anasına minnətdarlıq edərdi. Səyi, sevgisi, inadı və zəhmətsevərliyi ilə saz-sözə elə aludə olub ki, bir də görüblər ki, Oruc saz çalıb-oxuyur, peşəkar aşıqlar kimi.

– *Aşıq Orucun ustadı kim olub?*

– Dədəm öz söhbətlərində deyirdi ki, onun ustadı Aşıq Ələsgərin şeyirdi, Çaxırlı kəndindən olan Aşıq Alışanın oğlu Aşıq İbrahim olub. Oruc ona 3 il şeyirdlik edib. O dövrdə məşhur Göyçə aşıqlarından Qaraqoyunlulu Aşıq Əsədin, Aşıq Mehədinin, Bala Məzrəli Aşıq Hüseynin, Aşıq İslamın, Cilli Aşıq Müseyibin apardığı toy məclislərini dinləməyə çox həvəs göstərmiş, bu minvalla Göyçə aşıq dünyasında püxtələşməyə başlayıb, gözəl havacat və şirin, xoş avaza, qaynar təbə malik sənət sahibi kimi yetişib.

– *Oruc sənətini, Oruc şəxsiyyətini elə-obaya, xalqa sevdirən nə idi, hansı sirlə-sehirli qüvvə idi bu?*

– Əsl həqiqət bu idi ki, Aşıq Orucun oxumasında onun özünəməxsus bir şirinlik vardı. Yalnız kamil, ustad aşıqlarda müşahidə edilə bilən bir yol, ifa tərzı vardı onda. O, istənilən havanı oxuyarkən, deyərdin ki bu havanı sanki yenicə yaradırdı, onun ifasında yeni səslənirdi. O, xüsusən «Mixəyi» havasını son dərəcə şirin, xüsusi bir ahəngdarlıqla oxuyardı. Bəlkə də onun müasirlərindən bu aşıq havasını onun qədər təsirli, həssas, şirin oxuyanı tapılmazdı. Bütövlükdə Aşıq Oruc ifasında bütün havalar şirin ləhcə ilə, şövlə, mərdanəliklə catdırırlardı: «Misri», «Təcnis», «Məmmədhüseyni» (başqa adı «Heydarı»dır), «İrəvan çuxuru», «Qəhrəmanı», «Güllü qafiyə», «El havası»... Bu havaları dinlədikcə adam özünü unudar, sazın sehrinə, tilsiminə düşərdi. Aşıq Oruc həm də «Koroğlu» aşığı idi. Bunu onunla bir dövrdə yaşamış aşıqların, sazsevərlərin hamısı söyləyərdi...

Şəkildə sağdan (oturanlar): yolbasan Hüseyin, Hüseyin Cavan, İslam Yusifov, Məzahir Daşqın. Ayaqüstə duranlar: sağdan 1-ci Oruc Əhmədov, 3-cü İsfəndiyar Rüstəmov.

– *Göyçə və Qərbi Azərbaycanın başqa mahallarından Azərbaycan türklərinin 1948–1953-cü illər deportasiyasından sonra Aşıq Oruc hansı hissləri yaşamışdı?*

– Əlbəttə, Vətəndən, boya-başa çatdığı doğma yurddan ayrılmaq dözülməz dərdədir. Bu, dədəmin ovqatından, davranışından hər zaman bilinərdi. Amma xeyirxah, qədərbilən Gədəbəy camaatı aşığı və ailəmizi çox səmimi, məhəbbətlə qəbul etdi və Zəhmət kəndində məskunlaşdıq. Aşıq Oruc 1950-ci illərdə Gədəbəy rayonunda aşıqlar dəstəsi yaratdı. Burada şair Vəli, Aşıq Məhəmmədəli, Aşıq İsfəndiyar (hazırda Prezident təqaüdcüsüdür, ustadır,

Gədəbəy aşıqlarına ağsaqqallıq edir), Aşıq Sayad, Aşıq Sədaqət, Aşıq Yusif, Aşıq Şahsuvar, Aşıq Nurəddin, Zahid Aslanoğlu, **Aşıq Dəmir və b.** həvəslə iştirak edirdilər. Aşıq sənəti Gədəbəy bölgəsində daha da canlandı.

– ***Bəs Aşıq Orucun radio və televiziya verilişlərində çıxışları nə vaxtdan başlandı?***

– 1950-ci illərin ortalarından. O dövrdə Dövlət Radio-Televiziya Verilişləri Komitəsinin sədri görkəmli şair, dövlət xadimi Teymur Əliyev (Teymur Elçin) idi. O, Gədəbəy rayonundan Ali Sovetin deputatı seçilmişdi. Rayona gəlişlərində həmişə (o zaman raykomun I katibi Dövlət mükafatı laureatı Süleyman Hüseynov idi) ali, hörmətli qonaqlar gələndə Aşıq Orucu dəstəsi ilə mədəniyyət evinə çağırardılar və konsertlər verilərdi. Bu zaman Teymur Əliyev Aşıq Orucun sənətinə dərinədən bələd oldu və ona Dövlət radio və televiziyasına gəlməyi tövsiyə etdi. Həmin dövrdən də aşığın radioda 11 lent yazısı yazıldı və televiziya verilişlərində də çıxışı başlandı.

– ***Atanız Azərbaycan Aşıqlarının III qurultayının nümayəndəsi olub və Mədəniyyət nazirliyində Dövlətkonsertin üzvü, Dövlət Filarmoniyasının da solisti kimi konsertlər verib. Bunu necə xatırlayırsınız?***

– Mən onda ali məktəb tələbəsi idim, birinci ursa oxuyurdum. O zaman Azərbaycan aşıq sənətinin sayseçmə ustadlarını görmək, tanımaq mənə nəsisib oldu. Borsunlu Məzahir Daşqın, Aşıq İslam, Aşıq Teymur, Aşıq Nabat, Aşıq İmran, Aşıq Əkbər, Hüseyn Saraclı kimi saz-söz sənətinin nəhəngləri bizim evimizdə qonağımız olub.

– ***Atanızın Azərbaycan aşıqları arasında olan mövqeyinin, çəkisinin, hörmətinin böyüklüyünü nə zaman dərinədən duyduunuz?***

– 1962-ci ilin payızı olardı. Aşıqları Bakıya çağırmışdılar. O, zamanlar bu, ildə 2 dəfə (bəzən də tez-tez) olardı. Azərbaycan aşıqları hərbiçilərin «Qırmızı Şərq» qonaq evində yerləşdirilmişdi. Mərhum gənc tələbə dostum Əli Əliyevlə mən dədəmgilin yanına getmişdik. Hər bölgədən adlı-sanlı aşıqlar vardı, 100-dən artıq olardı. Kimisi sazını kökləyir, kimisi hansı havanı isə astadan dilləndirirdi. Saz ustadı Ədalət Nəsimov sənətin zirvəsində idi. Bir gənc Aşıq Ədalətə yaxınlaşıb hansı havanısa (adını xatırlamıram – 48 il bundan əvvəlın sözüdü) güllərini vurmasını xahiş etdi. Ədalət atama sarı dönərək dedi: – Oruc əmi, bu havanı bir ustad kimi, ağsaqqal kimi, sən çalsan yaxşı olardı. Mən onda atamın aşıqlar arasındakı hörmətinin uca tutulmasının şahidi oldum.

– ***Atanızla bağlı daha çox yadınızda qalan hadisəni necə xatırlayırsınız?***

– 1969-cu ildə ailə həyatı qurdum, dekabr ayı idi. Atamın hörmətinə görə 3 gün davam edən toyda Azərbaycanın hər yerindən 19 adlı-sanlı sənətkar iştirak edirdi. Kəndimizin tarixində belə toy olmamışdı. Bu gün də ondan danışırlar.

Bir şeyi də xatırlamaq istəyirəm. 1974-cü il idi, tənqəfəsliyə, astmaya tutulsa da, yaxın qohumumuz, o zaman Daşkəsən rayon qəzetinin redaktoru olan Cəlal Hüseynovun toyunu keçirdi, özü də cavan vaxtlarında oxuduğu kimi. Onun lent yazısını qoruyub saxlayıram. Ondən sonra xatırlamıram.

– ***Atanızın ömrünün sonlarını necə xatırlayırsınız?***

– Dədəm ciddi xəstə idi. Yaxşılaşma hiss olunmurdu. 1976-cı ilin mart-iyun aylarında Şəmkir şəhərində xəstəxanada yatdı. Sonra çıxarılıb Gədəbəyə aparıldı. Mən Bakıdan, qardaşlarım isə Şəmkirdən tez-tez gəlib ona baş çəkirdik. Yataqda uzanmışdı. Birdən mənə üz tutub dedi: – İsmayıl, bilirəm uşaqlardan (biz 3 bacı, 6 qardaş) təkcə sən saz çalırsan, bir hava çal, oxu (o zəifləmişdi, sazı əlinə almağa təqəti qalmamışdı). Mən ani tərəddüddən sonra sazı götürüb «İrəvan çuxuru» havasını çaldım, ömrümdə ilk dəfə onun hüçüründə «Danışaq» qoşmasını oxudum. Onun gözləri sevincdən və həyəcədən yaşarmışdı: «Səndən yaxşı aşiq olardı. Hayıf, gərək sənə bu sənəti öyrədəydim», - dedi. Mənim həvəsim olsa da, gəncliyimdə atam mənə razılıq vermədi. Bir də, mən artıq dilçilik üzrə elmlər namizədi idim.

- Atanızın sazı indi kimdədir?

- Məndə. O, son günlərində sazı böyük oğul kimi mənə vəsiyyət etmişdi.

- İsmayıl müəllim, bəs aşiq sənətinin bu günü və gələcəyi ilə bağlı nə deyə bilərsiniz?

- Aşiq sənəti Azərbaycan xalqı ilə birgə yaranıb. Xalqın ruhu, xalqın mənəviyyəti bu sənətdə ifadə olunur. Minildən bəri də ellərimizə xidmət edir. Aşiq sənətini azman ustadlar, sənətkarlar yaşadıblar. Hazırda da sənət çiçəklənir, yeni-yeni səhifələr açılır. Dövlət səviyyəsində qorunur, qayğı göstərilir. Neçə ki, Türk dünyası var, Azərbaycan dünyası var, Azərbaycan xalqı var, söz sənəti də yaşayacaq!

- Maraqlı müsahibəyə görə təşəkkür edirik.

Müsahibəni apardı:
Musa NƏBİOĞLU

Şəkildə sağdan: Aşiq Oruc Əhmədov, balabançı Bəhlul Mustafayev və Aşiq Şahsuvar.

REDAKSIYADAN: Bu il Aşiq Oruc Əhmədovun anadan olmasının 90 illiyi tamam oldu. Həm də gözəl gəraylı, qoşma, ustadnamə və qıfıləndlər müəllifi kimi tanınan Aşiq Orucun yaradıcılıq nümunələrindən bir neçəsini oxucularımıza təqdim edirik.

AŞIĞ ORUC ƏHMƏDOV

QIFILBƏND

*Səndən xəbər alım, ay Aşiq Teymur,
Necə daşdır, hər nişanı kölgəsiz?
O nədir ki, nə dincəlib dayanar,
Nə dolanar bu dünyanı kölgəsiz.*

*O nədir ki, nəfəsi yox, qanı var?
O nədir ki, hər bir rəngdən donu var?
O nədir ki, nə yurdu, məkanı var?
Gəşt eyləyər hər bir yanı kölgəsiz.*

*Oruc deyər: nədir yerir pərgarı?
O nədir ki, gah qız olur, gah qarı?
O nədir ki, yerin, göyün ləngəri?
Əgər bilsən hər nişanı kölgəsiz.*

GƏRAYLI

*Öz eybini bilməzlərə
Qəhum-qardaş el neyləsin!
Zatı xayın olan kəsə,
Düzgün ürək, dil neyləsin!*

*Eli sevər ər oğlu ər,
Qanı təmiz canda hünər,
Haqsız ölsə, nadan, sərsər,
Ona külüng, bel neyləsin!*

*Elmə sinə gərməyəna,
Ustad dərsi görməyəna,
Düzə qiymət verməyəna,
Alim, şair bil neyləsin!*

*Sarvan ümid bağlar nəra,
Şair olan şah əsərə,
Səyyah yorğun, çətin bərə,
Ovun getsə, sel neyləsin!*

*Aşiq Oruc, de sözünü,
Tərifləmə, gəl özünü.
Bil çevirsə el üzünü,
Yüz köməkçi əl neyləsin!*

Prof. Dr. VALEH HACILAR

OZAN-AŞIQ MƏDƏNİYYƏTİ

1 OZANLAR, QUSANLAR, MQOSANLAR

Qafqaz xalqlarının iqtisadi-mədəni həyatındakı oxşar xüsusiyyətlər onların xalq nəğməkarlarının ifaçılıq sənətində, yaradıcılığında, hətta adlarında da öz təsirini göstərmişdir. Aşığın sələfi sayılan bu sənətkarlara Azərbaycanda «ozan», Ermənistanda «qusan», Gürcüstanda isə «mqosan» deyirdilər. Əməkçi kütlələr içərisindən çıxan ozanlar, qusanlar və mqosanlar əhalinin zövqünü oxşayan nəğmələr oxuyur, xalq musiqisi və poeziyasının əsas yayıcıları, yaşadıcıları sayılırdılar.

Azərbaycan, erməni və gürcü folklorşünaslığında ozan-qusan-mqosan istilahlarının oxşarlığına və yaxınlığına dair müxtəlif mülahizələr söylənmişdir. Musiqişünas Ə.Eldarova yazır: «...Ozan termini ilə gürcü xalq nəğməkarının adı olan «mqosan» və erməni xalq nəğməkarının adı olan «qusan» terminləri arasında həm fonetik, həm də funksional bənzəyiş nəzərə çarpmaqdadır»¹. Ə.Yerevanlı da ozan-qusan kəlmələrinin bir-birilərinə oxşarlığını göstərir¹. İ.Abbasov isə onların yaradıcı-ifaçı-müğənni kimi qədim zamanlardan fəaliyyət göstərdiklərini söyləyir¹. Müəllifin istinad etdiyi əlaqədar bir mənbədə qeyd olunur ki, «Qusan-Şərq xalqları arasında şair, xalq ifaçısı deməkdir... «qus» müxtəlif mənalar verə bilər ki, bunlardan biri də çalğı alətinin adıdır. Çox inandırıcıdır ki, qusanlar məhz həmin qus alətindən

¹¹ Ə. Eldarova. Aşıq sənəti haqqında tarixi oçerk, - «Azərbaycan incəsənəti», VIII cild, Bakı, 1962, s. 39.

¹ Ə. Yerevanlı. Azəri-erməni ədəbi əlaqələri (qədim dövrdən XVIII əsrin sonuna qədər). Yerevan, 1968, s. 244.

¹ İ. Abbasov. Ozan (uzan) – qusan istilahi və sənətinə dair, - «Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər», üçüncü kitab, Bakı, 1968, s. 70.

istifadə etmiş, bunun üçün də qusan, qosan adlanmışlar. Yəqin gürcülərin mqosanı da bu tərkibdəndir».¹

«Qusan» və «mqosan» istilahları və sənəti arasındakı yaxınlığı gürcü alimləri də təsdiq edirlər. K.Kutsiya «qusan» sözünün «mqosan» şəklində Gürcüstanda yayılmasını eramızın V yüzilliyinə aid edir və göstərir ki, «mqosan» sözünə 897, 936 və 973-cü illərə aid edilən üç qədim gürcü əlyazmasında təsadüf olunur¹. Müəllif yazır: «... Mqosan sənətinin başlıca komponentini əsasən mahnı oxumaq təşkil edirdi. Buradan belə bir fikrə gəlmək olar ki, gürcü dilində işlənən «mqo-san» sözünü bəzilərinin dediyi kimi, «fleytaçı», «tütəkçalan» yox, məhz «nəğməkar», «mahnı oxuyan» mənasında qəbul etmək lazımdır»¹. Gürcü alimlərindən bəziləri «qusan» sözünün etimologiyasının açılışında onu çalğı alətinin adı ilə bağlayan müəlliflərin mülahizəsini təkrar edirlər¹. İ.Cavaxişvilinin fikrincə, gürcü mqosanları eyni zamanda, həm şair, həm mahnı oxuyan, həm də musiqi alətində çalan olmuşlar¹. Sonralar Q.Axvlediani də İ.Cavaxişvilinin fikrini əsas götürmüş və «mqosan» haqqında oxşar mülahizə söyləmişdir¹. Gürcü tədqiqatçıları mqosan sənətinin sinkretik səciyyə daşdığını xüsusi qeyd edirlər: «İranda və Ermənistanda qusanlar kimi, Gürcüstanda da mqo-sanlar müxtəlif məzmunlu mahnılar oxuyub, çalğı alətlərində çalmaqla yanaşı, həm də rəqs edir və ifa olunan əsəri «tamaşaya qoyurlar», başaq sözlə, əsərin mənasını mimika və bədən hərəkətləri ilə aşılıyır, dinləyicilərə və tamaşaçılara dramatik təsiri gücləndirirdilər. İfa olunan əsərin müəllifi çox vaxt mqosan və qusanların özləri olurdular»². Bu sənətin sinkretikliyi barədə S.S.Orbelianinin (1658-1725) izahlı lüğətində də məlumat vardır.²

¹ İ. Abbasov. Göstərilən əsəri, s. 60.

¹ K. Kutsiya. Qusan-mqosan sənəti məsələlərinə dair. – «Şərq mədəniyyəti». Tbilisi, 1980, s. 58 (*gürcü dilində*)

¹ Yenə orada, s. 61.

¹ M. Andronikaşvili. Fars-gürcü dillərinin qarşılıqlı əlaqəsinə dair oçerklər. 1, Tbilisi, 1966, s. 304 (*gürcü dilində*)

¹ İ. Cavaxişvili. Gürcü musiqisinin əsas məsələləri. Tbilisi, 1938, s. 52-5

¹ Q. Axvlediani. «Kartlis sxovreba»da musiqi ənənəsi. «Masne». Tarix, arxeologiya və incəsənət tarixi seriyası. № 4, Tbilisi, 1977, s. 96 (*gürcü dilində*)

² К. К. Кутсия. К вопросу об искусстве гусанов и мгосанов (резюме), «Культура Востока», Тбилиси, 1980, с. 68.

² S. S. Orbeliani, Lüğət, 1, Tbilisi, 1966, s. 453 (*gürcü dilində*)

XVIII-XIX yüzilliklərdə də Gürcüstanda xalq nəğməkarlarının bəziləri «mqosan» adlandırılırdı. M.Çikovani yazır: «Mqosan xalq nağılçısı – müəllifdir. Onun repertuarını əksər hallarda müxtəlif lirik, lirik-epik şeirlər və nəğmələr təşkil edir. Mqosanlar hər yerdə – həm xalq arasında, həm də şah sarayında olurdular. Mqosanlar peşəkar ifaçılardır»². Keçmişdə təkcə sənətkarlarına görə yox, həm də öz mqosan-aşıqlarına görə Tiflislə müqayisə oluna biləcək ikinci bir şəhər tapmaq çətin idi². Mənbələrdə gürcü çarı II İraklinin sarayına toplaşmış mqosanlar sırasında sazandarların (Sayat Nova, Maçabeli), kor şairin (Geliya) və xumara-məzhəkəçinin (Otara) adları çəkilir². Sayat Nova çar sarayında həm sazandar, həm də xumara rolunu oynayırmış². Buradan belə bir fikir yaranır ki, mqosanlar XVIII-XIX yüzilliklərdə fəaliyyət dairəsinə görə bir-birilərindən fərqlənmiş, bəziləri sazandar, bəziləri şair, bəziləri isə məzhəkəçi kimi tanınmışlar. XVIII yüzilliyin sonu, XIX yüzilliyin əvvəllərində yaşamış alim, yazıçı və siyasi xadim İoan Baqrati (Batonişvili) məşhur xalq nəğməkarlarının – mqosanların sırasında tiflisli azərbaycanlı Allahverdinin də adını çəkir². Araşdırmalar təsdiq edir ki, «ozan»dan fərqli olaraq, «mqosan» sözü və adı XIX yüzilliyədək yaşamış və işlənmişdir.

Şerqşünas G.Şağulaşvili «ozan»ın gürcü ədəbiyyatında «osan» şəklində işləndiyini göstərir. O yazır: «Bunu «Tamariani»nin mətnində, ilk dəfə akademik K.Kekelidze aşkar edib. Amma David Quramişvilidə oxuyuruq:

*Uzaqlaşdım cənnət bağından
Ayrıldım onun bülbül ozanından*

XII yüzillikdə yaşayıb-yaratmış gürcü şairi Çaxruxadzenin «Tamariani» poeması bir daha təsdiq edir ki, həmin tarixi kəsimdə ozanlar Qafqaz xalqları arasında geniş şöhrət qazanmışdılar. Ozanla qusan ara-

² Грузинское народно-поетическое творчество. Тбилиси, 1972, с. 18.

² A. Barnov. Köhnə Tiflisin musiqiçiləri. Tbilisi, 1954, s. 5 (*gürcü dilində*)

² M. Çikovani. Folklor etüdləri. A. S. Puşkin adına Tbilisi Dövlət Pedaqoji İnstitutunun elmi əsərləri. VI c., Tbilisi, 1949, s. 86 (*gürcü dilində*)

² Yenə orada. s. 81-9

² İ. Batonişvili. Kalmasoba. 1, K. Kekelidzenin və Al. Baramidzenin redaktəsi ilə. Tbilisi, 1936, s. 212 (*gürcü dilində*)

² G. Şağulaşvili. Sayat Novanın azərbaycanca şeirləri (Teymurazın dəftəri əsasında). Tbilisi, 1970, s. 29. (Misraların sətri tərcüməsi verilmişdir).

sındakı fərqi izah edərkən G. Şağulaşvili səhvən qusanın ilk növbədə çalğıcı və ya müğənni, ozanın isə şair olduğunu yazır².

M.H.Təhmasib «ozan» ad-titulunun əslində «uzan» olub sonralar «ozan» şəklində düşdüyü fikrindədir: «Uzan» isə «uz»dan əmələ gəlmiş faildir ki, müxtəsər şəkildə deyilsə, misranı-misra, qafiyəni-qafiyə, bəndi-bəndlə uzlaşdıran şair, əhvalatı-əhvalat, epizodu-epizod, süjeti-süjet, şeiri nəsrə uzlaşdıran, musiqi, şeir, təğənni, rəqs və s. bir-biri ilə uzlaşdırmağı bacaran, yəni uzan, düzən, qoşan, yaradan sənətkar deməkdir»². M.Həkimovun qeyd etdiyi kimi «Ümumiyyətlə, ozan sözü türk mənəblərində böyük, təbib, oyunçu, şərqiçi, çalğıcı, məclis aparan, qopuzla şeir söyləyən və XV əsrin ortalarına qədər sənətin bir çox sahələrini özündə birləşdirən sənətkar kimi dönə-dönə xatırladılır və tədqiqata cəlb olunur»³.

Ozan-qusan-mqosan sənəti sinkretik sənət olub eyni məqsədə xidmət etmiş, oxşar inkişaf yolu keçərək zəngin və rəngarəng aşiq ədəbiyyatının yaranmasında başlıca rol oynamışdır. M.Seyidovun bu xalq sənətkarlarının ilkin adının varsaq olduğu qənaətinə gəlməsi də bu baxımdan təsadüfi deyil³. A.Nəbiyev ozan sənətinin yaranmasını tarixin daha əski çağları ilə bağlayaraq yazır: «Bizə belə gəlir ki, ibtidai insanın formalaşdığı, qəbilələrarası, tayfalararası münasibətlərin yarandığı, ilk tam-tamların kəşf edildiyi dövrlərdə ozan sənəti meydana gəlmiş və zaman keçdikcə sinkretikliklə əlamətdar olmuşdur»³. Qafqaz xalqlarının ədəbi-mədəni əlaqələrinin erkən inkişafı mərhələlərində ozan sənəti xüsusilə böyük rol oynamışdır. Bu əlaqələr ozan sənətinin qədimliyini sübut edən, ozan mədəniyyətinin incisi «Kitabi-Dədə Qorqud»un boylarından aydın görünür.

2 AŞIQ, SAZ, SAZANDAR

Tədqiqatçıların fikrincə, XVI yüzilliyin sonlarından qusanlara aşiq deməyə başlayırlar. «Qusan» və «aşiq» istilahları bir müddət yanaşı

---

² G. Şağulaşvili. Göstərilən əsəri, s. 32.

² M. H. Təhmasib. Azərbaycan xalq dastanları (orta əsrlər), Bakı, 1972, s. 28.

³ M. Həkimov. Azərbaycan aşiq ədəbiyyatı. Bakı, 1983, s. 66.

³ M. Seyidov. Varsaq sözü haqqında, «Ədəbiyyat və Dil İnstitutunun əsərləri», VII cild, Bakı, 1954, s. 175-1

³ A. Nəbiyev. Azərbaycan-özbək folklor əlaqələri. Bakı, 1978, s. 37.

işləmiş, sonralar «qusan» öz yerini tamamilə «aşığ»a vermişdir³. Ozan ad-titulu da «bir neçə əsr aşiq ad-titulu ilə müvazi yaşamış, «aşığ»ı yaradan tarixi-ictimai amillər qüvvətləndikcə yavaş-yavaş sıradan çıxmışdır»³. Folklorşünas Özdəmir Nutku bu məsələ ilə əlaqədar yazır: «On beşinci yüzildən sonra «ozan» sözü yerini Anadolu və azəri türkləri arasında «aşiq» sözünə, türkmənlərdə də «baxşı»ya vermişdir»³. XI yüzilliyin bəzi ədəbi abidələri isə ən qədim aşiq şeiri nümunələrinin artıq bu dövrdə mövcudluğundan xəbər verir³. «Aşiq» sözünün təxminən bu dövrlərdən artıq bir titul kimi işlədilməsi də mövcuddur³. «Aşiq» sözünün məna çalarlarından bəhs edən Azərbaycan alimləri bu sözün ərəb dilindəki «aşiq»dən alındığını və Azərbaycan dilinin ahəng qanununun təsiri ilə «aşığ»a çevrildiyi fikrini irəli sürürlər³. M.H.Təhmasib «aşiq» sözünün kökünün türkcənin indi arxaikləşmiş «aş» sözü olması haqqında mülahizə yürüdür və yazır: «... «aş» sözü çox da uzaq olmayan keçmişdə həm də nəğmə mənasında işlənmiş, buradan «aşulamaq» yaxud «aşılamaq» – nəğmə demək mənasını daşımış, buradan da «aşula-aşıla» şəklində yenə də nəğmə mənasında işlədilmiş, indi isə özbəklərdə «aşulaçı» şəklində nəğməçi, müğənni mənasında işlənməkdədir»³. Gürcü şifahi və yazılı ədəbiyyatı nümunələrində təsadüf olunan «aşığ» sözünün mənasını İ.Qrişaşvili belə izah edir: «Aşığ» ərəb sözüdür, bizə farsların vasitəsilə keçmişdir və «aşiq», «sevən» deməkdir⁴. Digər gürcü tədqiqatçıları da Azərbaycan

³ Ətraflı məlumat üçün bax: Y. Ramazanov. Azərbaycan dilində yazıb-yaradan erməni aşıqları (XIX əsr), Bakı, 1976.

³ M. H. Təhmasib. Azərbaycan xalq dastanları (orta əsrlər), Bakı, 1972, s. 17.

³ Ö. Nutku. Aşiq və məddah hekayələri. «III Millətlərarası Türk folklor konqresi bildirişləri» III cild, Ankara, 1987, s. 183.

³ H. Araslı. Aşiq yaradıcılığı. Bakı, 1960, s. 17.

³ Q. Namazov. Aşığın sazı və sözü. Bakı, 1980, s. 30.

³ Ü. Hacıbəyov. Əsərləri, II cild, Bakı, 1965, s. 251; V. Vəliyev. Folklorşünaslığın bəzi məsələləri haqqında, – Azərb. SSR Ali və Orta İxtisas Təhsili Nazirliyinin «Elmi əsərləri», Dil və Ədəbiyyat seriyası. Bakı, 1979, № 6, s. 4.

³ M. H. Təhmasib. Azərbaycan xalq dastanları... s. 41.

⁴ İ. Qrişaşvili. Seçilmiş əsərləri, III cild, Tbilisi, 1963, s. 9.

ədəbiyyatşünaslarının fikrinə əsaslanaraq, bu sözün ərəb dilindəki «aşıq»-dən alındığını qeyd edirlər⁴.

Aşıq şeirinin Azərbaycanda güclü inkişaf mərhələsi XVI yüzilə, Şah İsmayıl Xətəinin hakimiyyəti dövrünə düşürsə⁴, Korneli Kekelidze bunu Gürcüstanda XVII yüzilin ortaları ilə bağlayır⁴. «Gürcü ədəbiyyatı tarixi» kitabında deyildiyi kimi: «XVII-XVIII yüzillərdə Gürcüstanda bədahətən şeir deyən şair-aşıqların, nəğməkarların poeziyası xüsusilə geniş vüsət aldı. Onlar şeir qoşur, həmin şeirlərə musiqi bəstələyir, çox zaman öz əsərlərini özləri xalq çalğı alətlərinin müşayiəti ilə ifa edirdilər. Aşıqlar öz şeirlərində şəhərin aşağı sosial təbəqələrinin, xırda tacir və peşəkarlarının hiss və həyəcanlarını ifadə edirdilər. Elə bu da aşıqların ümumiyyətlə ədəbiyyata, o cümlədən gürcü ədəbiyyatına gətirdiyi özünəməxsus bir yenilik idi»⁴.

V.Matsaberidze aşığı əsasən müsəlman ölkələrində yaşayıb, kütləvi musiqi alətlərində (kamança, saz, tar) çalan xalq nəğməkarı adlandırır və Gürcüstanda aşıqların meydana gəlməsini XVI-XVII yüzillərə aid edərək yazır: «Aşıqlıq bizə Şərqdən gəlib. Aşıqlığa ən çox Şərqi Gürcüstanda, Tbilisidə, Mesxet-Cavaxetidə və Acarıstanda meyl etmişlər. Tbilisidə bir çox millətlərin nümayəndələri – aşıqlar yaşayırdılar. Onlar gürcü dilində yazıb-oxuyurdular»⁴. Burada iki məsələni xatırlatmaq yerinə düşər. Əvvəla, aşıq Gürcüstanı ümumiyyətlə Şərqdən yox, bilavasitə Azərbaycandan və Anadoludan keçib. İkincisi, bu sənətkarlar təkcə gürcü dilində yox, ən çox Türk-Azərbaycan dilində çalıb oxuyurdular.

M.Çikovani aşığın orta yüzilliklərdən etibarən Qafqaz xalqlarının folklorunda oynadığı rolu qiymətləndirərək⁴ qeyd edir ki, aşıqlıq şərqi ənənəsi olmuş, əsasən İranda, Türkiyədə, Azərbaycanda, Ermənistanda daha çox yayılmışdır. Müəllifə görə, Ön Asiya ölkələri ilə uzunmüddət

⁴ Bax: V. Matsaberidze. Aşıq – «Gürcü folkloru», IV cild, Tbilisi, 1974, s. 60; A. Qvaxariya, Z. Medulaşvili, Q. Çixikvadze. Aşıq – «Gürcü Sovet Ensiklopediyası», II cild, Tbilisi, 1977, s. 69 (*gürcü dilində*)

⁴ H. Araslı. Aşıq yaradıcılığı... s. 33.

⁴ K. Kekelidze. Qədim gürcü ədəbiyyatı tarixi, II cild, Tiflis, 1981, s. 678 (*gürcü dilində*)

⁴ A. Baramidze, Ş. Radiani, B. Jqenti. İstoriə qruzinskoy literaturı. Tbilisi, 1958, s. 117.

⁴ V. Matsaberidze. Aşıq..., s. 60.

⁴ M. Çikovani. Müasir gürcü xalq yaradıcılığının inkişaf yolları. – «Gürcü xalq poetik yaradıcılığı», III cild, Tbilisi, 1973, s. 56 (*gürcü dilində*)

dətli qarşılıqlı əlaqələr nəticəsində aşıqlıq sənəti gürcülərə də keçmişdir⁴.

Aşıq yaradıcılığı sazla sözün, musiqi ilə şeirin birliyi, vəhdətidir. Onu sazsız təsəvvür etmək olmaz. Aşığı digər xalq nəğməkarlarından fərqləndirən əsas cəhət onların saz çalmalarıdır. Şərqi mədəniyyətinin Gürcüstana uzun müddət davam edən təsirini nəzərə çatdıran bəzi araşdırıcılar sazın, tar və kamançanın İrandan gəldiyini göstərirlər⁴. Halbuki saz farsların yox, Türk xalqlarının nəğməkarı olan aşığın çalğı alətidir və Gürcüstana yalnız Türk xalqlarının vasitəsilə keçə bilərdi.

İ.Cavaxişvili sazın Türklər, kürdlər, bulqarlar və bosniyalılar arasında da geniş yazıldığını göstərir, bu çalğı alətinin Acarıstanda da qorunub saxlandığını qeyd edir⁴. Gürcü yazılı ədəbiyyatında isə çalğı aləti kimi saza ilk dəfə «Şahnamə»nin gürcü versiyalarından biri «Saamiani»də rast gəlinir: «Dğə ğame scored iares, *sazebşa* konda zriali»⁵ («Gecə-gündüz gəzdilər. Sazlar haray çəkirdi»). Sonralar, XVIII yüzillikdə gürcü şairi Besiki (1750-1791) də öz şeirində sazın adını çəkir: «Kali stiris nazad, xmas icğobs, *sazad*»⁵ («Qadın ağlayır naz ilə, Səsinə kökləyir saz ilə»). Araşdırıcılar gürcü xalq poeziyasında müxtəlif çalğı alətləri ilə yanaşı, sazın da məhəbbətlə xatırlandığını dəfələrlə qeyd etmişlər.⁵

D.Alavidze sazın Cənub-Qərbi və Cənub-Şərqi Gürcüstanda geniş yayılmasından danışarkən göstərir ki, bu çalğı aləti müasir dövrdə də aktiv fəaliyyəti ilə diqqəti cəlb edir. Onun fikrincə, «... simlərin sayından asılı olaraq saz üçtelli, dördtelli, altıtelli və doqquztelli ola bilər»⁵. İ.Qrişavili isə sazı aşıqların səkkiz simli çonquru adlandırır: «adi çonqurun da bir neçə adı vardır: «cürə-çonqur», «qopuz-çonqur» və s. – deyə Azərbaycan və gürcü xalqlarının çalğı alətlərinin

⁴ M. Çikovani. Gürcü xalq yaradıcılığı tarixi. I cild, Tbilisi, 1975, s. 109 (*gürcü dilində*)

⁴ A. Barnov. Köhnə Tiflisin musiqiçiləri..., s. 10.

⁴ İ. Cavaxişvili. Gürcü musiqisinin əsas məsələləri..., s. 164.

⁵ «Şahnamə»nin gürcü versiyaları, I cild, Tbilisi, 1961, s. 238 (*gürcü dilində*)

⁵ Besiki. Rcaldedamtiliani («Gəlin-qaynan əhvalatı»), – Əsərləri, Tbilisi, 1962, s. 165 (*gürcü dilində*)

⁵ Q. Şetekauri. Xalq poeziyasında musiqi alətlərinə müraciət, – «Xalq şeiri və nəsr», Tiflis, 1977, s. 108 (*gürcü dilində*)

⁵ D. Alavidze. Gürcü və Gürcüstanda yayılmış digər xalq musiqi alətləri. Tiflis, 1978, s. 9 (*gürcü dilində*)

oxşarlığına işarə edir»⁵. Göründüyü kimi, zəngin musiqi çalarlı saz gürcü folklorşünaslarını, musiqişünaslarını da maraqlandırmış, onların əsərlərinin tədqiqat obyektinə olmuşdur.

Borçalıda sənətkarlar sazın beş növü haqqında məlumat verir: 1. Cürə saz (bu saza şəyird sazı da deyirlər) – 3-5, bəzən 7 telli olur; 2. Xatabənd saz (orta saz da deyirlər, qolu boş saz da, yəni qolunun içi boş) – 9 tellidir; 3. Meydan sazı (bu saza «tavar» və ya «baş saz» da deyirlər) – 9 tellidir; 4. Ana saz (bu saza «usta sazı» da deyirlər) – 9 tellidir; 5. Dədə saz («ata saz» da deyirlər) – 11 tellidir. Əslində dədə saz 12 telli olmalıdır, çünki tellər üç-üç artır. Sazın qoluna 12-ci tel yerləşmədiyi üçün bir tel az bağlanır. Bu cür sazı ilk dəfə təkmilləşdirən mərhum ustad Aşıq Əmrah olmuşdur.

Gürcülərin azərbaycanlılarla eyni coğrafi ərazidə yaşamaları, sıx ünsiyyətdə olmaları, yadelli işğalçılara qarşı çiyin-çiyinə mübarizə aparıb öz mənəviyyatlarını qorumaları tarixi faktıdır. Harada yaşamalarına baxmayaraq, hər iki xalqın nümayəndələri bir-birilərinin dilini öyrənmiş, adət-ənənələrinə hörmət və ehtiramla yanaşmışlar. Aşıq sənəti Qafqazda yaşayan qonşu xalqların mədəniyyətinin inkişafında böyük rol oynamış, sənəti yaşadan aşıqlar isə bu xalqların ruhunu oxşamış, onların arzu və istəklərini ifadə etmişlər. H.Araslının yazdığı kimi, «Onlar həmişə xalqın şad və qəmgün günlərində xalqla birlikdə sevinib kədərlənmişlər. Məhz buna görə də aşıq ədəbiyyatı və aşıqlıq sənəti xalq içərisində hörmətlə qarşılanaraq yaşamış və bu gün də yaşamaqdadır»⁵. Aşıq sənətinin geniş xalq kütləsi tərəfindən sevildiyini göstərən H.B.Zərdabi yazırdı: «Bir baxın, aşıqlar toylarda oxuduqda onlara qulaq asanlara! Bu zaman bu qulaq asanlar elə hala gəlirlər ki, beistilahi-türk, ətini kəssən də xəbəri olmaz»⁵.

XVII-XVIII yüzillərdə Qafqazda aşıq yaradıcılığının sürətli inkişafı həm şəhərdə, həm də kənddə geniş vüsət alır. «...Şəhər aşıqlarının söz sənətində feodal mühitinə zədəngan zümrələrinin, tacirlərinin, sənətkarlarının, həmçinin ruhanilərin həyat tərzini və ictimai mövqeyi də geniş yer tuturdu... El aşığı daha çox təsərrüfat və xüsusən maldarlıqla güzəran keçirən obaların məişətinə sığır, onlarla yayı yaylaqlarda, qış aranda keçirir, onların özlərinə məxsus təmiz duyğularını, sevgi his-

⁵ İ. Qrişaşvili. Aşıq yaradıcılığı..., s. 5.

⁵ H. Araslı. Aşıq yaradıcılığı... s. 5.

⁵ H. Zərdabi. Xalq nəğmələri, «Həyat» qəz., 1906, 8 yanvar.

slərini, aranını, yaylağını telli sazda vəsf edirdilər»⁵. Gürcüstanda şəhər aşıqları, ən çox Tiflisdə yaşayıb fəaliyyət göstərirdilər. XVII-XVIII yüzillərdə bu şəhər əlverişli coğrafi mövqeyi ilə əlaqədar ön Asiya ölkələri və Azərbaycanla sıx iqtisadi-mədəni əlaqələrin inkişafında mərkəz rolu oynamağa başladı. Tiflis eyni zamanda ticarət yollarının qovşağı idi. «Buraya gələn tacir və sənətkarlar özləri ilə həyat və məişət adət-ənənələrini, mədəniyyətlərini də gətirir və bunlarla yerli əhaliyə təsir göstərirdilər. Yerli əhali ticarətə və sənətkarlığa o qədər də böyük maraq göstərmədiklərinə görə, gürcü aristokratiyası və saray gəlmə tacir-sənətkarlar üçün əlverişli yaşayış şəraiti yaratmağa məcbur idi»⁵.

Zadəganlığın və şəhərin qayğısı Tiflisin aşıq sənətinin mərkəzlərindən birinə çevrilməsində əsas amillərdən oldu. Tiflisdə onlarla tanınmış aşıq-nəğməkar yaşayıb fəaliyyət göstərmişdir. Onlardan biri də Sayat Nova idi. «Onun məharətlə çaldığı kamança da, sədəfli saz da, çonqur da eyni ürəkdən qopan arzuları, eyni qəlbin şikayətini verən bir ahənglə səsləndi»⁵. Tiflisli sənətkarların milli tərkibi müxtəlif idi. Aşıqlar arasında azərbaycanlılar, ermənilər, gürcülər, yunanlar və b. var idi. İ.Qrişaşvili keçmişdə fəaliyyət göstərən tiflisli aşıqları dörd yerə ayırır: 1. Əsl aşıqlar; 2. Aşıq şeirləri yazıb aşıqlıq etməyənlər; 3. Fars aşıq ədəbiyyatının davamçıları olan gürcülər; 4. Başqalarının şeirlərini ifa edən nəğməkarlar⁶. Azərbaycanlı aşıqlara nədənsə fars deyən İ.Qrişaşvilinin yazdığına görə, beynəlmiləl tərkibli tiflisli aşıqlar milliyətindən asılı olmayaraq müxtəlif dillərdə şeir qoşurlarmış: «... Gürcü, Gürcü oğlu, Gürcü nəvə təxəllüslü aşıqlar gürcü olmalarına baxmayaraq gürcücə yazmırdılar. Eləcə də Keşişoğlu və Allahverdi milliyətcə erməni idilər, lakin onlar da ermənicə heç şey yazmamışlar»⁶. Burada İ.Qrişaşvili iki yerdə köklü səhvə yol verir. Əvvəla, başqa gürcü alimləri kimi aydın bir məsələni bilə-bilə ört-basdır edir. Gürcüstana aşıq sənətinin Azərbaycandan yox, farslardan keçdiyini söyləyir, azərbaycanlı aşıqları fars adlandırır, ikincisi isə məşhur Azərbaycan sənətkarı Allahverdinə erməni adlandırır. Erməni aşıqları

⁵ Q. Namazov. Aşığın sazı və sözü, s. 42-4

⁵ G. Şağulaşvili. Sayat Novanın azərbaycanca şeirləri, s. 50.

⁵ P. Xəlilov. SSRİ xalqları ədəbiyyatı, I hissə, Bakı, 1975, s. 192.

⁶ İ. Qrişaşvili. Seçilmiş əsərləri, III cild, s. 41.

⁶ Yenə orada, s. 42.

kimi, gürcü saz-söz adamları da özlərinə Türk-Azərbaycan ad-təxəllüsləri götürür və əsasən Türk dilində şeir qoşurdular.

Gürcüstandakı aşıqların Qafqaz xalqlarının folklorunun, musiqisinin, xüsusilə aşiq yaradıcılığının inkişafında, yayılmasında, bu sənətin gənc nəsələ sevdirməsində və davamçılar – şagirdlər yetişdirilməsində misilsiz xidmətləri olmuşdur. İlya Çavçavadzenin nəşr etdirdiyi «İveriya» qəzetində milliyyətçə erməni olan tiflisli Həzrin (əsl adı Abram Abramovdur) yeddi şagirdinə «ustad aşiq» adı verilməsi barədə dərc olunmuş məlumat da bu baxımdan maraqlıdır.⁶

Ü.Hacıbəyov aşiq sənətinin yayılmasında mühitin böyük təsirini göstərərək yazırdı: «Aşiq ifaçılıq məharətini sxolastik mühidə öyrənmir; onu təmiz hava, yaşıl çəmən, çöl çiçəklərinin ətri, uca dağlar, geniş tarlalar, quşların cəh-cəhi, çayların şırıltısı ilhama gətirir, aşiq əsl azad rəssamdır»⁶. Doğrudan da xalqın ruhunu oxşayan gözəl, səmimi və təbii aşiq şeirləri məhz belə bir mühidə yarana bilərdi. Ü.Hacıbəyov XX yüzilin əvvəllərində aşıqların şəhərlərdə sazandarlar tərəfindən «kobud» adlandırılıb, sıxışdırıldığını göstərir və əlavə edirdi ki, «onlar (aşıqlar – V.H.) əsasən ucqar kəndlərdə və yaylaqlarda çıxış etməli olurdular»⁶. Bu, Gürcüstanda yaşayıb fəaliyyət göstərən sənətkarlara da aid idi. XVIII yüzildə tiflisli Sayat Novanın özünü gürcü çarının aşığı yox, sazandarı adlandırması da, yəqin ki, bununla bağlı idi.

Başqa yerlərdə olduğu kimi, Gürcüstanda da aşiq yaradıcılığı şəhərlərdən əvvəl kəndlərdə meydana gəlib, inkişaf etməyə başlamışdı. Bu münasibətlə M. Çikovani yazır: «Gürcü aşığına Mesxet-Cavaxetdə təsadüf etmək olardı. Şəhər həyatının artmasından sonra saz çalanlar şəhər və qəsəbələrdə də göründülər»⁶. Aşıqlıq sənətini Acarıstanda da davam etdirənlər var idi. Acar aşıqları həm Türk, həm də gürcüce oxuyurdular⁶. Türklərin yaşadığı Borçalı-Qarayazı mahalları isə hələ qədimlərdən aşiq sənətinin beşiyi adlandırılıb, aşıqlar yurdu kimi tanınırdı.

⁶ «İveriya» qəz., 1893, 6 iyul.

⁶ Ü. Hacıbəyov, II cild, s. 253.

⁶ Yenə orada. s. 356.

⁶ M. Çikovani. Gürcü xalq yaradıcılığı tarixi, s. 109.

⁶ M. Çaçava. Acar dastanları, «Gürcü folkloru», VI cild, Tbilisi, 1976, s. 179 (gürcü dilində)

Seyfəddin QƏNİYEV
filologiya elmləri doktoru

ŞİRVANLI AŞIQ HACALININ KÖNÜL DÜNYASI və ya «...Nar çiçəyi»nin poetik ecazı

Sirvan aşiq mühitinin ötən əsrin əllinci illərindən sonra Cəyirli Aşiq Abbasdan ustad şilləsi, öyüd-nəsihət alıb məclislərə qədəm qoyan şagirdlərindən biri də Aşiq Hacı olmuşdur. Az müddət ərzində Şirvanın ustad aşıqlarının – Aşiq Şamil, Aşiq Şakir, Aşiq Pənah, Aşiq Əhməd, Aşiq Xanmusa, Aşiq Şərbət və başqalarının hörmətini qazandığı kimi, “pür kamalı” ilə Azərbaycanımızın bir çox bölgələrində bəyənilmiş, sevilmiş və məclislərin yaraşığına çevrilmişdir. Və həmin vaxtdan ömrünün sonuna qədər Şirvan aşiq mühitinin ustad sənətkarı kimi böyük addan sahibi olmuşdur. Respublikamızda və eləcə də keçmiş sovetlər birliyinin bir çox mərkəzi şəhərlərində - Moskva, Volqoqrad, Daşkənd və Leninqradda (Sankt-Peterburq) keçirilmiş festivallarda iştirak etmiş, çıxışları müxtəlif təltiflərə layiq görülmüşdür.

Aşiq Hacı yaradıcı sənətkar idi. Onun şeirlərinin böyük qismi şəxsi arxivində hişz olunur.

*Yenə qumlu sahil, yenə sərin bağ,
Yenə axşam düşüb meynəliklərə.
Burda sevgilimlə neçə il qabaq,
Bir nar çubuğu basdırdım yerə...*

*Nar ağacı, nar çiçəyi,
Hələ təzə var çiçəyi.
Nar ağacı, nar çiçəyi,
Bir ulduzdur hər çiçəyi...*

Xalq şairi N.Xəzrinin bu şeirinə aşığın bəstələdiyi mahnının ürəyəyatımlı ovqatı Aşiq Hacı bütöv Azərbaycanda tanıtdı. «Nar çiçəyi» mahnısı xalqın sevdiyi, həvəslə dilinlədiyi və unuda bilmədiyi sənət incisinə çevrildi. Doğrudan da, bu gün belə «Nar çiçəyi» insanların sevincinə yoldaş olur, köüllərini şadlığa, şənliyə kökləyir. M.Ə.Nasirin hələ neçə illər bundan qabaq, aşığın öz sağlığında «Yeni Şirvan» qəzetində yazdığı kimi: «Toy məclislərində, bayram şənliklərində, konsert salon-

larında, radio və televiziya verilişlərində biz aşiq Hocalı Hocalıyevin ifasında «Nar çiçəyi» mahnısını dəfələrlə və həyəcanla dinləmişik»⁶⁷.

«Nar ağacı» mərhum **ustad Hocalının təbiətin ilahi möcüzəsi olan nar çiçəyinə eşqindən doğmuşdu. Doğrudan da, nar çiçəyinin gözəlliyi hər çiçəkdə olmur. Dünyanın ilahi möcüzəsi bu çiçəkdə cəmləşib. Aşiq Hocalı nar çiçəyinin ecazını (mücüzəsini) görə bildiyi, görüb də duya bildiyi, duyub da ehtizaza gələ bildiyi üçün bu möcüzə onu ünlü sənətkara çevirdi.**

Adi bir çiçək deyildi nar ağacı Aşiq Hocalı üçün. Sənətkar öz ali eşqini bu çiçəyə etibar etmiş, bu çiçəyin şahidliyi ilə öz ilahi eşqinə and içmişdi: «Burda sevgilimlə neçə il qabaq... Bir nar çubuğu basdırdım yerə...»

Onun nar çiçəyinə olan ilahi sevgisindən külli-kainat doğulmuşdu: «Nar ağacı, nar çiçəyi... Bir ulduzdur hər çiçəyi».

Nar çiçəyinin poetik ecazı Aşiq Hocalını sənət və söz aləmində tanıdıb, ona layiq olduğu şöhrəti gətirdi: «Azərbaycan şairlərinin, el aşıqlarının, habelə özünün sözlərinə bəstələdiyi «Qız qalası», «Dolana-dolana», «Bənövşə», «İncidər səni» və başqa lirik aşiq mahnıları da dillər əzbəri olmuşdur»⁶⁸.

Aşiq Hocalı haqq dünyasında olsa da, onun söz və sənətdə yaratdığı ənənələr yaşamaqda və Şirvan aşiq mühitini zənginləşdirməkdə davam edir. Sənətkarın şeirləri ifa olunduqca, mahnıları oxunduqca onun müqəddəs ruhu Azərbaycan aşiq sənətinin başı üstündə dolanaraq ona yol göstərməkdə davam edir.

Şirvan aşiq sənətinin bağrından qopmuşdu Aşiq Hocalı... Sənətkar özü bunu bütün aydınlığı ilə dərk edirdi. Sənətin və sözün Şirvan möcüzəsi Aşiq Hocalı üçün həm də poetik hisslər dünyası idi. Sənətkarın «Şirvan sənətkarlarına» adlı qoşması bu hisslərdən yoğrulmuşdu.

Aşiq Hocalı üçün Şirvan aşiq mühiti ilə Şirvan elinin sərhədləri baş-baş idi. Ona görə də onun poeziyasında **Şirvan elinin bütöv bir obrazı var: sazı, sözü, sənəti, mənəviyyəti, əxlaqı və ədəbi ilə...** Həmin obrazın onun şeirində müxtəlif səviyyələri var. Belə səviyyələrdən biri «**şirvanlı**» obrazıdır. Sənətkar «**şirvanlı**» obrazının səciyyəvi nümunəsini «**Şirvanlıya**» adlı qoşmasında yaratmışdır.

Sənətkar yurdun «naxələf» övladlarını «Gəlir» adlı ustadnamə-gəraylısında da poetik qınaq hədəfinə çevirmişdir. Aşiq Hocalı yurd oğlunu öz sözünün, əməlinin yerini bilən, hap-gopdan uzaq, danışmaq əvəzinə iş görən şəxs kimi təsəvvür etmişdir. Yoxsa, belələrinə yaşamaq şansı yoxdur. Çünki addımbaş el-oba qınağına tuş gələcək, öz əməllərinin bəlasına düşəcəklər:

⁶⁷ M.Ə.Nasir. Aşiq Hocalı Hacıyev. «Yeni Şirvan» qəzeti, 29.V.1980.

⁶⁸ Yəni orada.

**Vay halına o kəslərin,
Tozanağı zildən gəlir.
Kimə necə bəla gəlsə,
Çoxdan-çoxu dildən gəlir.**

Estetik idealın təcəssümü Aşıq Hocalının poeziyası üçün səciyyəvidir. Onun yaradıcılığında mənəvi gözəlliyin təsviri bir növ gerçəkliyin gözəlləşdirilməsinə qulluq edir. Bu poeziyanın bütün mənəvi elementləri estetik idealı özündə təcəssüm etdirir. Sənətkar dünyanı gözəl görmək istəyir. Bu gözəlliyi görəndə ondan vəcdə gəlib vəsf edir. Bu gözəlliyə zidd olanı görəndə müdrikləşir, qəzəbini boğub ustad sözünə, ağsaqqal nəsihətinə – ustadnaməyə keçir.

Ustadnamələr ümumən aşıq poeziyasına xas olduğu kimi, Aşıq Hocalı poeziyası üçün də səciyyəvi hadisədir. «Deyirlər» adlı ustadnamə-qoşmasında onun sosial münasibətlərdəki ədalətsizliklərə etirazları ifadə olunmuşdur:

***Dövlətli var, insanlıqdan xəbərsiz,
Varı hesabına «bəli», deyirlər.
Canını, qanını qoysa da belə,
Ağıllı kasıba «dəli» deyirlər.***

Göründüyü kimi, insanların sosial düşüncələrində yaşayan ədalətsizliyə poetik sözün vasitəsi ilə qarşı çıxmışdır Aşıq Hocalı. Cəmiyyətdə insanlığı olmayan, ancaq var-dövləti olan adamlara «bəli» deyilməsi, onların istəklərinin qanun kimi qəbul edilməsi, ağıllı adamların sözünün eşidilməməsi Aşıq Hocalını kədərləndirmiş və onun kədəri poetik etiraza çevrilmişdir.

Aşıq Hocalı elin dərđini çəkməyi ilə fəxr edir. Elin dərđini çəkdikcə özünü xoşbəxt sanır. Bu, vətənə, yurda olan Məcnun sevgisidir. O, elinin dərđindən qaçmır: dərđ çoxaldıqca, onun vətən qarşısındakı məsuliyyəti də artır və sənətkar öz sözü və sazı ilə ictimai şüura nizam verdikcə qəlbində bəxtiyarlıq hissləri baş qaldırır. Çünki sənətkara görə, **el dərđini çəkən insan adi adam deyildir, ali şəxsdir.**

Aşıq Hocalının el dərđini çəkdikcə müdrikləşməsi, çiyini bu dərđin altına verdikcə özünü daha da bəxtiyar sanması ali-insani keyfiyyət kimi yüksək əxlaqi-mənəvi dəyərlərdən soraq verir.

Aşıq Hocalı inancılı şəxsiyyət olmuşdur. Onun Allaha, onun Qurana, peyğəmbərinə (s.), imamlarına, övlialarına olan inamı poeziyasında da öz təcəssümünü tapmışdır. Sənətkarın «Allahım, sən məni sınağa çəkmə» qoşması bu baxımdan səciyyəvidir:

*Hax mənimlə olsun, bəndə neyləyər,
Allahım, səni məni sınağa çəkmə.
Halalca ruzumi alma əlimdən,
Allahım, sən məni sınağa çəkmə.*

Göründüyü kimi, Aşıq Hacalı imanlı, əqidəli insan olub. O, öz gücünü Allahdan alıb. Hər zaman başa düşüb ki, kim Allah ilədir, Allah da onunladır. Ona görə də namərddən, bəd əməl sahibindən, fitnə qurandan, quyu qazandan qorxmayıb. Çünki əqidəsində, imanında möhkəm kişi olub. Qəti şəkildə inanıb ki, Allahın qoruduğuna bəndənin gücü çatmaz: «Hax mənimlə olsun, bəndə neyləyər». Bütün varlığı ilə Allaha köklənib. Təkcə Onun nəzərindən düşməkdən qorxub. Başa düşüb ki, nəyi varsa Allahındır. Ona görə də daim Allaha şükr edib. Bəndə sınağı Aşıq Hacalı üçün qorxulu olmayıb: əqidəsi möhkəm olduğu, halal-haramda qəti inam sahibi olduğu üçün inanıb ki, bəndə sınağından üzəg çıxacaq. Ancaq Allahın onu sınağa çəkməsini istəməyib. Ona görə də Allahından diləyib ki, onu heç vədə, sınağa çəkməsin.

Aşıq Hacalı düzlük görəndə qəlbi sevinclə dolmuş, əyrilik görəndə kədərənmişdir. Həyatda düzlük, ədalət onun ən çox sevdiyi uca əxlaqimənəvi keyfiyyətlər olmuşdur. Sənətkarın poeziyası göstərir ki, o, insanın gözəlliyini Allahın bəndəyə verdiyi böyük mükafat hesab etmişdir. Ona görə də bu imanlı kişinin poeziyasında gözəlliyin ilahi mizanlarla tərənnümünün şahidi oluruq.

Məlum olduğu kimi Şirvan övliyalər yurdudur. Aşığın qəlbində övliyalara olan məhəbbət şeirlərinin də canına-qanına hopmuşdur. Vaxtaşırı Şirvan övliyalərini ziyarət edən aşıq neçə-neçə mərsiyə, zikirlər düzmüş, yeri gəldikcə onları toylarda xüsusi avazla ifa etmiş, insanların qəlbində inam, etiqad hissini coşdurmuşdur.

Qeyd edək ki, sənətkarın insan gözəlliyinə bu həssaslığı təsadüfi deyildi. İnsan aşıq poeziyasının tarixində həmişə mənəvi və cismani gözəlliyin kamil səviyyəsi kimi tərənnüm olunmuşdur: Aşıq Hacalı poeziyasında da insanın gözəlliyi mənəvi və cismani gözəlliyin harmoniyası şəklində təzahür edir. Onun təsvir etdiyi gözəlin zahiri ilə daxili bir-birini tamamlayır və sənətkar Allahın yaratdığı bu gözəllik səviyyəsindən heyrətə gəlir.

Aşıq Hacalı poeziyasında da insanın gözəlliyi mənəvi gözəlliyin, yəni gözəllik haqqında estetik idealın təsdiqinə qulluq edir. Bu, onun poeziyasında gözəlləmə qatı səviyyəsində reallaşmışdır. Ümumiyyətlə, nəinki Aşıq Hacalının, eləcə də bütün aşıqların poeziyası gözəlləməsiz təsəvvür olunmur. Çünki gözəlləmə tədqiqatçıların da göstərdiyi kimi, elə bir şeir növüdür ki, burada sənətkar özünün estetik duyğularını bütün tərəvəti ilə ifadə edə bilir.

Biz Aşıq Hocalının poeziyasında gözəlləmə şeirinin ən müxtəlif məzmun təzahürləri ilə üzləşirik. Sənətkar bu gözəlliyi təsvir etmək üçün forma və məzmun ənənələrinin ən səciyyəvi və parlaq elementlərindən istifadə etmişdir. Məsələn, onun «A ceyran» qoşmasında təbiətin ceyran adlı gözəlliyi insan gözəlliyində təcəssüm etdirilmişdir:

*Təbiət bizləri yaradıb qoşa,
Gəl sən bu dostluğu üzmə, a ceyran.
Qoy gözəl hüsnünə edim tamaşa,
Dodağımı büzüb küsmə, a ceyran.*

Göründüyü kimi, Aşıq Hocalı sevgini ilahi hadisə hesab etmişdir: «Təbiət bizləri yaradıb qoşa». Bu qoşalığ ilahi nizamdır. İnsandakı gözəllik dəyərləndirilmək, sevilmək üçün yaradılmışdır. Bu ilahi ülfətə, Allahdan gələn ünsiyyətə qarşı getmək olmaz. «Ceyran» deyə vəsf etdiyi gözəli estetik ünsiyyətdən qorxmamağa, ona son qoymamağa çağırmışdır Aşıq Hocalı.

Sənətkarın tərənnüm etdiyi gözəl onun hisslərinə dodağını büzüb gülür. Ancaq sənətkar üçün bunun əhəmiyyəti yoxdur. O, bu ilahi gözəllikdən estetik zövq alıb, onu poetik misralara çevirir. Aşıq Hocalını maraqlandıran, yəni onun estetik duyğularını yetərləndirən gözəlliyin yalnız bu səviyyəsidir. O, heç də gözəlin ilahi cizgilərinə pis gözlə baxmır. Belə hesab edir ki, bu gözəllik insanlar üçün yaradılmışdır və hər bir insan onu qiymətləndirməlidir.

Sənətkar insanın gözəlliyə vurğunluğunu təbii hadisə hesab edir. **Arı öz pətəyindən ayrılı bilmədiyi kimi, insan da gözəlliyə heç vaxt biganə ola bilməz. Çünki gözəlliyi sevmək insanın fitrətindədir.** Aşıq Hocalı da öz fitrətinin daşıyıcısı kimi öz qəlbindən keçənləri çox səmimi şəkildə ifadə etmişdir. Onun gözəlliyə münasibəti özünün əxlaqi-mənəvi səviyyəsi ilə diqqəti cəlb edir. Sənətkar öz sözünə və sazına Allahın qisməti kimi baxmışdır. Belə hesab etmişdir ki, Allah onu ona görə sənətkar yaratmışdır ki, ilahi gözəllikləri vəsf etsin. Bu qoşma da Aşıq Hocalının öz poetik-mənəvi missiyasının gerçəkləşməsi kimi yaranmışdır:

*Hocalı bu sözü deyir ürəkdən,
Qanundur, ayrılmaz arı pətəkdən,
Sənə qoşma yazar arzu-diləkdən,
Sənətkara dodaq büzmə, a ceyran.*

Hocalı üçün dünya Quşsudan başlanır. O, gözünü açıb Azərbaycanı Quşçudan görmüşdür. Bu, onun poeziyasında bənzərsiz bir misraya çevrilmişdir: «Günəş burdan çıxır Azərbaycana». Hocalı canını doğma yurdun yolunda «uf» demədən verməyə hazırdır. Çünki Quşcu kəndi

sənətkarın eyni zamanda həm vətəni, həm də doğma anasıdır. Quşçu kəndi də özünün mənəvi və cismani dəyərləri ilə ömrü boyu öz aşığının həyat yollarını çıraq kimi işıqlandırmışdır. Bu çıraq onun canı və qanı, namusu, iffətidir. Ona görə də Hacalı hamıya bəyan edir ki, yurd yolunda çarpışmağa həmişə hazırdır:

*Günəş burdan çıxır Azərbaycana,
İstərəm bu canım odunda yana.
Həm mənə vətəndir, həm əziz ana,
Yanan çırağımdır o Quşçu kəndi.*

Şeirinin sonuncu bəndində sənətkar bəyan edir ki, onun Quşçu sevgisi – Şamaxı sevgisinə, Şamaxı sevgisi – Şirvan sevgisinə, Şirvan sevgisi – Azərbaycan sevgisinə təndir. O, vətənin aslan cüssəli oğlu-qızı ilə fəxr edir və Quşçunu həm də ona görə sevir ki, bura müqəddəs torpaqdır: Qoç Babanın ziyarətگاهیdır, pirlər yurdudur, ocağıdır. İnanlı insan olan Hacalı üçün Quşçunun «pirlər oylağı» olması xüsusi hadisədir:

*Doğma Şamaxımdır, bəllidir Şirvan,
Aslan cüssəlidir burda qız, oğlan,
Hacalı güc alır o Qoç Babadan,
Pirlər oylağıdır o Quşçu kəndi.*

Hacalı bütün bu inamı, söz və sənət qüdrəti ilə sənətə, sözə, saza, vətənə, yurda, Allaha bağlıdır. Onun necə bir sənətkar və necə bir insan olması «Mənim» rədifli şeirində bütün parlaqlığı ilə öz əksini tapmışdır. Şeirdən bəlli olur ki, o, əzəldən sənət aşıqıdır. «Əzəldən» sənət aşıq olmaq ilahi tələyə işarədir. Yəni Aşıq Hacalı inanır ki, onun sənətkarlığı öz qəlbinin istəyi ilə baş verməyib. Allah özü sənətkarlığı onun tələyinə yazıb. O da öz tələyinin aşıqinə çevrilib. Heç nə onu sənəti tərk etməyə məcbur edə bilməz. Qəlbi sözlə doldudur, yaşamaq və yaratmaq həvəsi ilə daşib-çağlayır:

*Əzəldən sənətin aşıqiyəm mən,
Cani-dildən ona vurulmuşam mən,
Onu necə tərk eləyim əlimdən,
Meydan mənim, həyat mənim, yaz mənim,
Hələ deyiləsi sözüüm var mənim.*

Hacalı bütün varlığı ilə Allaha bağlı olmuş, hər an ondan kömək diləmişdir. Sevgisində ürəkli olmuş, qəlbi ilə sevmiş, saf məhəbbət bəsləmişdir. Sevgisinə bütün qəlbinə vermiş, onu ilahi hadisə kimi sinəsi

üstündə bəsləmişdir. İnanmışdır ki, heç vaxt el içində pis işə adı çəkilə bilməz. Bu, sənətkarın özünə inamı idi:

*Dilək tutub, «xuda pərvər» səslərəm,
Sevəndə də ürək ilə sevərəm.
Öz gülümü sinəm üstə bəslərəm,
Heç vaxt ola bilməz eşqim xar mənim,
Hələ deyiləsi sözüm var mənim.*

O, heç vaxt ustadı Abbasi unutmamış, onunla fəxr etmişdir. Sənətinə o qədər vurğun olmuşdur ki, onunla sanki dünyanı fəth etmişdir. Səsi onu şöhrətləndirdi, ona xalq sevgisi gətirdi və Aşıq Hacı öz elinin məhəbbətini qazandı:

*Ustadım Abbasdan almışam dərsi,
Onda bildim, mənimdir yer kürrəsi.
Ucaldım, ellərə çatdırdım səsi,
Səsim oldu bu ellərə car mənim,
Hələ deyiləsi sözüm var mənim.*

Aşıq Hacı el içində qeyrət ilə dolandığı üçün həmişə alnıaçıq, üzüağ oldu. Halal məhəbbəti, sənətə heç vaxt haram qatmaması onun poeziyasını da xalqa sevdirdi. Çünki Aşıq Hacı gözəlliyi sevəndə halal sevdi, nadanları, anti-xalqı olanı inkar edəndə də bunu kişi kimi etdi. Poeziyada namus və qeyrəti ən uca mənəvi dəyərlər kimi təbliğ etməsi Aşıq Hacı Azərbaycan aşığı sənətinin həmişəyaşar varlığına çevirdi:

*El içində dolandım qeyrət ilə,
Hacıyam, halal məhəbbət ilə,
Xalqım sevir məni çox hörmətilə,
Namus mənim, qeyrət mənim, ar mənim,
Hələ deyiləsi sözüm var mənim.*

Aşıq Hacı bu gün cismani olaraq aramızda olmasa da, mənəvi olaraq bizimlədir. Öz varlığına, sənətinə, sözünə və sazına ilahi tale kimi baxan sənətkar ilahi dəyərləri əsas götürüb yaşadı. Bu dəyərlərə heç vaxt xəyanət etmədi. Sənətdə və sözdə Aşıq Hacı'nın həmişəyaşarlığının sirri də elə bundadır.

İsmayıl VƏLİYEV,
AMEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat
Institutunun baş elmi işçisi

AŞIQ SƏNƏTİ: QAYNAQLAR VƏ ƏNƏNƏLƏR

Azərbaycanda Birinci Beynəlxalq Aşıq Festivalının keçirilməsinin çox böyük tarixi əhəmiyyəti olmuşdur. Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin və Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin təşkilatçılığı ilə keçirilən bu festivalda 8 ölkədən aşıqların iştirakı aşıq sənətinin çox böyük nüfuzunu göstərməklə yanaşı, çağdaş kulturoloji baxımdan bu, aşıqlığın nə qədər geniş estetik tərbiyəvi, ənənəvi və etno-sosioloji təsirə malik olduğunu sübut edir.

Bu tədbir sənətə, xalq ədəbiyyatına dövlət qayğısının mühüm təzahürüdür. Azərbaycan xalqının ulu öndəri Heydər Əliyevin xalq yaradıcılığına bəslədiyi böyük həssaslığın nəticəsində aşıq sənəti inkişaf etmiş və dünyada tanınmışdır.

Son illərdə Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın səyi nəticəsində aşıq sənətinin YUNESKO-nun “Bəşəriyyətin qeyri-maddi Mədəniyyət İrsinin Repräsentativ Siyahısı”na daxil edilməsi həm xalq içərisində, həm də aşıqlar arasında böyük rəğbətlə qarşılanmış və gənclərin bu sənətə meylini artırmışdır.

Aşıq sənətinin inkişafında Azərbaycan Aşıqlar Birliyi də çox böyük işlər görür. Xalqımızın böyük və qayğıkeş lideri Heydər Əliyevin xeyir-duası ilə ədəbiyyatda daha böyük nüfuz qazanmış xalq şairi Zəlimxan Yaqubun aşıq sənətinə bağlılığı da bu sahənin inkişafına uğur gətirmişdir. Zəlimxan Yaqub ona etibar edilmiş bu vəzifəni böyük ürəklə yerinə yetirməklə yanaşı, söz sənətkarlığı, şairliyi, saz və söz ifaçılığı, həmçinin türk xalqları arasında qazandığı hörməti ilə də aşıq sənətinin inkişafında yeni bir mərhələ yaratmışdır. Onun təşkilatçılıq fəaliyyətində aşıq sənəti təkcə ədəbiyyat və musiqi amili kimi deyil, həm də milli inkişafda tarixi hadisə kimi dəyərləndirilir ki, bu da yeni tədqiqatların yaranmasına səbəb olur. Son illər ifaçılıq sənətinin inkişafı ilə yanaşı, aşıq sənətinin qədim tarixi, onun fəlsəfi, sosial, kulturoloji və ideoloji xüsusiyyətləri elmi-nəzəri baxımdan daha dərinədən öyrənilməyə başlanmışdır.

Aşıq sənətinin tarixi xalqımızın tarixi qədər qədim və zəngindir. Bu da həmin sənətin tarixi köklərini, öyrənmək üçün yeni perspektivlər yaradır.

Azərbaycan aşıq sənətinin tarixi çox əski çağlarla bağlıdır, bəlkə yüz illərlə yox, min illərlə ölçülür. Mifoloji qaynaqlarda deyildiyi kimi, öncə söz var idi, sonra dünya və insan yarandı. İnsan sözə sahib olandan sonra isə o, sözü ünsiyət vasitəsindən də yüksəklərə qaldırıb sənətə çevirmişdir. İlk qamlar, şamanlar,

maqlar ozan-aşiq sənətinin öncül insanları, adi sözü sənətə çevirən ustadlar olmuşlar. Sözün sənət olduğu həmin ilkin çağlardan da məhz ozan-aşiq sənətinin tarixi başlanır. Söz ilk dəfə anaların laylalarını, oxşamalarını, çobanların sayacı sözlərini, əkinçilərin holavarlarını, mərasim nəğmələrini, musiqini, rəqsi meydana gətirdi. Bütün bunlar da musiqi alətlərini: daş və ağac nağaralarını - davulları, bubkaları (qavalları), oyma ağaca dəri çəkməklə çalınan alətləri, qopuzu və sazı meydana gətirmişdir. Qopuz qədim dastanlarda, məsələn, "Dədə Qorqud" dastanlarında sehrli bir alət kimi xatırlanır və qopuzun yaradıcısı sayılan Dədə Qorqudun onu ilahi qüvvələrin köməyi ilə əldə etdiyi göstərilir. Aşiq sənətinin görkəmli tədqiqatçısı professor Qara Namazov yazır: "Qədim Azərbaycan məişət və mədəniyyətinə də bu meyarla yanaşsaq aşığın əcdadları sayılan şaman, qam, baxşı, varsaq, ozan, yanşaq və daha başqa adlar daşımış sənətlərin digər türkdilli xalqlar kimi, Azərbaycan xalqının da milli mədəniyyətinin təşəkkülündə silinməz izlər buraxdığı bəlli olar. İncəsənətin bu növlərini yaradıb-yaşadan qəbilə və tayfaların tarixi eramızdan əvvəlki minilliklərə gedib çıxdığından, onların bəzilərinin çox az əlamətləri zəmanəmizə qədər gəlib çatmışdır.

Adlarını çəkdiyimiz sənətlərin bəziləri (şaman, varsaq, ozan) şərqin bir çox xalqları arasında geniş yayılmış və indi də öz ünvanını qorumaqdadır. Bunun bir səbəbi də həmin sənətlərin müxtəlif sahələrini — ədəbiyyat və incəsənətin bir neçə növünü (musiqi alətində çalmaq, mahnı oxumaq, nəğmə bəstələmək, söz qoşmaq, rəqs etmək, həkimlik, münəccimlik, insan qəlbini oxumaq, gələcəkdən xəbər vermək və s.) özündə birləşdirmək olmuşdursa, digər səbəbi feodal hakim təbəqələrinin saraylarına yol açıb, onların nüfuzu altında fəaliyyət göstərmələri ilə əlaqədardır".

Aşiq sənəti sözü, musiqini, rəqsi özünə qovuşduraraq zəngin ənənəsi, tarixi gələnləri olan bir sənət növüdür və yaşadığı qədim dövrdən indiyə kimi sənətin bir çox sahələrini, əksər yönlərini özündə birləşdirərək yaşatmışdır.

Aşiq sənəti yalnız musiqi çalıb, şeir qoşub, nəğmə oxumaqla deyil, həm də dastan - epos yaradıcılığı ilə bağlıdır. Bu yaradıcılıqla epik və lirik növlər birləşir, hətta söz, musiqi, nəğmə və nəsr (hekayəçilik) bir-birinə qovuşur. Bir-birini tamamlayır. Bunu qədim "oğuz dastanları", o cümlədən "Dədə Qorqud dastanları" da sübut edir.

Ozan-aşiq sənəti, epos mədəniyyəti daha qədimlərlə, əski türklərin həyatı və məişəti ilə bağlı olmuşdur. "Kitabi-Dədə Qorqud" qədim ozanlar — aşıqlar tərəfindən yaradılmışdır. Dastanın boylarında qədim Azərbaycan ərazisində mövcud olan qəbilə quruluşu, onların yadelli basqınçılara qarşı mübarizəsi, feodal birləşmələrinin yaranması öz geniş bədii əksini tapmışdır. Dastanda əsas şəxsiyyətlərdən biri də Dədə Qorquddur. Dədə Qorqud əslində qəbilə birləşmələrinin, yəni cəmiyyətin təşkilinə kömək edən, onu formalaşdıran mənəvi rəhbəridir. O, qəbilələrin bütün şənliklərində, müxtəlif mərasimlərində iştirak edir, məclisləri idarə edir, adamları şənləndirir. Qəhrəmanlıq göstərən yeniyetmələri öz qopuzu ilə tərifləyir, onlara ad qoyur, öyüd-nəsihət verir, yol göstərir. Xalq rəvayətlərindən birində deyilir ki, bütün adlar, hətta əşyaların da adları Dədə

Qorqud tərəfindən qoyulmuşdur. "Dədə Qorqud eyni zamanda el sənətkarı, ozanların ustası, müəllimidir. O, zəngin təcrübəyə malik, dünyagörmüş müdrik bir ağsaqqaldır".

"Oğuz xaqan" dastanlarındakı bəzi obrazlar, təsvirlər, qədim misirlilərin Osirisi, Qor allahı ilə bağlı əfsanələrdəkilərlə oxşarlıq təşkil edir. Bu elmi müqayisələr ozan-aşıq sənətinin çox qədim köklərindən xəbər verir. "Dədə Qorqud dastanları"nda, "Koroğlu" dastanındakı bir çox əfsanələr qədim skif-oğuz mədəniyyəti və onların ənənələri ilə səsləşir. Çar skiflərinin tarixini və mədəniyyətini tədqiq edən Zaur Həsənov müqayisəli tədqiqatları ilə bu dastanların köklərinin, əsas sujetinin skiflərlə bağlı olduğunu göstərir ki, bu da özlüyündə həm aşiq-ozan sənətinin qədimliyini və çox geniş arealda yayıldığını sübut edir. Zaur Həsənov "Koroğlu" dastanındakı qəhrəmanın atasının kor edilmiş kişi və onun oğlu olması faktının skiflərin kor edilmiş qulları ilə bağlı olduğunu, kor oğullarının hakimiyyətə qarşı üsyanı ilə bağlı olduğunu əsaslandırır.

Tarixin əski çağlarından aşiq sənəti ayrı-ayrı adlarda və ayrı-ayrı musiqi alətləri ilə Avrasiyanın geniş ərazilərində mövcud olsa da, onu tanıdan əsas alət qopuz olmuşdur. Çindən Macarıstana, Uraldan Polşaya, Ukraynadan Bolqarıstana, Dərbənddən Krıma, Türkmənistandan güney İrana, Qafqazdan bütün Anadoluya və İraqa qədər geniş coğrafiyada aşiq sənətinin və musiqisinin yaygın olduğu bəllidir. Ukraynada qopuz kobza, saz çalana kobzar deyilmiş və qopuzu uzun illərdən bəri milli musiqi aləti kimi qəbul edib yaşatmışlar. Məşhur Ukrayna şairi Taras Şevçenko qopuz-kobza çalmış və özünü "kobzar" var qopuz çalan adlandırmışdır.

Tədqiqatlar göstərir ki, ozan-aşıq sənəti, qopuz, saz və onu əvəz edən alətlərin yayıldığı zonalar da məhz kimmer, skif, oğuz, qıpçaq, kuman və tatar xalqlarının yaşadığı məskənlərlə və yürüş etdiyi yerlərlə bağlı olmuşdur. Doğrudur bu sənətin başlanğıcı Dədə Qorqudla və qopuzla bağlıdır. Amma sonrakı inkişaf mərhələlərində, xüsusilə musiqi, mahnı ifasında başqa alətlərdən də istifadə olunmuşdur. Oğuz-aşıq sənətini yalnız qopuz və saz aləti ilə bağlamaq onun sonrakı inkişafının əhatə dairəsini daraldır. Çünki skif-oğuz mədəniyyəti arealına bağlı olan oğuz-aşıq sənət növü sonralar qohum və qonşu xalqların etnomədəni inkişafına daxil olmaqla yeni zənginlik qazanmışdır. Qədim skif-oğuz mifik obrazları, epos ənənələri, əfsanə, nağıl sujetləri məhz bu qarşılıqlı əlaqələr dairəsində geniş yayılmışdır. İndi də Avropa xalqlarının bir çoxunun mif, əfsanə və eposlarında skif-oğuz təsiri, o cümlədən ozan-aşıq ənənələri, epos söyləmə sənəti yaşamaqdadır.

Saza-qopuzla bənzər musiqi aləti Şumerdə və ona yaxın ölkələrin mədəniyyətində də mövcud olmuşdur. Bunu, arxeoloji qazıntılar zamanı tapılan rəsmlərdən də görmək mümkündür. Şumer dastanlarının yazıya köçürüldüyü dövrlərdə söz, şeir, nəğmə və dastan söyləyən adamlar olmuşdur. Məşhur "Bilqamıs" dastanının ilk misralarında onun bir ozan tərəfindən söylənilib yazıya alındığı göstərilir. Dastanın ilk misralarında verilən izah belədir: "Cadugar Sin-Like-Unninin dilindən Bilqamıs haqqında dastan". Maraqlıdır ki, həmin epiter "cadugər" həmçinin şamanlara da verilən addır. Dastanın söyləyicisi də Dədə

Qorqud kimi "söyləyicidir", yəni dastançıdır — ozandır. Şumer ənənəsinə görə də dastan söyləmək nəğmə oxumaqla həyata keçirilirdi. Bu mənada "dastan söyləmə" faktını ozan sənəti ilə eyniləşdirmək mümkündür. Bu sənəti şumerlərlə bağlayan çoxlu dəlillər də var və Dədə Qorqudun hər şeyə ad verməsi, öyüd-nəsihəti, "qeybdən xəbər" verməsi onu Bilqamisla eyniləşdirir. Bilqamısının bir çox zahiri əlamətləri də türk dastan qəhrəmanı Oğuzla oxşardır. Ona görə də ozan-aşıq sənətinin başlanğıcı məhz mifologiya ilə, qam-şaman dövrü ilə bağlıdır. Professor M.Qasımlı yazır: "Qam-şamanın qədim cəmiyyət quruluşundakı tarixi funksiyası və Sibir-Altay bölgələrindəki çağdaş fəaliyyəti onu qüdrətli və bənzərsiz qan yaddaşı daşıyıcısı, etnik mədəni sistem qurucusu və qoruyucusu kimi səciyyələndirir. İlkiniyə, soy-kökə məxsus mifoloji dünyaduyumun əsas axarları, tarixi-genetik özümlüyün aparıcı, hərəkətverici impulsları, etnopsixologiyanın milli-spesifik keyfiyyətləri məhz qam-şaman dünyasında, onun ayin və mərasim strukturlarında, söz və magiya aləmində, hərəkət, davranış ölçülərində, gerçəkliyə münasibət biçimlərində bərqərarıdır".

Qafqazda və Azərbaycanda orta əsrlərdən indiyədək geniş yayılsa da, saz qədim dövrlərdən mövcud olan qopuz alətini tamamilə aradan çıxartmamışdır. İndi də bəzi bölgələrdə sazla yanaşı qopuz, çunqur və s. də yaşamaqdadır. Azərbaycanın quzey bölgələrində və Dağıstan xalqlarında qopuzu indi də işlədirlər. Türkiyənin Qara dəniz bölgələrində qopuz aləti indi də vardır və o kamanla çalınır. XVII-XVIII yüzilliklərdə Təbrizin, Ərdəbilin, Gəncənin, Tiflisin saray və kübar məclislərində aşığılar sazla yanaşı zurnadan, neydən, kamançadan və balabandan da istifadə etmişlər. Təksaz ifaçılığı ilə yanaşı böyük salon və meydan tamaşalarında sazəndələrə (çoxsaz ifaçılığına, ansambla) da üstünlük verilmişdir. Bu da qədimlərdən köylülərin sənətkarı kimi tanınan aşığı sənətinin şəhərləşməsi ilə bağlı olmuşdur. Qafqazda Tiflis mühitində, sonra İrəvan, Şamaxı, Gəncə və Bakıda da sazəndələrə, ansambla, yəni sazla yanaşı başqa alətlərə: qavala, zurnaya, balabana da yer verilmişdir.

Geyimi, aləti (sazı), səsi və əqli yetkinliyi — şairliyi, müdrikliyi aşığı seçkin bir insan kimi tanıtmışdır. İlk çağlardan, başlanğıcdan üzübəri aşığılıq yalnız sənət hadisəsi olmayıb, həm də cəmiyyət idarəçiləri arasında yer tutub. O, xalq adamı, xalqı təmsil edən idarəçi statusuna malik olmuşdur.

Əski çağlardan günümüze qədər aşığın cəmiyyətdəki yeri, statusu demək olar ki, dəyişməmişdir. Azərbaycan xalq yaradıcılığının ən zəngin qollarından birini aşığı poeziyası təşkil edir. Əsrlərdən bəri xalqların qəhrəmanlıq mübarizəsini, arzu və istəklərini, həyat və cəmiyyətlə münasibətini, bu gündən doğan sabahını həqiqi sənət dili ilə təsvir edən aşığılar xalq arasında böyük şöhrət və hörmət qazanmışlar. Onlar "el atası", "müdrik-müəllim" adlandırılmış, xalqın şad günündə — məclislərini şənəndirmiş, ağır günlərində onları mübarizəyə, daxili və xarici düşmənləri məhv etməyə ruhlandırmışlar. Məhz bu cəhəti nəzərə alaraq H.Zərdabi yazırdı: "...Bizim Qafqaz müsəlmanlarına heç bir yazı və dil ilə deyilən söz o qədər əsər etməz, necə ki, şeir dili ilə deyilən söz, ələlxüsus nəğmələr ilə ki, xoş sövt ilə oxunur. Bunun səbəbi odur ki, Qafqaz yerlərinin xüsusiyyəti belədir. Bizim, cənnətin bir guşəsinə oxşayan vətənimizin

dağları, çayları, abu-havası və az zəhmət ilə bol məhsul götürən əhalisini cuşa gətirib bu hala salır. Bir baxın aşıqlar toylarda oxuyanda onlara qulaq asanlara. Bu zaman qulaq asanlar elə hala gəlirlər ki, bəistilahi-türk, ətin kəssən də xəbəri olmaz. Elə ki, sonra toy qurtardı. Aşıqlar evlərinə getdi, beş-on gün uşaqlar gecə-gündüz oxuya-oxuya gəzirlər və bir-birinin qələtlərini düzəldirlər".

Aşiq poeziyası folklorun başqa janrlarına nisbətən yazılı ədəbiyyatla daha yaxındır. Xalq yazıçısı Mirzə İbrahimov doğru qeyd edir ki, aşiq poeziyası xalq yaradıcılığı ilə yazılı ədəbiyyat arasında bir keçiddir, möhkəm bir körpüdür. O, bir tərəfdən xalq yaradıcılığına bağlıdır, o biri tərəfdən yazılı ədəbiyyata, həm bununla, həm də onunla qarşılıqlı əlaqə və təsirdə inkişaf etmişdir. Onun kökləri, rişələri folklorndan, xalq yaradıcılığından su içirsə, budaqlar, qol-qanadları həmişə ədəbiyyatla qovuşur, ona təsir edir və ondan qüvvət alır.

Aşiq poeziyası həm forma, həm də məzmunca çox rəngarəngdir. Görkəmli söz ustaları şifahi xalq şeirinin bütün növlərindən istifadə etdikləri kimi, eyni zamanda klassik poeziyamızın müxəmməs, qəzəl və b. janrlarına da müraciət etmişlər. Aşıqları əsasən üç qrupa ayırmaq olar: birinci qrupa ustad aşıqlar daxildir. Onlar aşiq sənətini yaşadan və inkişaf etdirən görkəmli sənət ustalarıdır.

Qədim ozanlarda və xalq aşıqlarında Tanrıdan gələn, buta ilə verilən qamşamanlıq keyfiyyətlərilə yanaşı, qabaqcadan xəbər vermə qabiliyyəti də olmuşdur. Dədə Qorqud ən böyük ozan olmaqla yanaşı, gələcəkdən xəbər vermək qabiliyyəti ilə məşhur olmuşdur. Haqq aşıqlarına bu sənət Allah vergisi kimi yuxuda, badə içməklə, ya da buta ilə verilir. Aşiq Allah vergisi kimi aldığı bu sənəti təhsillə, şüur və fəhmlə daha da artırır və öz qabiliyyəti, zəhməti və əxlaqi keyfiyyətləri ilə daha da zənginləşdirir.

Aşıqda Xıdır Nəbidən (Xızırndan), Dədə Qorquddan, şamandan, dərvişdən gələn xüsusiyyətlər də cəmləşmişdir. Aşiq yeri gələndə Xızır kimi insanların köməyinə çatır, Dədə Qorqud kimi məsləhət verir, insanları öyrədir, maarifləndirir, hətta xanlara vəzirlik edir. Yəni hələ yazılı qanunların olmadığı, ağaların, bəylərin, padşahların cəmiyyəti idarəetmədə çətinlik çəkdiyi zamanlarda da aşıqlar onlara məsləhət verib, dövlət qanunlarını xalqa çatdırıb. Cəmi işlərə düzən vermə qabiliyyəti onu cəmiyyətdə, xalq içində "Dədəyə", yəni elin ağsaqqalına çevirib.

Aşiq yaşadığı cəmiyyətdə törələri, adət-ənənələri qoyan və qoruyandır. Başqa idarəçilərdən onun fərqi cəmiyyəti zor gücünə deyil, sözlə, nəsihətlə, öyüdlərlə idarə etməsidir. Aşiq sözlə, sazla, musiqi ilə, bəzən hayqırtı və nəre çəkməklə, bəzən də zərif səslə insanın ruhuna təsir edəndir.

Uzun tarix boyu əxlaq meyarları aşığa görə müəyyənənmiş, halal və haramın tarazlığı pozulanda da, haqq-ədalət tapdalananda da söz aşığa verilib. Ən ağır mübahisələri, qanlı davaları, anlaşılmazlıqları, düşünləri aşiq çözüb, aşiq həll edib. Sözü, şeirin ən gözəli, keçərlisi aşığındır; musiqinin (sazın), səslə oxumanın ən təsirlisi də aşığındır; kəlamların ən ağıllısı, müdrik olanı aşıqların sinəsində toplanıb.

Aşığın sinəsi kitablara sığmayan zəngin bir xəzinədir. Kitaba, yazıya keçənlər onun az bir qismidir. Aşiq sənəti çəxtərəfli və çoxyönlü olduğundan ya-

zıda, görüntüdə onun az qismini canlandırmaq olur. Millətin tarixən formalaşan mədəniyyətinin daşıyıcısı və yaşadıcısı kimi aşiq sənətinin ölçüyəgəlməz zənginliyi vardır.

Tarix boyu aşıqların bir çox adları yaranmışdır: dədə, dədə ozan, haqq aşığı, meydan aşığı, cəng aşığı, saray aşığı, el aşığı, çayxana (qəhvəxana) aşığı, bazar aşığı, karvansara aşığı və b. Aşıqlar eldən-elə gəzməmiş, insanların içərisində olmuş, xalqın ən əziz adamına - Tanrı müsafirinə, Tanrı adamına, ilahinin göndərdiyi şəxsə çevrilmiş və böyük hörmət sahibi olmuşdur. Bu aşıqlar gəzərgi aşıqlar kimi də tanınmışlar. Gəzərgi aşıqların xalqa, onun həyatına, məişətinə bağlı sənətkar kimi el-obanı dolaşaraq hər şeydən halı olması, onu sevən, qəbul edən, dinləməyə ehtiyac duyan insanlarla birlikdə olmaq üçün şəhər və köyləri gəzməsi vacib şərtlərdən olmuşdur. Bu yolda o həm sənətini yayır, xalq məclislərində çıxış edir, həm də dünyanı — coğrafiyanı öyrənir, öyrəndiklərini yenidən xalqa yayır, insanlara bilik verir, onları öyrədir, yəni maarifləndirirdi. Başqa-başqa yerlərdən, ölkələrdən xəbərlər gətirib yeniliklərdən xalqı xəbərdar edirdi. Gəzərgi aşiq olmaq isə adi iş deyildi, insandan böyük hazırlıq tələb edirdi. Hər aşiq hər obaya, hər köyə gedə bilməzdi. Onun qarşısına yerli aşığı çıxarardılar, deyişdirərdilər, güc və qabiliyyətinə görə aşığı ya qəbul edər, ya da bir daha gəlişinə yasaq qoyar, qovardılar.

Aşığın gəzəriliyini onların səfərləri, aşiq hekayə və dastanları da sübut edir. Aşiq Ələsgər bu mənada demişdir:

*Aşiq olub tərki-vətən olanın,
Əzəl başdan pür-kamalı gərəkdir.
Oturub-durmaqda ədəbin bilə,
Mərifət elmindən dolu gərəkdir.*

Bu "tərki-vətənlik" aşiq sənətinin kökündə, mayasında olmuşdur. Bəlkə də bu "tərki-vətən" olmaq xüsusiyyəti şumerlərin Anadoluya gəlişi, zamanlardan, kimer və skiflərin (sakaların) Qara dənizin ətrafını dolaşdıqları zamanlardan mövcud idi. Aşığın bu xüsusiyyəti tarixən ona ayrıca haqq və hüquqlar da vermişdir. Saz aşiqin bir növ pasportu idi və o bunun vasitəsilə ölkədən — ölkəyə gedə, saraydan-saraya adlaya bilirdi. Savaşlar dönəmində belə aşıqlar əsgərlərə döyüş ruhu aşılamaqla yanaşı bir əldə saz, bir əldə qılinc tutma gələniyini təlqin etməklə, həm də insanları sülhə, barışa çağıran təbliğatçı rolunda olmuşdur. Aşıqlar savaşın qarşısını ala bilməsələr də, onun qayda-qanunla, ədalətlə aparılmasını istəyirdilər. Yeri gələndə aşiq düşmən tərəfə də gedə bilir, barışığa vasitəçi, təmsilçi də ola bilirdi. Ona görə də Şah İsmayıl zamanında və sonralar aşıqlardan bir təbliğat adamı kimi istifadə olunmuşdur. Güclü, qüdrətli aşıqların yalnız öz ailələri deyil, hətta aşiqin yaşadığı kəndlər vergilərdən azad edirdi ki, bu da aşığa daha çox hörmət qazandırır.

"Tərki-vətənlik" - gəzərçilik Xızır, Dədə Qorqud kimi mifik qəhrəmanların, Aşiq Qərib, Dədə Kərəm kimi sənətkarların həyatında da önəmli rol oyna-

mışdır. Tərki-vətən aşığılarının bir qisminə xalq arasında "tərəkəmə aşığıları" (yəni xalq içində olan) da deyilmişdir.

Tərəkəmə – el aşığıları daha çox el-oba içərisində, əməkçi xalq arasında yaşayaraq onların məclislərinin aparıcısı kimi tanınmışlar. Professor Qara Namazov yazır: "Tərəkəmə el aşığıları daha çox təsərrüfat və xüsusən, maldarlıqla güzəran keçirən obaların məişətinə sığınar, onlarla yayı yaylaqlarda, qışı aranda keçirir, təmiz duyğuları, sevgi hisslərini, aranı, yaylağı telli sazda vəsf edirdilər". El aşığıları köylülərin həyatını, hırsızlara, quldurlara, talançılara, düşmən hücumlarına qarşı döyüşən igidlərin qəhrəmanlığını, namuslu, mərd və halal insanların taleyini şeir və dastanlarında təsvir edirdilər.

Saray aşığıları da tarixdə məşhur olmuşlar. Belə aşığılar padşahların, sultanların, xan və bəylərin saraylarında keçirilən məclisləri şənləndirər, daha çox oturaq həyat keçirərdilər. Bu aşığılar saray adamlarının həyatından bəhs edən dastanlar qoşardılar, onların igidliklərini, xeyirxahlıqlarını bir növ təbliğ edərdilər. Koroğlunun özü aşığı olsa da, onun məclisləri aparmaq üçün vaxtı və zamanı yetərli deyildi, bu səbəbdən də Aşığı Cununu Çənlibelə dəvət etmişdi və o da Koroğlu igidlərinin həyatını vəsf edir, onlarla görüşə gedir, qəhrəmanların igidliyinə söz qoşub xalq arasında yayırdı.

XVII-XVIII yüzillikdə **şəhər aşığıları** da meydana çıxmışdır. Tiflisdə, İrəvanda, Gəncədə, Təbrizdə və başqa şəhərlərdə şəhər əhalisinin məclislərini, toy-düyünlərini idarə edən aşığılar zümrəsi yaranmışdı. Bunlar "şəhər aşığı" kimi digər aşığılardan fərqlənir, çayxana və qəhvəxanalarda, bazar və karvansaraylarda məskən salaraq yaşayırdılar. Bu aşığılar gəlib-gedənləri dinləməklə dünyanın çeşidli yerlərindən xəbər tutar, aldıqları informasiyaları məclislərində yayırdılar, eşitdiklərini öz söhbətlərinə qarışdıraraq xalqa yayırdılar. Tiflisdə şəhər aşığılığı o qədər inkişaf etmişdi və gəlirli sahəyə çevrilmişdi ki, başqa xalqlardan da aşığılığa gələnlər çoxalmışdı. Erməni, gürcü, yunan, aysor və başqa xalqların ailələri övladlarını aşığıların yanına göndərir, aşığı məktəbində onların yetişməsinə həvəs göstərirdilər. Yalnız Tiflis mühitində yüzdən çox belə aşığı yetişmişdi.

Savaş dönəmində və yaxud əsgəri hissələrdə də aşığısız keçinilməmişdir. Bunlar da **savaş aşığıları** kimi tanınmışlar. Onlar əsgərlərə ruh verən cəngi havaları çalar, əsgərləri əyləndirər, bilikləndirər və igidliklərini vəsf edərdilər.

El-oba bayramlarında iştirak edən **mərasim aşığıları** da olmuşdur. Bu aşığılar toy-düyün və bayram şənliklərində oxuyardılar. Bunların çoxu "dastançı aşığı" adı ilə də tanınardılar. Onlar toy axşamlarında dastan-xalq hekayələri, nağıllar (masalar) söyləyər, qədim aşığıların deyişmələrini yada salar, qıfıləndləri necə açmalarından danışar, özləri də xalqa qıfılənd söylər, onlarla birlikdə açmasını da tapardılar. Mərasimlərdə deyişmələr (atışmalar) söyləmək ayrıca bir ənənə halını almışdı. Deyimlərdə qalib olanlara böyük mükafatlar verilərdi.

Bütün bunlar aşığıların xalq arasında çox böyük vəzifə daşıdıqlarını göstərir. Xüsusən ustad aşığılar, dədə aşığılar xalq məclislərini aparmaqla yanaşı xalqın həyatına düzən gətirən, qanun-qaydaları, əxlaq prinsiplərini gözləyən bir ağısaqqal statusu daşıyırdılar. Qan düşmənçiliklərinin aradan qaldırılmasında,

düşmən tərəfdən qız alıb, qız vermək işinə qatılmaqda, el içində barışı saxlamaqda, ortaya çıxan anlaşılmazlıqları, düyünləri çözməkdə də aşıqların rolu böyük idi. Şah İsmayıl aşıqların bu xidmətindən yararlanaraq dövlət işlərində onlardan istifadə edirdi. Onun verdiyi yetki və vəzifə ilə Göyçəli Miskin Abdal o zamanlar bütün Qafqazda məşhur olmuş, xalq arasında böyük hörmət qazanmışdı. Dövlətin hər yerdə vəzifə adamı, idarəçisi, poçt və telefonun olmadığı bir vaxtda el-obada qayda-qanunların, haqq-ədalətin qorunmasında hər zaman aşıqlardan yararlanmışlar. Aşıqlar hər yerdə xalqı təmsil etdiklərinə görə onların sözü daha keçərli və ədalətli olurdu. Yəni aşiq sənəti yalnız söz qoşub, saz çalıb xalqı əyləndirməklə yetərlənməyən böyük statusa malik olmuşdur.

Aşiq sənəti yarandığı zamandan bu günə kimi keçdiyi yola və qazandıqları keyfiyyətlərə görə tam bir ictimai hadisə kimi dəyərləndirilir. O, zəngin fəlsəfi bir sistemə sahib olmuşdur. Mədəniyyət sahəsi kimi də onun strukturu geniş, zəngin və çox cəhətlidir.

Zəki İSLAM**MƏNƏM**

*Vətən həsrətində, el həsrətində,
Ağlayan da mənəm, gülən də mənəm.
Dağılmırdıq, dağıtdılar elimdən,
Gəlməyən də mənəm, gələn də mənəm.*

*Elə bil kefliyəm başı dumanlı,
Qəribəm qürbətdə ahlı-amanlı.
Elimi görməyə həssas gümanlı,
Bilməyən də mənəm, bilən də mənəm.*

*Hanı elə insan tuta əlimnən,
Zəkiyə şad xəbər verə elinnən.
Dağılan yurddundan, viran Cilinnən,
Gülməyən də mənəm, gülən də mənəm.*

ELİM

*Toxunma könlümə, dəymə qəlbimə,
Vətəndə vətənsiz nağıldı elim.
Əsdi milli boran, namərd bilindi,
Söküldü ilmədən, dağıldı elim.*

*Zamanın milçəyi fildən qüvvəli,
Bir həftəsi yetmiş ildən qüvvəli.
Bir "saqqal" min vuran əldən qüvvəli,
Sağmal inək kimi sağıldı elim.*

*Çilənin boranı, dağın tufanı,
Ədalət haqdadı, haqqı gəz, tanı.
Düşdü qürurundan yurdun insanı,
Düz düşün, beləcə dağıldı elim.*

*Qartalın qayası sarlara qaldı,
Qızılgül qönçəsi xarlara qaldı.
Ana torpağımız marlara qaldı,
Kim deyər, yerində mağıldı elim.*

*Göz önündən köç karvanı silinməz,
Keçən keçdi, gələcəyi bilinməz.
Zəki İslam, təkrar olub gülünməz,
Haqq yerin tapacaq, ağıldı elim.*

GÖYÇƏDƏ

*Mənim şah vüqarım, doğru ilqarım,
Gözümün işığı qaldı Göyçədə.
Ana yurdum anam kimi əzizdi,
Elim-günüm şirin baldı Göyçədə.*

*Azərbaycan ürəyimdi, ürəyim,
Bədəndə sinəmdi, enli kürəyim.
Qarabağdı hər vüqarım, gərəyim,
Cəsarət Rüstəmi-Zaldı Göyçədə.*

*Doymaq olmur el sözündən, səsindən,
Kövrəlirəm söz düşəndə bəhsindən.
Zəki İslam bəxtin zamanəsindən,
Ayrılıq təblini çaldı Göyçədə.*

AXTARIR

*Göyçə susub həsrət-həsrət boylanır,
Didərgin balasın, elin axtarır.
Qartal yuvasından yapalaq baxır,
Bülbül tufanlarda gülün axtarır.*

*Yuxuda görmüşəm, inan sözümə,
Ah çəkməynən, ağrı enir dizimə.
Qərib qalan məzarlıqlar üzümə,
Boylanır, danışmır, bilin, axtarır.*

*Göyçə gölü pıçıldadır, ah çəkir,
Duman gedir, çiskin gəlir, çən çökür.
Zəmanə ömrümnən gör nələr sökür,
Varsa da Göyçəyə gəlin, axtarır.*

*Səsim çatmır, yoxsa cavab verərdi,
Güllərindən başa çələng hörərdi.
Nə olsun, sevincim qəmdi, kədərdi,
Telli sazım “Göyçəgül”ün axtarır.*

*Haqq var, divan yoxdu bizim zamanda,
Minlərlə qaçqınlar ahda, amanda.
Zəki İslam, könlüm hələ gümanda,
Gözlərin nəmini silin, axtarır.*

GƏTİRƏRDİM

*Xəbərsiz gəlmişəm obadan, eldən,
Təzə, tərəvətli gül gətirərdim.
Bəxtəvər Göyçədən, dostdan-tanışdan,
Dünya nemətindən bil, gətirərdim.*

*Baharın nəfəsi aləmə xoşdu,
Ey Elizbar, Eldar baba soruşdu.
İki dost ki qürbət eldə görüşdü,
Qüssəsiz saf ürək, dil gətirərdim.*

*Canımın ağrısı vardı dizimdə,
Qanım elə bil ki, qardı dizimdə.
Mən Zəkiyəm, fikrim olsa özümdə,
Sazımı kökləyib zil gətirərdim.*

GÖYÇƏ

*Ata-baba məskənimdən,
Ana yurdum, elim, Göyçə!
Ünvanımı soruşanda,
Tez-tez deyir dilim “Göyçə”!*

*Hər mahalın bir adı var,
Ana yurdun öz dadı var,
Qonaqpərvər övladı var,
Uzanıqlı əlim, Göyçə!*

*Qazax, Tovuz, Şəmkir, Gəncə,
Qarabağdan dost gəlincə,
Obalarda incə-incə
Açılıbdı gülüm, Göyçə!*

*Zəki qurban ocağına,
Dörd küncünə, bucağına,
Balan kimi qucağına,
Darıxıram gəlim, Göyçə!*

GƏL

*Sən Göyçənin ellərinə,
Zimistanı çıxanda gəl.
Yamacda tütək səsinə
Maral dönüb baxanda gəl.*

*Təkağacdən, Toxlucadan,
Ləzzət alır sökülən dan,
Yaşıl Ağbulaqdan
Döşlərə gül taxanda gəl.*

*Ensən Şorcanın başına,
Asta sürət ver maşına,
Ürəkaçan Üçdaşına
Gecikmə, gün çıxanda gəl.*

*Adatəpə, Uca yalnan,
Doyunca gəz, ləzzət alınan.
Təzə işxan kababınnan,
Çəkib şişə taxanda gəl.*

*Göyçə gözəllik diyarı,
Ardanışda dayan bəri.
Addımlasan Cilə sarı,
Sinəmə söz axanda gəl.*

*Arxa verib Şah dağına,
Nəzər sal bağça-bağına.
Cilin Pəri bulağına,
Duman dağdan qalxanda gəl.*

*En aşağı Babacana,
Bax qonağa canhacana.
Pəmbək, Dərə hər zamana,
Dost əlini sıxanda gəl.*

*Keç Güneydən Sarınərə,
Şişqayadı xoş mənərə,
Səcdə qılnan Ələsgərə,
Ustad kamal baxanda gəl.*

*İnəkdağı, Məzrələri,
Göysu, Kəsəməndən bəri.
Şorcalarda gözəl pəri,
El yaylağa çıxanda gəl.*

*Qaraiman, Qoşabulaq,
Daşkənddə gəz soraq-soraq.
Qanlı, Kərkibaş, Qırxbulaq,
Bu yerlərə axanda gəl.*

*Könül istər şirin dili,
Dər Keytidə hər bir güli.
Zod, Nərmanlı, Göyçə güli,
Bəzən şimşək çaxanda gəl.*

*Canəhməddən Ağyoxuşa,
Zərkənddən də Qayabaşa.
Gödəkbulaq xoş tamaşa,
Bahar qışı yıxanda gəl.*

*Sarıyaqub, Qaraqoyun,
Bu diyardan öyrən oyun.
Bulaqlardan su iç, yuyun,
Aran səni sıxanda gəl.*

*Asta keç sən Ağkilsədən,
Sazın səsi gəlir hərdən.
İsmixandan, Haqverdidən,
Şeirə şölə saçanda gəl.*

*Burda olmuş Növrəs İman,
Nərmanlıda şair Bəhman.
Aşıqlardan ilham alsan,
Şirin layla çalanda gəl.*

*Çaxırlıdan sərini su iç,
Ağzıbirdən o səmtə keç.
Axtamardan doymaram heç,
Eşq sinənə çaxanda gəl.*

*Hacımuğanın gözəl yarı,
Ağbulaqdan götür sazı.*

*Toxlucadan seç Eyvazı,
Meyli saza axanda gəl.*

*Həzin-həzin əsir külək,
Güllərini şəh öpərək.
Qonağımsan, demə görək,
Gün dağlara yaxanda gəl.*

*Qızılvəngli Aşıq Alı,
Fəxr edir Göyçə mahalı.
Bəndə salmışdı Yığvalı,
Qarsda meydan açanda gəl.*

*Axtar mərdi dost tutanı,
Bu diyarı yaxşı tanı.
Arxayın gəz Subatını,
Gün dağlara yaxanda gəl.*

*Gəz Göyçəni başdan-başa,
Qon kəklik tək daşdan-daşa.
Zəki İslam, yaşdan-yaşa,
Ömür yolu axanda gəl.*

GÖYÇƏ

*Övladının soracağını
Hər qitədən alan Göyçə.
Qəm-qüssəli, qəm-kədərli,
A gözləri dolan Göyçə.*

*Hanı şahin oylağında,
Ellər yoxdu yaylağında,
Axar çaylar çaylağında,
Hey "Zarıncı" çalan Göyçə.*

*Sən anaydın, mən də bala,
Dolanırdıq bala-bala.
Pas ki düşdü, min qalayla,
Ürəkdə xal qalan Göyçə.*

*Danlanıram hər dinəndə,
Günah səndə, yoxsa məndə?*

*Yamanıymış üz dönəndə,
Gül yanağı solan Göyçə.*

*Hər hörmətim, şah vüqarım,
Səndə qaldı bağça-barım.
Hanı mənim ixtiyarım,
Doğma yurdum yalan, Göyçə.*

*Yollar boyu köç karvanı,
İnsanların ah-amanı.
Bu dövrünü, bu zamanı,
Niyə gördü balan, Göyçə?!*

*Mən Vətəndə vətənsizəm,
Mən Zəkiyəm, mən mənsizəm.
Düşünmə ki, tək sənsizəm,
Ayrılıqlar salan Göyçə.*

İLLƏRİN İZİ VAR XATİRƏLƏRDƏ

İsa CAVAD

**OĞUZ YURDUNUN SƏNƏT
DÜNYASI**

Ötən əsrin əlli-yetmişinci illərində Azərbaycanda, o cümlədən Gəncə-Borçalı zonasında istedadlı aşıqlar dəstəsi yetişmişdi, bu sırada Tovuz aşıqları ön cərgədə dururdu. Aşıq Əkbər Cəfərovun, İmran Həsənovun, Mahmud Məmmədovun, balabançı Abbas İsmayılovun Ümumdünya Folklor Festivalının laureatı adını alması, bu gün türk dünyasında Mikayıl Azaflının ustadlar ustadı kimi tanınması bu qənaətimizə sübutdur.

Ustadı Aşıq Usuf, şagirdi Alakollu İdrislə Mikayıl Azaflının Dədə Qorqud ləngərli, aşıq İmran, aşıq Mahmud və balabançı Abbasın Koroğlu nərəli, ustadı Aşıq Qədirlə şagirdləri Qəhrəman, Paşa, Ələsgər, Əvəz, Əlixan və balabançı Müseyiblə Əkbərin bülbül cəhcəhli dəstələri...

Bu əvəzsiz sənətkarların bir-birinə bənzəməyən, bir-birindən geri qalmayan şahidi olduğum yüzlərlə toy məclislərindən birini təsvir etmək istəyirəm. Ancaq inanmıram ki, o təkrarolunmaz lövhələri kağız üzərində canlandırma biləm! İnanmıram ki, görənlərin qəlbində həkk olunan o real səhnələri görməyənlərin, xüsusən gənclərin şüurunda illüziya edə biləm!

O illər həyat və məişətin, eləcə də aşıq sənətinin dirçəliş illəri idi. Mühəribənin ağrı-acısından, yaşlı qara günlərindən sıyrılan xalqın üzü yavaş-yavaş gülməyə başlayırdı. Davanın ağır yükünü çiyinlərində yaşayan uşaqların toy vaxtı çatmışdı.

Həyətlərdə indiki kimi böyük mağarlar qurulardı. Ancaq stollar mağarın dörd qırağı boyu bir cərgədə düzülürdü. Ortada dirəklərdən və aşıqlar üçün qoyulmuş stoldan başqa heç nə olmazdı. Mağar əsl sənət yarış meydanı idi. Elektrik musiqi alətləri və spirtli içkilər hələ məclisə yol tapa bilməmişdi. Oturanlar aşıqları intizarla gözləyirdi. Məclis gündüz saat 12-də başlanırdı. Aşıqların gəlişi müjdəyə çevrilərdi. Hamının gözləri onlara dikilərdi. Çay içə-icə telli sazı köynəkdən çıxarıb

kökləyər dilər. Toybabasının nəməri sazların köklənməsini tezləşdirərdi. Üç-dörd nəfər olardılar - bir ustad, bir şagird, bir də balabançı.

Budur, aşıq Qədir, aşıq Əkbər, balabançı Müseyib və şagirdlərdən biri. Buxara papaq, şabalıdı rəngli qalefe şalvar-köynək, enli toqqa, par-par parıldayan qara xrom çəkmə. Bu geyim necə də yaraşırdı onlara!

Ozanlar ozanı **Qədir İsmayılov** ustadnamə ilə məclisi başlayar, bir deməz, iki deyər, iki deməz üç deyər, klassik aşıq adət-ənənələrinə şırğa verə-verə məclisin ovqatını da bir havaya kökləyər. Şagirdləri gah sazlarını pəsdən yoxlayar, gah da gözlərini ustadın üzünə zilləyər-dilər. Elə ki, ustadnamələr qurtarardı, işarə verilərdi, sazlar hamısı və balaban eyni vaxtda dillənər, məclis başlanardı. Nələr oxumazdılar, Allah, nələr! Eşidib eşitmədiyimiz aşıq havalarından tutmuş muğamın zili “Mənsuriyyə”yə qədər!

Sözləri də elə seçərdilər ki, elə bil bu hava bu sözün üstündə biçilib, sözün məzmununda olan se-

vinc, qəm, kədər, həsrət, nisgil, mübarizə, döyüş... hava ilə elə vəhdətdə çatdırırdılar ki, hər kəs orada öz ürəyini görərdi. Elə ki, oxumaq qızışdı, üç-dörd saat ara verməzdilər. Aşıq Qədir özünəməxsus ustalıqla sərrast, mənalı, yoruculuqdan uzaq, yığcam deyimlərlə nəsr hissəni söyləyər, şeirləri təhlil edər, Əkbərgil oxuyardı. Bir də görürdün ki, öz-özünə gah Dilqəmə dönür, gah da Koroğlu olursan! Muğamlarımız da, ulu aşıq havalarımız da Əkbərgilin ifasında, Əkbərin bülbül cəhcəhində elə sintezlə dinləyicilərlə çatdırırdılar ki, bir daha deyirəm, onu təsvir etməyə qələm acizdir!

Belə zirvəyə çatanda aşıq Qədirin hərdənbir çırıq vurub “telini çəkərəm!” - deməsi, ata nəvazişilə, ustad qayğısilə şagirdlərinin boyunu söyməsi bütöv məclisi rıqqətə gətirərdi! Çayçı da, payçı da mağara ayağının ucunda girər, ayağının ucunda çıxardı. Bayırda olanlar mağarın geniş qapısı ağzında bulud kimi toplaşib tapşırılan qulluq işini bəzən unudardılar. Bir də görürdün toybabası mağarın ağzında göründü. Yumruğunun arxası ilə yarıcıddı, yarızarafat ağzı açılı qalmış qulluqçunun -

cavan oğlanın çənəsinin altından ilişdirirdi. Oğlan dik atılıb vəzifəsinin dalınca cumdu ki, tez qayıdıb sözün dalına qulaq asa bilsin. Aşıqlar mağar boyu aramla oxuya-oxuya hərəkət edər, musiqini də, sözün tərbiyəvi ruhunu da sanki bir-bir hamıya təlqin edər, deyişmə məqamlarında biri o başda, biri bu başda əsl opera səhnələri yaradardılar. Arada qalan balabançı tezcə “hücumçünün” - oxuyanın tərəfinə keçərdi. Bəzən obaşdana qədər uzanan məclislərdə gecənin sakitliyində bu ilahi səslərə Mamırtı dağı, Ceyran çölü, bu gün yalnız adı qalmış Kürüstü Şavadın meşəsi əks-səda verərdi.

Aşıq Qədir aparıcı, qalanları isə Koroğlu, Şah İsmayıl, Ərəbzəngi, Aşıq Ələsgər, Aşıq Hüseyn, Kərəm, Dilqəm, Qara keşiş, Keçəl Həməzə... daha kimlər, kimlər olardılar. Yaşı yetmiş, səksənə haqlayan Qədir kişi meydana cavan oğlan kimi sıçrayanda Əkbərin təbəssümlə “bah-bah-bah!” deyib kənara çəkilməsi, o birilərin fərəh və qüruru gözümədən qaçmazdı, məclis təlatümə gələrdi!

Atasını yandırardı aşıq Qədir qara keşislərin, keçəl həməzlərin... Musiqili ədəbi veriliş idi o toy məclislərimiz! Heç bir kino rejissoru da o təbii səhnələri yarada bilməz!

Elə ki, beş-üç dəqiqə oxumaq ara verdi Qədir kişi bir duzlu lətifə başlayardı.

Haşiyə: Bir toyda lətifə danışdığı yerdə qəflətən işıqlar söndü. Zil qaranlıqda hamı yerbəyerdən qışqırdı:

- Danış, Qədir dayı, danış eşidirik!

- Ata-anama tova (tövbə), danışmaram! Məhəbbət gözdə olar, gözünüz gözümə baxmasa danışmaram, - dedi, - söz sərrafı! İncəvara işıqlar tez yandı.

Oyun havaları bir gəlin gətiriləndə, bir də toyun axırına yaxın olardı. Gəlini zurnaçı dəstəsinin müşayətilə gətirərdilər. Zurna-dəfin səsi həyətdə daxil olanda aşıqlar sazını yerə qoyub dincələrdilər. Həyətdə qara zurna havasına oyunçular bir-birini yorardılar. Elə ki, onlar dayandı, aşıqlar davam edərdilər. Şər qarışandan sonra gedən gedər, qalan qalar, qulluqçular da mağara cəmləşər, onların da payını oxumalarını təklif edərdilər. Oyun vaxtı çatanda şagird və balabançı oyun havası çalar, ustadlar isə bir tərəfdə qəlyanını tüstülədə-tüstülədə çay içərdilər. Toybabası oyun bacaran kişilərdən birini meydana dəvət edərdi, o da öz növbəsində başqasını. Qadınlar, qızlar meydana ancaq kişilərin dəvətilə çıxardılar. “Əhməd haradadır” filmindəki Nəcibə xanım qiyafəsində gözəl xalq rəqslərimizi nazlana-nazlana nümayiş etdirər, sonra da keçib yerində əyləşərdi. Oyuna çıxan bir qadın nadir halda ikinci dəfə oynayardı. Hərəkətlərində də heç

bir xarici yamsılamalara yol verilməzdi. Kişi nədi, qadın nədi, ancaq bilən oynayardı...

Laqeydliyimizin, biganəliyimizin sonu həmişə təəssüflə tamamlanır. Həmin toylardan bir neçə fraqment lentə alınsaydı, əsl mənada qızıl fondada saxlanardı. Bu gün isə onlar həm indiki xaos toylarımız üçün örnək olar, həm də sənət fədailərimizin parlaq obrazı əbədləşərdi.

Həmişə bir yaxşı iş altında təbii deyirik: “yaxşı aşıqdır”, “yaxşı xanəndədir”, “təbii səsi var”.

Yox Əkbərin səsi təbii deyildi: Qüdrətdən xəlv olunmuş “abı-kövsər idi Əkbərin səsi! Tanrı vergisiydi Aşiq Əkbər sənəti”

Nə vaxt ki, ovqatım musiqi üstündə köklənir, nə vaxt ki, sənət aləminə qərql oluram Əkbər oxuyur qəlbimdə! Cavan Əkbər, qocalmayan nurani Əkbər! Sazını, sözünü, özünü, söhbətini, ləhcəsini hər cür bayağılıqdan, hər cür əndazədən qoruyub saxlayan ustad Əkbər! Əkbər oxuyur ürəyimdə: "Qarabağ şikəstəsi", "Opera Kərəmi", "Məmmədsöyünü", "Heyratı", "Arazbarı", "Şair, nə tez qocaldın sən". "Misri", "Piyalə gözlər", "Daha payızdı"...

İki haşiyə: ötən əsrin 70-ci illəri idi. Bir dəfə dostum Fəxrəddin İsgəndərovla söhbətimiz gəlib bu mövzuya çıxdı. Təsadüfən “mavi ekran”da muğamlarımızın mahir ifaçılarından biri “Piyalə gözlər”i zildə muğam üstündə eynilə Əkbərin ləhcəsində oxudu. Gördüm dostum hissiyata qapılıb ekranla danışır: “Əla oxuyursan, əla, əla! Amma Əkbərə çata bilməzsən!”

Yenə həmin illərdə Əlimərdanlı şair Nəcəfin yubiley gecəsi idi. Sələfinin şərəfinə şair Alay Səmədov yaxşı bir məclis təşkil etmişdi. Məclisin ağsaqqalı, aşiq sənətimizin təəssübkeşi, “Həqiqət” qəzetinin redaktoru Musa Musayev təklif etdi ki, Əkbər “Misri” oxusun. Oxudu. Oxuyub tərini sildi və təvazökarlıqla dedi: - Belə oxuyub tərini siləndə deyirlər, Əkbər, bir az aşiq Mirzəyə (Bayramov) oxşatdın.

Belə idi aşiq Əkbər. Şair aşiq Əkbər haqqında danışmaq isə başqa xüsusi bir mövzudur.

Şöhrət zirvəsini fəth etsə də, neçə-neçə şagirdi zəbt etdiyi sənət zirvəsinə qaldırıb xeyir-dua versə də, omrü boyu özü ustadı Aşiq Qədir İsmayılovdan ayrılmaq istəmədi. Bəlkə də bu sənət bağlılığı onu ustadı ilə qovuşdurmaq üçün tez apardı aramızdan. Heç olmasa altmış sininə çatmadı bu qüdrətli sənətkar...

Lətif HƏSƏNOV

ƏNƏNƏVİ AŞIQ MUSİQİSİNİN JANR XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Milli musiqimizin hər bir janrı özündə yüksək professional dəyərlərlə yanaşı, həm də zəngin və fundamental ənənəvi xüsusiyyətlər əks etdirir. Yəni bu janrların hər biri tarix boyu ilk növbədə məhz milli klassik ənənələrə əsaslanmaqla şifahi bir inkişaf yolu keçərək bu günkü mükəmməl formalara yiyələnmişdir. Təbii ki, bu janrlar arasında müəyyən qanunauyğunluqlara və normativ tələblərə uyğun müvafiq fərqlər mövcuddur.

Lakin vahid Azərbaycan milli musiqisi kontekstində bu janrlara məxsus bütün musiqi nümunələri yalnız bir müstəvi üzərində yerləşir. Daha doğrusu, şifahi ənənəyə əsaslanan milli musiqi müstəvisi üzərində. O cümlədən, şifahi-profesional (muğamlar, təsniflər, rənglər), xalq (xalq mahnıları və oyun havaları) və xalq-profesional (aşiq musiqisi) musiqi janrlarına mənsub bütün musiqi nümunələri.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, milli musiqimizin müxtəlif janrları arasında onlara məxsus nümunələrin metro-ritmik və melodik quruluşları, kompozisiyaları baxımından bir düzlülüş sistemi də var. Təbii ki, burada iki janrın qovşağında yerləşən üçüncü bir janr nümunələri daha səciyyəvi, həmçinin daha incə və mürəkkəb xüsusiyyətlərə malik olmalıdır. Bu, məhz xalq-profesional musiqisi sayılan ənənəvi aşiq musiqisidir. Yəni ənənəvi aşiq musiqisi bir tərəfdən professional, digər tərəfdən isə xalq yaradıcılığına bağlanmaqla özündə hər iki janra məxsus müəyyən dəyərləri əks etdirir. Onu da deməliyəm ki, mən burada “ənənəvi” terminini təsadüfi olaraq işlətmirəm. Düzdür, milli musiqimizin istənilən bir janrı haqqında danışarkən bu ifadəni təkrarən işlətməyin heç bir lüzumu yoxdur. Çünki yuxarıda da dediyimiz kimi, milli musiqimizin hər bir janrı öz-özülüyündə həm də ənənəvi xüsusiyyətlərə malikdir. O cümlədən də aşiq musiqisi. Lakin təəssüf doğuran bir fakt da var ki, bu gün aşiq musiqisi ifaçılığında mövcud olan bir çox negativ əlamətlər həmçinin ayrı-ayrı bölgələr arasındakı fərqlər bu fikri milli musiqimizin məhz bu janrına bütövlüklə şamil etməyə imkan vermir.

Əks halda biz bütün ənənəvi aşiq mahnıları ilə yanaşı onlarla bir növ qarışmış bütün popurrisayağı aralıq və bölgə səciyyəli mahnıları da ənənəvi aşiq musiqisi nümunələri adlandırılmalıyıq. O cümlədən də Şirvan aşıqlarının yaradıcılıq fəaliyyətlərinin məhsulu kimi formalaşmış bir çox ümumi xarakterli mahnılardan tutmuş qərb bölgəsinin xüsusilə qadın aşıqları tərəfindən daha çox oxunan sevgi-məhəbbət nəğmələrinə qədər bütün musiqi nümunələrini. Həmçi-

nin də konkret heç bir musiqi janrına aid olmayan “Saz havası” adı altında ifa edilən aşiq mahnılarının instrumental variantlarının hamısını, hansı ki, bir çox alim və mütəxəssislər bu ifa nümunələrini yanlış olaraq elə belə də adlandırırlar. Ona görə də “ənənəvilik” anlamını gündəmə gətirməkdə məqsədimiz ilk növbədə məhz çoxəsrlik ənənələri özündə yaşadan zəngin və vahid milli musiqi irsimizin tərkib hissəsi olan ümümtürk estetik dünyagörüşünə uyğun ənənəvi aşiq musiqisini digər bütün bayağı ünsürlərdən ayırmaq və onun real modeli haqqında tam və düzgün bir təsəvvür yaratmaqdır. Daha doğrusu, ənənəvi aşiq musiqisinin melodik və metro-ritmik quruluşu forma və məzmun dəqiqliyi, ifa üslubu, orijinallığı, bir sözlə, spesifik janr xüsusiyyətləri haqqında olan ən real və obyektiv bir təsəvvür. Güman edirəm ki, bunun üçün ilk növbədə ənənəvi aşiq musiqisinin digər janrlarla qarşılıqlı əlaqəsi və tarixi inkişaf xronologiyası haqqında qısa da olsa məlumat vermək daha effektivdir.

Məlumdur ki, milli musiqimizin hər bir janrı kimi, aşiq musiqisi də muğamlar üzərində qurulmuşdur. Daha doğrusu, ayrı-ayrı muğamların eyniadlı lad-məqamları üzərində. Necə ki ölməz şairimiz S.Vurgun demişdir: “Azərbaycan musiqisi muğamat üzərində qurulmuşdur, bu, Azərbaycan xalqının bədii zövqüdür”. Yəni aşiq musiqisi ilə muğamlarımız arasında fundamental bir bağlılıq var. Eyni lad-məqamlara əsaslanma, emosional intonasiya xüsusiyyətləri, həmçinin havaların xarakterindən asılı olaraq bəzən yuxarı və tədricən aşağı enən sekvensiyalı melodik hərəkətlərin başlanğıc tona qayıtma prinsipi hər iki janra xas olan ümumi əlamətlərdəndir. Məhz bu bağlılığın nəticəsidir ki, xüsusilə son tarixi dövrlərdə professional musiqinin, muğamların inkişafı ilə bağlı olaraq sazın Baş və Orta kökləri, həmçinin bu köklərə əsaslanan havalar əsasən daha çox inkişaf etmişdir. Yeni havaların böyük əksəriyyəti məhz bu köklər üzərində yaradılmışdır. O cümlədən Baş kökə ayaq verən bir çox mahnılar tədricən bu kökə keçərək məhz baş pərdəyə istinadən çalınıb oxumağa başlamışdır. Bu havalardan “Dübeyti”, “Baş Sarıtel”, “Müxəyi”, “Yurd yeri” və digərlərini misal göstərmək olar. Yəni göründüyü kimi tarix boyu muğamlarımızın inkişafı ilə əlaqədar və paralel olaraq aşiq musiqisində də müəyyən inkişaf prosesləri getmişdir. Bu da bir faktdır ki, bu cür proseslərdə professional musiqinin inkişafı ilə yanaşı Baş və Orta köklərə uyğun “Segah” və “Mahur” muğamlarının xalq ruhuna yaxınlığı və bir növ şirinliyi də böyük rol oynamışdır. Yeri gəlmişkən onu da qeyd etmək lazımdır ki, tək bu səpkili havalar deyil, ümumiyyətlə bütün aşiq havaları orta dövrlərdə ümumi kök adlanan yalnız bir kökdə ifa edilmişdir. “Şah” pərdəyə istinad edən bu kök sisteminə “Qaraçı” havasının adı ilə bağlı “Qaraçı kökü” də deyilmişdir.

Bir qədər elmi anlamda desək bu sazda birinci oktavanın “Fa” səsində uyğun olan bir kök sistemidir.

Bu və digər faktlardan da göründüyü kimi, aşiq musiqisi tarix boyu həmişə milli musiqimizin digər janrları ilə qarşılıqlı və müəyyən dəyər inteqrasiyaları zəminində inkişaf etmişdir. Əlbət ki, zəngin musiqi irsimizin rəngarəng tərkib hissələrini özündə cəmləşdirən ayrı-ayrı janrlar arasında bu cür bağlılıqların olması təbii bir haldır. Çünki bu janr nümunələrinin hamısı yalnız bir xalqa, bir

millətə xas olan bədii-estetik yaradıcılıqların məhsuludur. Lakin bu bağlılıq və yaxınlıq əlamətləri heç də onların janr həddlərinin zəifliyi və lazım gəldikdə süni surətdə pozulması imkanlarının mövcudluğu demək deyil. Yəni bu o demək deyil ki, aşıq musiqisi istənilən zaman digər musiqi janrları, o cümlədən də muğamlarla müştərək şəkildə ifa edilə bilər. İstər vokal, istərsə də instrumental formada. Əlbəttə yox. Bir qədər konkret desək, milli musiqimizin janrları arasında nə qədər bağlılıq, oxşarlıq və yaxınlıq varsa, o qədər də ayrılıq, özünəməxsusluq və səciyyəvilik var. Biz, Baş kökə istinad edən bütün havaların arasında “Segah” və ya Orta kökdəki havalarda isə “Mahur” muğamından bir parça oxuya bilərik. Bu, heç kimə yasaq olunmur. Lakin təəssüf doğuran odur ki, bununla biz oxuduğumuz muğamların emosional-obrazlı məzmununu, leytmotivini nə qədər açmış olarıqsa, aşıq mahnısının da o qədər pozmuş olarıq. Ona görə də mən ənənəvi aşıq musiqisi dedikdə öz səciyyəvi tarixi mahiyyəti ilə yanaşı həm də digər musiqi janrlarına yalnız folklor və professional dəyərləri ilə daxilən bağlanan orijinal ifa üslubuna və ifa tərzinə malik bir musiqi janrını nəzərdə tuturam. Muğamlara, mahnı və təsniflərə, oynaq nəğmələrə, instrumental ifalara, oyun havalarına zahirən bağlanan, onlara məxsus müxtəlif melodik və ritmik epizodları, komponentləri özündə bütöv şəkildə əks etdirən, sintezləşdirən “qarışıq” bir musiqi növünü yox.

Aşıq musiqisi sırf orijinal xüsusiyyətlərə və özünəməxsus ifa üslubuna malik müstəqil bir musiqi janrıdır. Daha konkret desək, o, vokal-instrumental səciyyəvi ənənəvi aşıq mahnılarından ibarətdir. Bu mahnıları digər musiqi nümunələri ilə müştərək tərzdə ifa edib həm də onun ənənəvi mahiyyətini qoruyub saxlamq mümkün deyil.

O cümlədən, istər muğamlarımız istərsə də digər ixtiyarı musiqi nümunələri ilə.

Düzdür, digər janrlara məxsus musiqi nümunələri və musiqi epizodları ilə müştərək ifa tərzli aşıq havalarına müəyyən qədər şirinlik və ya süni bir müasirlik ruhu gətirə bilər. Əslində bu proseslər, o cümlədən də digər musiqi alətlərinin aşıq sənətinə gətirilməsi də elə bu məqsədi güdür. Daha doğrusu, bu proseslər bəzən bir çox üzdənirəq “novator” sənətkarların istədikləri effekti verə bilər. Yəni bu cür ifalar zamanı bədii-ruhi təsir baxımından bir qədər xoşagəlimli olan müəyyən mahnılar yaranır. Lakin təəssüf doğuran odur ki, bu mahnılar özlərində ənənəvi aşıq musiqisinin normativ tələbləri, özünəməxsus ifa üslubu və ənənəvi xüsusiyyətləri ilə heç bir mütləq bağlılıq əks etdirmir.

Sadəcə olaraq bu mahnılar milli musiqimizin hər üç janrına məxsus bir çox komponentləri özlərində cəm edən və onların hər birinə bir qədər oxşar adı ara mahnılarına çevrilmiş olurlar. O cümlədən yuxarıda da dediyimiz kimi, Şirvan aşıqlarının repertuarlarındakı bir çox mahnılardan tutmuş Qərb aşıq bölgəsində baş alıb gedən sintetik xarakterli qeyri-standart ifa nümunələrinə - nəğmə və ara mahnılarına qədər.

Bir sözlə ümumtürk estetik dəyərlərini özündə əks etdirən ənənəvi aşıq musiqisi dahi bəstəkarımız Ü.Hacıbəyovun da dediyi kimi elə “türk üslubunda da” ifa edilməlidir. Yəni ilk növbədə təksəzla özünümüşayiət prinsipinə əsaslanan bir üslubda. Bu, aşıq musiqisinin ənənəvi tərzdə yeganə ifa yoludur. Çox

təəssüflər olsun ki, bu gün aşıq musiqisi ifaçılığında bu ənənəyə əməl etməyin özü bir problemə çevrilmişdir. Bir çox sənətkarlar bu ənənəyə riayət edib onun sirlərinə yiyələnmək əvəzinə tamamilə uyğun olmayan bir növ kollaj variantlara əl atırlar. Daha doğrusu, sazın digər musiqi alətlərilə müştərək çalınması, sintezi variantına. Qəribədir ki, bu cür meyllər ilk dövrlər tək Şirvan bölgəsində olduğu halda, indi Borçalı bölgəsi istisna olmaqla bütün Qərb aşıq bölgələrində inkişaf etməkdədir. Xüsusən də Gədəbəy bölgəsində. Ən dəhşətli isə odur ki, bir çox qocaman, yəni “fəxri ustad” aşıqlar da bu işə çox ürəkdən rəvac verirlər. Ona görə də bir müəllif olaraq mən bu sənəti sevən və ona qəlbən bağlı olan bütün insanlara üz tutaraq deyirəm:

“Aşığı sazdan başqa nəinki bir ansambl və ya adi bir balaban müşayiət etsə, hətta ona hər hansı bir musiqi aləti yalnız dəm tutsa belə artıq onun ifa etdiyi musiqi nümunəsini ənənəvi aşıq mahnısı hesab etmək olmaz. Yəni bununla artıq o mahnı öz melodik və ritmik quruluşunu, fəlsəfi-ürfani dəyərini tam incəliyi ilə desək xisləti- mahiyyətini dəyişmiş olar.

Biz saza yardımçı olan bir çox musiqi alətlərinin texniki və səs-intonasiya xüsusiyyətləri haqqında növbəti yazılarımızda ətraflı məlumat verəcəyik. Lakin hələlik ən vacib bir şərt kimi onu demək istəyirəm ki, aşıq musiqisində lad-intonasiya, melodiya və formayaranma qanunauyğunluqları mütləq formada yalnız saz alətini konstruksiyası ilə sıx bağlıdır. Digər heç bir musiqi aləti aşıq musiqisinin ifası üçün bu cür spesifik texniki və bədii imkanlara tam malik deyildir.

Məsələn, sazın diapazonu kiçik oktavanın “si-bemol” səsindən başlanır. Bu, sazda üst simlərin açıq səsidir. Aşıq havalarının ifası zamanı xüsusilə akkord səslərini ardıcıl və daha aydın şəkildə səslənməsi üçün bu cür quruluş sistemi unikal bir effekt yaradır. Ümumiyyətlə sazın hər üç bölüm simlərinin açıq səsi bütün havalarının ifasında konsonans rol oyanayırlar. Yəni lazım gəldikdə birgə çalınmaq imkanına malikdirlər. Bu da simli alətlərimiz arasında yalnız saz alətinə məxsus bir kefiyyətdir. Digər tərəfdən “Şah pərdə”yə əsaslanan bir kök sisteminin mövcudluğu və imkan genişliyi də saz alətinə məxsus sif səciyyəvi bir əlamətdir. Yəni eyni bir pərdədə müxtəlif laddlara istinad edən havaların ifası baxımından.

Mən bu faktların sayını artırmaq və onların hər birini sif musiqi dilində dəqiqliyi ilə şərh etmək fikrində deyiləm. Lakin bununla bağlı hər zaman deyilməmiş bir fikri nəzərə çatdırmağı borc bilirəm.

“Hər hansı bir aşıq təksazla özünü tam düzgün və mükəmməl bir tərzdə müşayiət edə bilirsə, o digər heç bir alətin köməyinə ehtiyac duymur. Yaxud əksinə. Əgər aşığı sazdan əlavə digər musiqi alətləri də müşayiət edirsə deməli o, sazi sözün əsl mənasında düzgün çala bilmir. Daha dəqiq desək sazi müşayiət xarakterli çala bilmir. Çünki burada söhbət artıq sazın solo-instrumental deyil, onun sif müşayiət, yəni vokal ifa ilə harmonik tərzdə çalınmasından gedir.

Güman edirəm ki, aşıq musiqisi ifaçılığı və onun ayrı-ayrı bölgə məktəbləri haqqında danışmaq istəyənlər və ya sadəcə olaraq tədqiqat aparən hər bir kəs ilk növbədə məhz bunu bilməlidir. Əks halda bu istiqamətdə heç bir fundamental və məqsədyönlü axtarış aparıb düzgün bir nəticə əldə edə bilməz. Təbii ki,

bununla da tarix qarşısında aşığın hər cür bayağı hərəkətlərinə folklor mahiyyəti donu geydirdiyi üçün borclu qalar.

Təbii ki, təksazla özünü müşayiət ənənəsinin müəyyən çətinlikləri və məsuliyyəti var. Əslində bu ənənəyə o qədər də xoş olmayan ictimai münasibətlər də elə bu çətinliklərlə bağlıdır. Əlbəttə ki, hamının bir qayda olaraq zəngin tərkibli ansamblara və sazəndə dəstələrinə, bir sözlə səslə musiqilərə adət etdiyi bir dövrdə təksazın müşayiəti ilə ifa edilən musiqi nümunələrinə maraq yaradılması çox çətindir. Lakin bununla belə daha çox diqqət çəkən bir fakt da var. Axı aşiq sənəti tarixində bu ənənənin unikal üstünlüklərini, dəyər və şirinliyini insanlara çatdırma bilən, bir növ onu sübut edən sənətkarlar olmuşlar. Axı aşiq Əmrah Gülməmmədov, aşiq Sadıq Sultanov, aşiq Kamandar Əfəndiyev başda olmaqla, bir çox Borçalı aşıqları məhz belə sənətkarlardandırlar. Hamısının da lent yazıları bu gün nəinki Azərbaycanda, hətta bütöv türk dünyasında əl-əl gəzir. Yeri gəlmişkən çox maraqlıdır ki, saz-balaban müştərəkliyinə təşəkkül tapdığı Gəncəbasar, Göyçə və digər bölgələrdə də aşiq musiqisi ifaçılığı XX əsrin əvvəllərinə qədər məhz bu ənənəyə əsaslanmışdır. Yəni təksazla özünü müşayiət ənənəsinə. Məsələn, Tovuz aşiq bölgəsinə balaban yalnız XX əsrin ortalarına yaxın aşiq Yusif Yusifov tərəfindən gətirilmişdir (bu məlumat aşiq, şair-publisist Məhərrəm Hüseynlinin qeydlərindən götürülmüşdür). Yəni bu dövrlərə qədər Tovuz aşıqları, o cümlədən aşiq musiqisi ifaçılığının ən yüksək zirvələrində dayanan sənətkarlardan olan aşiq Mirzə Bayramov özü də nəinki adi toylarda, el şənliklərində, həmçinin o dövrlər zəngin bir musiqi mühiti olan Tiflisin sırf professional musiqiçilərlə əhatə olunmuş ən mötəbər sınaqlı sənət meydanlarında da yalnız təksazın müşayiəti ilə oxumuşlar. Yəni Qərb bölgəsində saz-balaban müştərəkliyinin elə də bir uzun tarixi yoxdur. Balabanın aşiq sənətinə ayaq açması səbəbləri haqqında müxtəlif fikirləri var. Lakin mən bu haqda heç bir rəy bildirmək istəmirəm. Çünki mən balabanın aşiq sənətinə qatılmasını onun nəzərdə tutulan bütün xeyirli cəhətlərindən çox-çox öncə bu sənətə vurulan bir zərbə hesab edirəm. Özü də çox böyük bir zərbə. Baxmayaraq ki, balabanın bir türk övladı kimi mənim də ruhuma çox yaxın olan zəngin boyalı həzin və kövrək bir səsi var. Nə fayda ki, bu üstünlüklərin ənənəvi aşiq musiqisi ifaçılığı üçün heç bir lüzumu və əhəmiyyəti yoxdur.

Əslində biz bu gun ixtiyari musiqi nümunələrini həddindən artıq yüksək səslə və bir növ major xarakterdə görmək istəyirik. O cümlədən də milli musiqimizin tərkib hissəsi olan aşiq musiqisinin. Əslində bu, düzgün deyil. Ümumiyyətlə, Şərq musiqisi silsiləsində milli musiqimizdə zil və səslə hissələr havacatın çox az bir hissəsini təşkil edir. Hətta muğam dəstgahlarımızın özündə belə. Yəni muğam dəstgahlarımızın zil hissəsi bəm hissələrə nisbətən çox qısa və konkret olur. Bütün bədii və ümumi melodik fikir də məhz musiqinin bəm və geniş hissəsində izhar edilir. Eləcə də ayrı-ayrı mahnılarda, həmçinin də aşiq musiqisində. Aşiq mahnılarının zil hissələri əsasən enən sekvensiyalı, baslangıç tona qayıdan dəyisən melodik hissələrdən ibarətdir. Bir çox recitativ xarakterli qəhrəmanlıq mahnıları nəzərə alınmazsa aşiq mahnıları əsasən adi melodik havalardan, qısa mahnılardan ibarətdir. Həmcinin bu gun də bu istiqamətdə

inkisaf edir. Yəni mahnı janrı istiqamətində. Sadəcə olaraq bu mahnılar özlərinə məxus spesifik janr xususiyyətlərinə və orijinal ifa üslubuna malikdirlər. Onları elə bu qayda və normada da ifa etmək lazımdır .

Aşiq musiqisi əslində məclis musiqisidir. Bir növ mugamlarımız kimi. O, stadion auditoriyası üçün nəzərdə tutulmamışdır. Aşiq havalarının çoxu yalnız həzin ahəngə malikdir. Ona görə də aşiq havalarındakı qışqırtılar yersizdir. Biz aşiq mahnılarını bəzən qışqırmaq, bəzən oynamaq, və bəzən də digər bayağı hərəkətlərlə şişirtmək, böyütmək və bir qədər də müasirləşdirmək istəyə bilərik. Təəssüflər ki, bunlar hamısı əbəs cəhdlər olar, hec bir fayda verməz. Biz istəsək də aşiq musiqisini şou proqrama çevirə bilmərik. Uzaqbaşı özümüz dünüb təlxək olarıq. Daha doğrusu özümüz şoulaşarıq.

O cümlədən ənənəvi aşiq musiqisi duet formadan zəngin tərkibdə nəzərdə tutulmur. Özü də ya qarşılıqlı oxumaq, ya da deyişmə məqsədi ilə. Aşiq musiqisində xoral ifadan isə söhbət belə gedə bilməz. Bunlar hamısı ənənəvi aşiq musiqisinin bizim iradəmizdən asılı olmayaraq tarix boyu formalaşmış monolit qanunlarıdır. Bundan əlavə günün hər bir anında aşiq musiqisinə qulaq asmağın özü məqbul və inandırıcı deyil. Daha dəqiq desək, bu, mümkün deyil. Bu, sadəcə olaraq bizim saza olan çox səmimi münasibətimizdir. Bəzən isə adi danışıqda olan aldadıcı bir keyfiyyətdir. Ümumiyyətlə, insanın bütün ruhi vəziyyəti üçün yararlı və həmişə ehtiyac duyulan bir musiqi nümunəsi, musiqi janrı yoxdur. O cümlədən aşiq musiqisinin də öz estetik həddləri qavrama çəkisi və dinləmə miqdarı var. İstər aşiq, istər digər musiqi nümunələrini dəyişməklə, sintezləşdirməklə, bir növ yeniləşdirməklə onu hər bir an üçün xosagəlimli və yararlı etmək mümkün deyil. Bəyəm Avropa xalqları Motsartın, Şubertin, Ştrausun əsərlərini günbəgün dəyişirlər? Simfonik musiqi əsəri onlar üçün yalnız toxunulmaz və müqəddəs bir sərvətdir.

Biz də aşiq musiqisinə məhz bu cür yanaşmalıyıq. Yeri gəlmişkən bir həqiqəti də nəzərə çatdırmaq istərdim. Aşiq mahnılarının əksəriyyəti öz ənənəvi formalarına və məzmunlarına görə melanxolik xarakterdədirlər. Yəni onlar bəzən insanda xoş ovqat yaratmırlar. Əksinə qüssə, kədər hissi oyadırlar. Çünki onların əksəriyyəti orta dövrlərin zülm və məşəqqətini özündə əks etdirir. Məsələn, bütün “Kərəmi” havaları, o cümlədən “Mansırı”, “Hicrani”, “Sultani” və s. havalar. Bir sözlə, düzgün oxunan hər bir aşiq mahnısı insanda qəm, kədər hissi oyadır. Ümumiyyətlə, yanlış da sayılsa, bir fikri söyləməyi özümə borc bilirəm. “Şən aşiq mahnısı yoxdur. Əgər aşiq mahnısı şən və oynaqdırsa, deməli o təhrif olunub, ya da heç aşiq mahnısı deyil.

Hətta rəçitativ xarakterli mahnılar da səslə aşiqlər tərəfindən əlavələr edil-məklə xeyli dərəcədə dəyişdirilmişdir. Daha doğrusu, diqqət cəkmək naminə lazımsız hayqırtılar, qışqırtılarla süni olaraq zənginləşdirilmişdir.

Bir sözlə, ənənəvi aşiq musiqisinə bir növ simfonik bir əsər məsuliyyəti ilə yanaşmaq gərəkdir. Bunun üçün isə aşiq musiqisi ilk növbədə sırf professional qaydada, simfonik əsər qədər ciddi bir tərzdə ifa olunmalıdır. Özü də təksəzin müşayiəti ilə. Çünki təksəz ilə özünü müşayiət ənənəvi aşıqlığın ən başlıca və vacib şərtidir.

Dahi bəstəkarımız Ü.Hacıbəyov bir çox aşıq havalarını, o cümlədən də “Sikəstələri” qarışıq bəhrli adlandırdı. Doğurdan da şikəstələrdə instrumental partiya ritmik, vokal partiya isə tam sərbəst vəznə əsaslanır. Böyük alim M.İsmayılov isə bu münasibəti polifoniya elementi adlandırır. Özü də bir qədər ziddiyyətli, yəni kontrast palifoniya. O cümlədən gorkəmli alim Ə.Eldarova bu həqiqətləri təsdiq etməklə aşıq musiqisinin zəngin bir musiqi janrı olduğunu sübut edir. Lakin burada bir məsələ də var ki, aşıq musiqisinin qarışıq bəhrliliyi təkcə vokal və instrumental partiyaların münasibətlərində deyil, həm də bəzən onların özlərində hissə-hissə mövcud olurlar. Məsələn: adi halda bəzən bütöv şəkildə ritmik bir hava kimi yaşadığımız “Yanıq Kərəmi” havasına nəzər salaq. Bu havada bütün instrumental hissə və oxunan bəndlər tam ritmikdir. Lakin bəndlərarası vokal intermediyalar, bayatılar, cığayədəklər tam sərbəst vəznədə, daha dəqiq desək, rubato tempində ifa olunurlar. Eləcə də bu məqamlara uyğun harmoniya yaradan instrumental kompozisiyalar. Bu da aşıq musiqisinin ənənəvi janr xüsusiyyətlərinin bariz əlamətlərindən biridir. Yeri gəlmişkən, digər havalər kimi, “Yanıq Kərəmi” havası da sırf ənənəvi formada yalnız Borçalı aşıqları tərəfindən çalınır və oxunur. Bu bölgədə sazın harmonik müşayiət funksiyasının digər hec bir musiqi aləti ilə əvəz edilməsinə cəhd edilməmişdir. O cümlədən də balabanla. Əslində buna hec ehtiyac da olmamışdır. Təksəzla özünü düzgün müşayiətin nəticəsi olaraq tarix boyu hec bir musiqi aləti Borçalı aşıq sənətinə ayaq açə bilməmişdir. Bu bölgədə aşıq musiqisi ifaçılığını yalnız öz sırf ənənəvi formasında yaşayaraq inkişaf etmişdir.

Bir neçə kəlmə də aşıq şeirinin melodikası haqqında. Bildiyimiz kimi, aşıq şeiri heca vəzninə əsaslanır. Yəni qəzəliyyata nisbətən bir qədər sadə quruluşa malikdir. Oxuculardan üzr istəyirəm, elə ona görədir ki, hər şeir yazan məhz bu sahədə meydan sulayır, şeir yazır, daha doğrusu, şeiri hörmətdən salır. Bildiyimiz kimi, çox zaman xanəndələr yeni qəzəl oxumaqda çətinlik çəkirlər. Bir növ cürət etmərlər. Doğurdan da, bu, məsuliyyətli işdir. Çünki hər qəzəlin öz mənası və öz ruhu var. Lakin aşıq musiqisində hecaların sayı və bir qədər də mənası uyğun gələn hər bir şeir istənilən aşıq havası üstündə oxunur. Heç kim şeirin digər keyfiyyətlərinə fikir vermir. Şeiriyyatın özünün ideya-tematik, bədii və melodik məzmunu heç kimi maraqlandırmır. Qəzəl janrında bu şirinlik və musiqi ruhu əruzla bağlanır. Təbii ki, bu, həqiqətən də belədir. Yəni hər bir qəzəlin varlığında oxunmamış bir musiqi var. Sual olunur: Bəs görəsən ən sadə dildə yazılmış:

*Beli incə, qəddi uca, üzü gül,
Mələhəti sən cananda görmüşəm.
Nə Gulustan-irəm, nə Şahpəridə,
Nə mələkdə, nə insanda görmüşəm.*

*Az bilirsən camalyın qədrini,
Görsə mat eyləyər ayın bədrini.
Necə deyim o zulfuyun ətrini,
Nə sünbüldə, nə reyhandə görmüşəm.*

*Dilqəm öpsə ləbin tez gələr cana,
Hüsnünün şamına mənəm pərvana.
Görsələr alimlər olar divana,
O xalı ki zənaxtanda görmüşəm.*

- şeirində məgər qəzəldəki qədər musiqi yoxdurmu? Bəyəm bu şeirin quruca mətni “Segah” üstə çağlayan başdan-başa “Dilqəmi” havasının melodik motivini özündə ehtiva etmirmi? Bunun üçün onun sadəcə bir intonasiya ilə deyilməsi kifayət deyilmi? Hələ mən onun ənənəvi formada aşiq Əmrah Gulməmmədov, aşiq Kamandar Əfəndiyev kimi sənətkarlar tərəfindən oxunmasını demirəm. Sadəcə olaraq faciə ondadır ki, bugünkü gənclər bu sənətkarların yolunu getmək istəməzlər, bəzən də gedə bilməzlər. Deməli musiqili söz var. Sadəcə olaraq bu sözü musiqili tərzdə oxuyan yoxdur.

Özünüz təssəvvür edin: Televiziya verislərinin birində mən özüm Qazax rayonundan olan cavan bir aşığın “Əmrah və Səlmə” dastanında Əmrahın “Ana, gör ağlayan kimdir?” rədifli şeirini “Orta saritel” üstündə oxuduğunun şahidi oldum. Yəni major, şən, nikbin, gumrah əhval-ruhiyyə yaradan “Mahur” mugamı üstündə. Bir özünüz düşünün: Burada hansı fikir bitkinliyindən, tematik, harmonik uzlaşmadan söhbət gedə bilər bu qədər uyğunsuzluğun qarşısında?

Bəzən aşıqlar mahnıları gah zil, gah oynaq, gah təkrarlanan və ya digər əlamətlərlə, yaxud da digər alətlərin köməyi ilə oxuyaraq ona bu yolla müəyyən mənə çalarları gətirmək istəyirlər. Amma heç kim nəzərə almır ki, aşiq musiqisinin öz spesifikasi var. Burada nə muğamın, nə rəqsin, nə də digər bayağı hərəkətlərin əhəmiyyəti və effekti ola bilməz. Əslində aşiq mahnıları çox sadə quruluşa malikdir. Cəmi bir oktavadan artıq diapazona malik deyillər. Onların ifalarındakı ən böyük çətinliklər də elə bununla bağlıdır. Çunki bu cür ifalar üçün sənətkardan qeyri-adi texniki ustalığ və ən yüksək improvizasiya bacarığı tələb olunur. Yəni aşiq mahnılarının gözəlliyi də elə onun sadəliyi və orijinallığındadır, təbii ki, əgər aşiq onu bu sadəliyə uyğun dəyərli improvizasiya qənaətləri ilə oxuya bilirsə. Açıq deyim ki, ilk baxışda nə qədər sadə görünsə də, bu, çox çətin olan bir məsələdir. Məsələn: Təksazın musayiatı ilə bir qədər bəsit olan “Gəraylı” havalarını oxuyub yüksək melodik fon yaratmaq və dinləyicinin zövqünü oxşamaq hər sənətkarın işi deyil. Bunun üçün sənətkarda çox yüksək improvizasiya qabiliyyəti olmalıdır.

Ənənəvi aşiq musiqisi ifaçılığının ən böyük çətinliklərindən biri də məhz budur.

Bəzi saz bəndlər və aşıqlar, daha doğrusu, dırnaqarası novatorlar saza 25-26 pərdə qoşurlar. Axı aşiq mahnıları arasında 26 pərdəyə ehtiyacı olan musiqi nümunəsi yoxdur. Olsa-olsa o bəm ifaların təkrarıdır. Özü də lazımsız təkrarı. Yəni eyni musiqi epizodlarının müxtəlif tonallıqda təkrarı. Bəzən sazda diapazonu bir oktavadan kənara çıxan ‘Xaric Segah’ muğamı calırlar. Xüsusilə də ‘Yanıq Kərəmi’ və ‘Dilqəmi’ havalarının önündə. Bir mütəxəssis kimi deyirəm: Bunların heç birini muğamat saymaq olmaz. Bunlar sadəcə olaraq bir qədər muğamata oxşayan həvəskar ifalardır. Ümumiyyətlə sazda professional

muğam calınması mümkün deyil. Sazın quruluşundakı bir çox texniki fərqlər buna yol vermir. Aşıq sənətini tədqiq edən bəzi mütəxəssislər isə adətən musiqini bilmədiklərindən bu məsələyə toxunub hec bir şərh verə bilmirlər. Yeri gəlmiskən, bəzən “Yanıq Kərəmi” havası çox geniş diapazonda uzun müddət, sürəkli şəkildə çalınır. Bunlar hamısı havacata süni olaraq artırılmış texniki və mənasız yarım-melodik cümlələrdir. Hər bir iti barmaq imkanı olan kəs havacata məhz bu cür əlavələr edə bilər. Bütün bunların hamısı ondan irəli gəlir ki, bugünkü aşıq sadə, orijinal ənənəvi havalarla dinləyicini qane edə bilmir. Süni pafoslara və kollajlara əl atırlar.

Özünüz təssəvür edin:

*Canım ana, gözüm ana,
Ana, mən Qəribəm, Qərib.*

- beyti ilə aşıq Kamandar Əfəndiyev böyük bir dastanı yekunlaşdırır. Özü də tək bir saz və cəmi iki ton diapazona malik sadə bir mahnı ilə. Elə bir mahnı ilə ki, axırda da emosional-obrazlı, zəngin mənalı bir musiqi nümunəsi kimi dillər əzbərinə çevrilir.

Bu gün bu sənətə məhz bu istiqamətdən, yəni sırf elmi aspektdən yanaşmaq gərəkdir. Yalnız bu halda ənənəvi sənətdən danışa bilərik. Bütün sənətsevər insanlar ənənəvi aşıq sənətinin qorunub saxlanmasına və onun inkişafına çalışmalıdır. Hər cür bayağı ifalar, yabançı ünsürlər, o cümlədən digər bütün alətlər aşıq sənətindən uzaqlaşdırılmalıdır. Sazdan başqa hec bir musiqi aləti aşıq sənətində ənənəvi ifa tərzini qoruya və yaşada bilməz. Sadəcə olaraq gənclərimizə bu sənətin sirləri öyrədilməlidir. Əminəm ki, bu yolda aşıq Ə.Gulməmmədov, aşıq S.Sulatnov və aşıq K.Əfəndiyev kimi sənətkarların sənət irsi bütün gənclərə bir məktəb kimi örnək olacaqdır.

Bir çox alimlər bir vaxtlar sazın da digər musiqi alətləri kimi tədris olunmadığını və ona görə də aşıq sənətinin inkisaf etmədiyini bir fakt kimi göstərirlər. Əvvəla onu bilmək lazımdır ki, “Saz sənəti” adında bir sənət növü yoxdur, aşıq sənəti var. Digər tərəfdən, bir vaxtlar aşıq sənəti həqiqətən də inkisaf etdirilmirdi. Daha doğrusu, buna imkan yaradılmırdı. Amma bu gün aşıq sənətinə dövlətimiz tərəfindən hər cür qayğı göstərilir. Bu gün aşıq sənətinin inkisafı üçün ölkəmizdə ən münbit bir şərait var. Amma bu o demək deyil ki, bu qayğının hesabına hərə bir zirzəmidə özünə bir ‘Saz məktəbi’ açsın, sağirdlərə də öz bildiklərini öyrətsin. Nəticədə isə iki aşıq bir-birinə oxşamasın.

Ona görə də bir mütəxəssis olaraq bütün sənətsevər insanlara üz tutaraq deyirəm: Bu gün respublika miqyasında aşıq sənəti yalnız ənənəvi normalarla vahid proqram əsasında tədris olunmalıdır. Eyni ilə muğamlarımızda olduğu kimi. İlk növbədə isə bir həqiqəti hamı bilməli və qəbul etməlidir. Hər bir gənc aşıq ilk növbədə təksazda çalaraq ənənəvi formada özünü müşayiət etməli və oxumağı bacarmalıdır. Təbii ki, heç bir digər musiqi alətinin müdaxiləsi olmadan. Əminəm ki, sevimli şairimiz Zəlimxan Yaqubun AAB-yə sədriyi dövründə bütün bu problemlər öz həllini tapacaq. Biz isə bir mütəxəssis olaraq ona əlimizdən gələnlə köməkliyi göstərəcəyik.

CƏNUBDAN SƏSLƏR

AŞIQ ƏLƏSGƏR MƏRƏNDİ

Aşiq Ələsgər Rəhman oğlu Mərəndi 1940-cı ildə Mərənd şəhərində anadan olub. Uşaqlıqdan aşiq sənətinə meyl göstərdiyindən aşiq M.Mərəndi, aşiq Qulu Türkədari, aşiq Qəşəm Güneylidən dərs alıb və aşıqlıq sənətinə başlayıb. Bir sıra aşiq festivallarında və tədbirlərində iştirak edib. Hal-hazırda Təbriz şəhərin-

də yaşayır və aşıqlıq sənəti ilə məşğul olur.

MÜƏLLİMDİR

*Mərifətdən həqiqətə
Yollar açan müəllimdir.
Elmi-ədəb bağbanıdır,
Bağlar əkən müəllimdir.*

*Arzuları, diləkləri,
Güllər açan müəllimdir.
Dəvət edir səadətə,
Haqqı seçən müəllimdir.*

*Dörd kitabda hər zəbana,
Dillər açan müəllimdir.
Dəryaları üzüb keçən,
Dağlar yarıb qəlbın sökən,
Bina salıb qala tikən,
Qaranlığa çıraq çəkən,
Gecə-gündüz zəhmət çəkən,
Müəllimdir, müəllimdir.*

HƏKİM

*Fələkdən çəkilib sinəmə dağlar,
Sərasər incidir yaralar, həkim.
Gülşənim xar tutub, bülbül qan ağlar,
Tapılmır dərdimə çarələr, həkim.*

*Çəkilmir dağların qəmli dumanı,
Bağlanıb yolları, yoxdur karvanı,*

*Tamam iqballara yazsa əlvani,
Yazılıb bəxtimə qaralar, həkim.*

*Ələsgər müştəqdir yar sorağında,
Məcnun cəfa çəkdi Leyli dağında,
Yusif kimi qaldım qəm dustağında,
Eylərsən dərdimə çarələr, həkim.*

ÇİNGİZ BİRİYA

Aşıq Çingiz Hüseyn oğlu Biriya 1960-cı ildə Qaradağ mahalının Ələzin kəndində anadan olub. Aşıqlıq sənətini atasından və qardaşlarından öyrənən Çingiz Biriya 14 yaşından aşıqlıq sənəti ilə məşğul olmağa başlayıb. Qaradağın ustad aşıqlarından olan aşıq Rəsul Qurbani, Həsən Qəffari, Hüseyn Əsədiddən faydalanıb. Bir neçə dastan bilir. Dəfələrlə beynəlxalq festivallarda çıxış

edib, Türkiyəyə, Almaniyaya, Kanadaya dəvət alıb. Hal-hazırda Təbriz şəhərində yaşayır. 30-a yaxın şagird yetirib.

OYNADAR

*Hər yetənə dost söyləmə,
Oğul, səni tez oynadar.
İki dostu vuruşdurar,
Aralıqda söz oynadar.*

*Nanu-nəmək bilməz dünyada,
Zəhmətini verər bada.
Bir gün səni salar oda,
Ürəyində köz oynadar.*

*Yaltaq olub sənə gəzər,
Haqq sözünə yalan bəzər.
Aşıq Çingiz şeir yazar,
SİNƏSİNDƏ SAZ OYNADAR.*

AŞIQ ARİF HƏMİDİ

Aşiq Arif Həsən oğlu Həmididən 1974-cü ildə Güney Azərbaycanın Qaradağ mahalının Xudafərin bölgəsində Mahmudkağı kəndində anadan olub. Uşaqılıqdan bu sənətə çox marağı olan aşiq Arif Həmididən aşıqlıq sənətini böyük qardaşı Aşiq Əhməd Həmididən öyrənib. Hal-hazırda Aşiq Əhməd Həmidinin qrupunda fəaliyyət göstərir.

YOXDU

*Dağlar, sənin ağlın çasıb,
Bağlarında barın yoxdu.
Yazı səndə qar görərdim,
Çiləhlərdə qarın yoxdu.*

*Sürüsüzdü ətklərin,
Yoxsa küsüb o dillərin.
Yaram vardı dərin-dərin,
Məlhəm qoyan yarın yoxdu.*

*Çalmasıydı çoban tütək,
Salmasıydı arı pətək,
Ancaq inan, Arif tək,
Dəmir kimi möhkəm yoxdu.*

DAVUD ABBASOĞLU

Aşıq Davud Abbasoğlu 1979-cu ildə Əhərin yaxınlığında olan Hacıoğlu kəndində anadan olub. Uşaqlıqdan saza-sözə meyli olduğundan aşıqlıq sənətinə üz tutub. Aşıq Vəli Əbdilini özünə ustad seçib və ondan dərs alıb. Hal-hazırda Əhər şəhərində aşıqlıq sənəti ilə məşğul olur.

BAX

*Aç gözünü, qafil olma,
Ayıl, bu dünyaya bax.
Dünya kimi bir gözəldə
Qaməti rənaya bax.*

*İblisin dininə
Çox da tabe olma sən,
Cəhənnəmdən ayaq götür,
Cənnəti məvaya bax.*

*Cəhd eləyib hər bir sözdə
Olmagınən cəhalət.
Yaradandan əl üzümə sən,
Tez taparsan şafaət.*

*Öz nəfsini eyləginən,
Düz yollara hidayət.
Tut orucun, qıl namazın,
Aləmi mənaya bax.*

*Aşıq Davud, qəm eyləmə,
Sözün yetər isbata.
Mərd əlindən xəta çıxmaz,
Namərdə olmaz əta.*

*İki uzun qolun
Qurban verdi abu fərata,
On yeddi mənsəb sahibi,
Sağəri səhbaya bax.*

Zərəngiz MANSUROVA

ABBAS TUFARQANLININ MƏHƏBBƏT LİRİKASI

Abbas Tufarqanlı Azərbaycan aşiq ədəbiyyatının zərgər dəqiqliyinə malik olan, nicatını haqdan alan, qüdrətli sənətkarlarından biridir. O, öz zamanəsində haqq aşığı kimi tanınmışdır. O, öz ustadnamələri, nəsihətləri, təbiət və insan gözəlliklərini vəsf edən gözəlləmələrilə aşiq şeirini daha da gözəlləşdirmiş, incə ruhlu qoşmalarında zərif duyğularını, təmiz eşqini tərənnüm etmişdir. Bütün qoşmaları onun qəlbinin gözəlliyini, zövqünün və ruhunun gözəlliyini əks etdirir, oxucuya dərin kamallı, geniş düşüncəli bir sənətkarın ilhamından xəbər verir.

Abbas Tufarqanlının “çoxcəhətli və zəngin poeziyası əsasən məhəbbət lirikası, təbiət təsviri, tərbiyəvi-didaktik və ictimai-siyasi xarakterli şeirlərdən ibarətdir” (Vaqif Vəliyev. “Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı”, ADU nəşriyyatı, Bakı, 1970).

Aşığın əsərlərində məhəbbət mövzusu əsas mövzudur.

Şairlik və aşıqlığın məhəbbətdən yarandığını, aşıqlıq hissindən doğulduğunu biz Abbas Tufarqanlının qoşmalarında aydın görürük. Bu cəhətdən “Nə gözəl imiş” rədifli qoşmasına nəzər yetirək:

*Bu gün bir nəzənin gəldi güzara,
Gülgəz simaları nə gözəl imiş.
Qanovuz köynəyi, atlas koftası,
Yaşıl basmaları nə gözəl imiş.*

*Söylədiyim sözlər layiqdir dosta,
Dostu görməyəndə qaltram yasda.
Saatı xoş vaxtda yaradan usta,
Çəkibdir xalları, nə gözəl imiş.*

*Qurbanam cananın qələm qaşına,
Abbası salıbdır eşq ataşına.
Nişana alıbdır bağrım başını,
Sancıbdır milləri, nə gözəl imiş.*

Bu qoşmada biz sevən aşiqin daxili aləminin inikasını görürük. Aşiq gözəlın zahiri gözəlliyindən duyduğu zövqü-səfadan başqa, bağırının başına çəkilən millərin verdiyi əzabın da öz gözəlliyini görmüşdür. Bunu aşığın "Gülgəz" rədifli qoşmasında da görmək olar:

***Qurban olum səni çəkən nəqqaşa,
Yetirmiş dəstimi damana, Gülgəz!
Qüdrət qələm çalmış o qələm qaşa,
Bənzər əbruların kamana, Gülgəz!***

Bu qoşmada canlı xalq dilindən gələn "qurban olum", "qələm çalmış" kimi ifadələr bədii təsir gücünü bir az da artırır.

Aşığın məhəbbət qoşmalarını oxuyanda ifadə tərzinin gözəlliyinə heyran qalırsan:

***Hərdən sən Abbası yada salanda,
Dindirib, söyləyib, könlün alanda,
Əbrişim saçların səcdə qılanda,
İncidir belini aman, əl aman!..***

Gözəlın saçlarını ipəyə bənzədir, aşiq. Bu "ipək" öz istiqamətində dayanıb. Bu dayanışı aşiq əmrə müntəzır olan səcdəkar qulun vəziyyəti ilə eyniləşdirir, gözəlın belini saçına qısqaır. Bu xüsusiyyət Abbas Tufarqanlının yaradıcılığı boyu nəzərə çarpır. Yəni Yaradan gözəlliyi onun sevgilisinə verib, bu gözəlliyi öymək bacarığını da aşığa:

***Gözəllikdə sənin əvəzin hanı,
Hüsnünü bəxş edib kərəmin kanı.
Dağların maralı, düzün ceyranı,
Ovçular keçirməz bərədən səni.***

Yaxud başqa bir qoşmasında:

***Abbas diyər: yara qurban yar üçün,
Doğra bağırın, kəs ciyərin, yar için.
Yar odu ki, bu dünyada yar üçün,
Yaxa yırtı, zülf dağıda, yara üz.***

Bu bənddə aşiq cinas qafiyələrdən məharətlə istifadə etmiş, eyni zamanda təkrir və mübaliğələrdən çox canlı bir tablo yaratmışdır.

Aşığın daxili həyəcanlarının lirik tərənnümünü onun "Pəri" rədifli qoşmasında daha aydın görürük:

*Nə gülürsən mənim kimi gülüncə,
Sən mənə gülüncə, dərdə gül, Pəri!
Alişan otaqda, gülşən bağçada,
Süsəni, sünbülü dər də gül, Pəri!*

*Səninlə gəzirik Təbrizdə bağı,
Sinəmə çəkirsən dağ üstən dağı.
Bəndə saldın məni kimi dustağı,
Çox məni qoyubsan darda gül, Pəri!*

*Abbas gətirildi dar ayağına,
Xına tək yaxıllam yar ayağına.
Yoxsulu çəkəllər var ayağına,
İndi mənim kimi mərdə gül, Pəri!*

Bir qızdan ötəri bir el aşığını “dərdli köynək” eləyən xalqın balaları sevmək dərslərini Abbas Tufarqanlıdan öyrənir:

*Könül, Məcnun kimi yayın dağlara,
Əyil bu lələnin budağından öp!*

Təbiətin qırmızı bəzəkli, qara xallı qızını vəsf eləyəndən sonra aşiq döndür sevgilisinə ki:

*Yar geyinib yaşılınan, alınan,
Elə bildim, sonam bu, sudan gəlir.
Müjgan atdı, dəydi, keçdi sinəmdən,
Cadu qəmzələri busudan gəlir.*

Göründüyü kimi, təbiətin al-yaşıl geyimli qızı ilə elin al-yaşıl geyimli qızı arasında gözəllik baxımından eyniliklə yanaşı, təsir baxımından fərqi də göstərir aşiq.

Abbas Tufarqanlı gözəli tərənnüm edəndə onu təbiət gözəlliklərindən, dünya gözəlliklərindən, hətta ilahi gözəlliklərdən də yüksəkdə tutur. Biz bunu “Başlama” rədifli qoşmasında aydın görürük:

*Abbas deyər: Pəri niqabı atdı,
Camalın göstərdi, günü yubatdı,
Ağ üzdə xalların Misri-nabatdı,
Səkkiz cənnəti-rizvana yetişir.*

Aşığın məhəbbət qoşmalarında, gəraylılarında elə bir rəvanlıq, elə bir duzluluq var ki, sözlərin gözəlliyi ifadələrin şirinliyi oxucunu valeh edir. Oxucu gözəlliyin və bu gözəlliyin əks olunduğu mənəvi paklığın harmoniyasına düşür. Oxucuda gözəlliyə qarşı incə zövqlülük təlqin olunur.

Abbas Tufarqanlı məhəbbətdən dediyi sözləri şövqnən söyləmiş və dinləyənlərin də ruhunu oxşayacağına inanmışdır:

***Götür sürməni çək qaşına gəlsin,
Çal əyri çalmanı başına gəlsin.
Abbasın sözləri xoşuna gəlsin,
Hurilər qızından sayılan Pərim!***

Təsadüfi deyildir ki, aşığın bu gözələ qoşduğu qoşmalar dillər əzbəri olmuş, elin yaddaşında yaşamışdır. Aşığın vəfatından sonra, bəlkə də elə aşığın öz sağlığında bu qoşmalar əsasında məşhur “Abbas və Gülgəz” dastanı yaranmışdır. Bu dastan ən gözəl məhəbbət dastanlarımızdan biridir. Bu gün də sevilə-sevilə oxunur, dastançılarımız tərəfindən toylarda, el şənliklərində danışılır.

İlhamə QƏSƏBOVA
AMI-nin Qazax
filialının baş müəllimi

PAŞA SALAHLI

Paşa Yunis oğlu Salahlı (Paşa Paşayev) 1925-ci ildə Qazax mahalının Daşsalahlı kəndində anadan olub. Onun atası Yunis kişi Qərbi Azərbaycanın Arzni kəndindən, anası Zəhra xanım Dərəçiçək bölgəsindəki Zər kəndindən olublar və 1918-ci ildə ermənilərin soydaşlarımıza qarşı vəhşiliklərdən qurtarmaq üçün Qazax mahalının Daşsalahlı kəndində məskunlaşıblar.

Paşa Salahlı hələ uşaq yaşlarından öz istedadına və bacarığına görə seçilib. Elə bu səbəbdən də hələ orta məktəbdə oxuyarkən (1941) Qazaxda yerləşən “Narxoz uçot” şöbəsinin nəzdində müfəttiş vəzifəsinə təyin olunub. O, 1944-cü ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsinə daxil olub, 1949-cu ildə institutu bitirərək Neftçala rayonunda prokuror köməkçisi vəzifəsinə təyin edilib. 1954-cü ildə Kəlbəcər rayon prokuroru, 1958-ci ildə Ucar-Zərdab rayonlararası prokuroru, 1963-1968-ci illərdə Zaqatala-Qax-Balakən rayonlararası prokuroru, daha sonra isə Bərdə rayon prokuroru vəzifəsində çalışıb. Sonra isə təqaüdə çıxana qədər Gəncə, Ağdaş və Tovuz rayonlarında prokuror köməkçisi kimi fəaliyyət göstərüb, 1980-ci ildən 2003-cü ilə qədər Qazax rayon Hüquq məsləhətxanasında vəkil işləyib.

Paşa Salahlı bədii yaradıcılıqla da məşğul olub və öz dəst-xətti ilə seçilərək mükəmməl bir yaradıcılıq yolu keçib. Azərbaycanın xalq şairi, Aşıqlar Birliyinin sədri Zəlimxan Yaqub Paşa Salahlının “Salahlı, sözünü qanana söylə” kitabının ön sözündə şair haqqında belə deyir: “Paşa Salahlı ilə şəxsən tanış olmamışdan əvvəl onun şeirləri ilə tanış idim. Borçalı aşıqları onun qoşmalarını, gəraylılarını məclislərdə çox oxuyardılar. Xüsusən, Aşıq Hüseyn Saraçlı Paşa Salahlının “Nə ləzzəti” gəraylısını “Bağdad dübeytisi” havasına o qədər gözəl oxuyurdu ki, dərhal eşidənlərin yaddaşının sərvətinə çevrilirdi”.

1942-ci ildə orta məktəbdə oxuyarkən məclislərin birində görkəmli şair Səməd Vurğuna onun “Daşsalahlı yaddaşlara”, “Qızxanımın hünəri” şeirlərini əzbər söyləyib. Hətta özünün “Durnalar” şeirini də söyləyərək ilk xeyir-duasını bu ölməz şairdən alıb. Sonralar isə Aşıq Şəmşir, Məzahir Daşqın, Aşıq Əkbər, Hüseyn Arif, Tofiq Bayram, Əli Qurbanov, Məmməd Aslan, Mikayıl Azafli,

M.Eltəkin, M.Ş.Məchul və Zəlimxan Yaqubla sənət dostu olub, sənətlə bağlı düşüncələrini bu sənətkarlarla bölüşüb.

Onun yaradıcılığına diqqət yetirdikdə aydın görürük ki, olduqca vətənpərvər, torpağına, xalqına bağlı bir şairdir, şeirlərinin ana xəttini milli adət-ənənəyə sədəqət, Azərbaycanın zəngin təbiətinə vurğunluq və onun təsviri təşkil edir. Hələ rus imperiyasının dünyada at oynatdığı bir zamanda - 1971-ci ildə Paşa Salahlı özünün “Mən kiməm”, 1975-ci ildə “Türkəm”, 1978-ci ildə “Azərbaycan”⁶⁹, 1987-ci ildə “Gülü solmasın”, “Qarabağ” və s. kimi şeirlərini yazır.

Şair:

*İstəyirəm bir söz açım, bilsin aləm mən kiməm,
Bu dünyada dövrən sürən çoxdur insan, mən kiməm.
Bağlamışam taleyimi bircə ümid kölgəsinə,
Dilim məndən düşüb kənar, sözsüz dəhan, mən kiməm.*

- deyərək, elə özü də özünə “Türkəm” şeiri ilə belə cavab verir:

*Babam Dədə Qorqud, nəvəm Koroğlu,
Sinəsi qalxanlı, qolu yay-oxlu.
İldırım nəfəslə, barıt qoxulu,
Məndədir igidlik, məndədir görkəm,
Budur əslim-köküm, milləti Türkəm.*

O, türk oğlu olduğu üçün fəxr etdiyini açıq-aydın göstərmişdir. Hətta:

*Cəllad! Mənə baxma barmaqarası,
Sağalmayıb ürəyimin yarası.
Olsa da dərdimin səndə çarəsi,
Baş əymərəm ölsəm də mən dünyada,
Türk oğluyam, fəxr edirəm bu ada!*

- deyərək, bir daha mübarizliyini göstərmiş olur.

Paşa Salahlı saza olan sevgisini isə şeirlərinin birində belə bəyan edir:

⁶⁹ “Salahlı sözünü qanana söylə”. Bakı 2006, “Nurlan” nəşriyyatı.

*Ana laylasına vurğunam mən də,
Ancaq körpəlikdən saz zəliliyəm.*

Saz-sözə zəlillik daim onu aşığılarla dostluq etməyə sövq edir.

Paşa Salahlı 1954-cü ildə Kəlbəcər rayonunda prokuror Aşıq Şəmşirə tanış olub, onunla dostluq edib. Aşıq Şəmşir bir neçə dəfə öz xətti ilə Paşa Salahlıya həsr etdiyi şeirlərini ona təqdim edib və həmin əlyazmalar bu gün də şairin şəxsi arxivində saxlanılır.

1955-ci ilin iyul ayında xalqımızın böyük şairi S.Vurğun Kəlbəcəyə - İstisuya gələndə Paşa Salahlı raykomun birinci katibi Səfər Verdiyevlə İstisuya Səməd Vurğunla görüşə gedib. Bu mehriban görüşdə onlar 25.07.1955-ci il tarixində Turşsuya getməyə razılaşırlar. Təbii ki, Səməd Vurğun belə bir məclisdə ustad aşığıların da iştirakını vacib bilir və həmin məclisdə Aşıq Şəmşir də iştirak edir. Elə oradaca Səməd Vurğun Paşa Salahlıdan bir kağız istəyir. Paşa ona cibində qeydiyyata alınan əl boyda iki parça kağız verir. Böyük şair həmin kağıza yazır:

*Aşıq Şəmşir, Dəlidağdan keçəndə,
Ağır ellər binələrə köçəndə,
Ceyran bulağından qızlar içəndə,
Saz tutub, söz qoşub yada sal məni.*

Dörd bənddən ibarət bu şeiri yazıb Aşıq Şəmşirə verir. 1955-ci ildən sonra düz qırx ildən artıq Paşa Salahlı həmin kağız parçasını əziz bir xatirə kimi saxlayıb və sonra Şəmistan Nəzirli ondan xahiş edərək alıb S.Vurğunun ev muzeyinə verib. Bu barədə 1995-ci ildə "Zəka" jurnalında böyük bir məqalə də dərc etdirib.

Paşa Salahlı aşığı məclislərində mütəmadi olaraq iştirak edib. Onun dostlarının çoxu söz sərrafı olub. Bu sərraflardan biri də bu gün də dillər əzbəri olan, həm aşığılığı ilə, həm də şairliyi ilə tədqiqat obyektinə çevrilən Məzahir Daşqındır. Hər iki söz sərrafını bir araya sazın və sözün sehri, qüdrəti gətirib, uzun müddət dostluq ediblər. Məzahir Daşqın 1961-ci ildə şair dostu Paşa Salahlına Göygölə qonaq dəvət edir və bu dəvəti şeirlə bəzəmək üçün aşağıdakı şeiri yazıb göndərir:

*Bu məktubu alan tək,
Biz tərəfə bir baş çək.
Çiçəyi çağırır çiçək,
Naz eyləyir gül-gülə,
Göy-gölə gəl, Göy-gölə.*

O zaman Ucar rayonunda prokuror vəzifəsində çalışan Paşa Salahlı bu təklifi qəbul edir və Məzahir Daşqına belə cavab yazır:

*Dilican dərəsində bir Göygöl də var,
Ətrafında bülbül də var, gül də var.
Orda hər nə varsa, bax bu eldə var,
Damcılıya bulağa gəl, bulağa.*

Paşa Salahlının yaradıcılığında belə deyişmələri çoxdur.

Paşa Salahlı poeziyası öz imkanları daxilində günün tələblərinə cavab verir, öz aktuallığını qoruyub saxlaya bilər. Onun şeirlərinin əsas təsvir obyekti sevgidir:

*Salahlı, həmişə vətəni səslə,
O səni sağaldar düşəndə xəstə.
Qılnc da dayandı başımın üstə,
Mən Vətən satmadım candan ötrə.*

Paşa Salahlı qoşma, gəraylı, divani, qəzəl janrında yazıb-yaradıb. Onun şeir dili olduqca sadə və yadda qalandır. Təbiət vurğunu olan şairi Kəlbəcər rayonunda işləməsi daha da təbə gətirib. Dövlət məmuru olduğuna baxmayaraq, şeirlərində yalnız obyektivliyin, dürüstlüyün tərəfdarı olub ki, bu da bizə onu yaxından tanımaqda bir açardır. Onun bir çox şeirlərində açıq-aydın tənqidi fikirlərinə də rast gəlirik, bu da ondan xəbər verir ki, o, sadə xalqın içərisində yaşayan olub, insanlardan özünü heç də seçməyib. O, həmişə haqlı olanın, kasıbların dostu olub.

Paşa Salahlının şeir külliyyatı çox zəngindir. Nə qədər kitab şəklində nəşr edilsə, haqqında məqalələr yazılsa da, yenə də geniş tədqiqata ehtiyacı var. Buna baxmayaraq onun şeirləri kifayət qədər eldə-obada, aşıqların dilində əzbərdi. Şairin ilk şeirləri 1960-cı ildə Respublika Yaradıcılıq Evi tərəfindən nəşr edilən "Aşıqlar" kitabında, 1976-cı ildə "Səhər şəfəqləri" kitabında, "Aşiq Pəri" məclisinin "El şairləri" kitabında və bir sıra qəzet, jurnal, almanaxlarda nəşr olunub. 1990-cı ildə "Göyəzən çiçəkləri", 2006-cı ildə ölümündən sonra isə "Salahlı, sözünü qanana söylə" kitabları nəşr edilib.

Paşa Salahlı 2003-cü il dekabrın 19-da dünyasını dəyişib, Daşsalahlı kəndində dəfn olunub.

YENİ NƏŞRLƏR

Samandar MƏMMƏDOV

*Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü,
«Qızıl Qələm», «Vətən» fəxri media və
«Araz» ali ədəbi mükafatları laureatı*

EHTİRAM BORCU

Xalq şairi Zəlimxan Yaqubun rəhbərlik etdiyi layihə əsasında Musa Nəbioğlunun hazırladığı, yenicə nəşr olunmuş “Ozan-aşıq dünyası” kitabı haqqa qovuşmuş aşıqlarımıza əsl qədirşünaslıq nümunəsidir.

Z.Yaqub sədr seçildəndən sonra Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin fəaliyyətində irəliyə doğru böyük bir sıçrayış müşahidə olunmaqdadır. Bu da onunla bağlıdır ki, bizim ayrı-ayrı bölgələrdə unudulan, yaddan çıxan aşıqlarımızın hamısının fəaliyyətinə işıq tutuldu, həyat və yaradıcılıqları ilə bağlı məlumat toplanmağa başlandı, aşıqların yaradıcılıq gecələri, Aşıq Şəmşirin, Azafı Mikayılın, aşıq sənətinin digər böyük isimlərinin yubileyləri təşkil olundu. Sevinirəm ki, həmin tədbirlərin bir çoxunda iştirak etmək mənə də nəsib olmuşdur.

Təbii ki, aşıq sənətinə və bu sənətin nümayəndələrinə olan diqqət və qayğıdan danışanda ilk növbədə Azərbaycan prezidenti İlham Əliyevin və Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, hörmətli millət vəkili, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Fondunun rəhbəri Mehriban xanım Əliyevanın adları öncə qeyd olunmalıdır. Azərbaycan mədəniyyətinin böyük qayğıkeşləri olan bu iki şəxsin diqqətçil münasibəti sayəsində bu gün aşıq sənətinə cəmiyyətin marağı və dəstəyi artıb.

Aşıqların 2008-ci ildə keçirilən V qurultayından sonra müşahidə olunan yaxşı tendensiyalardan biri də odur ki, ayrı-ayrı aşıqlarımızla bağlı, onların həyat və yaradıcılıq yolundan bəhs edən kitablar nəşr olundu, həmin kitabların təqdimatı keçirildi. Bu nəşrlər sırasında hələlik sonuncusu, dəyərinə görə isə öncüncü yerə keçəni az əvvəl işıq üzünə görmüş “Ozan-aşıq dünyası” kitabıdır. “Nurlan” nəşriyyatında çap olunmuş bu kitabda əsasən XIX-XX əsrlərdə yaşayıb fəaliyyət göstərmiş, bu gün haqq dünyasında olan və bir çoxları geniş ictimaiyyətə bəlli olmayan

aşıqlar haqqında məlumat və onların fotosəkilləri verilir. Kitab əsasən S.Mümtaz adına Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivindəki materiallar əsasında hazırlanmışdır. Kitabda həmçinin XX əsrin əvvəllərindən bəri müxtəlif tədbirlərdə və aşıqların qurultaylarında çəkilmiş nadir fotosəkillər də öz əksini tapmışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının maliyyə yardımı ilə nəşr edilən bu kitabın layihə rəhbəri və baş məsləhətçisi xalq şairi **Zəlimxan Yaqub**, müəllifi isə Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin katibi, "Ozan dünyası" jurnalının baş redaktoru **Musa Nəbioğlu**dur. Redaktorlar filologiya elmləri doktoru, professor **Məhərrəm Qasımlı** və filologiya elmləri namizədi **Elxan Məmmədli**dir.

Zəlimxan Yaqub "Borcumuzdur bu ehtiram" deyibən kitaba yazdığı ön sözdə daşdıqları məqsədi belə açıqlayıb: "Məqsəd ondan ibarətdir ki, ozan-aşıq sənətində fəaliyyəti, xidməti olmuş insanların imkan daxilində heç biri yaddan çıxmasın, heç kəs unudulmasın. Bu şəkil və məlumatlarla yaxından tanış olduqca istər-istəməz insanın içindən bir yanğı hissi gəlib keçir. Bir görün nə

qədər böyük sənətkarlar, böyük şəxsiyyətlər, sinəsi sözlə dolu, xəzinəli insanları itirmişik. Hər aşığın sinəsində nə qədər nağıllar - dastanlar, bayatılar, oxşamalar qara torpağa pay olub, yazıya alınmayıb, lentə köçürülməyib. Bu kitabda yazıdan daha çox şəkillər danışır. Çəkildiyi andan tarixə dönən, bizə çox həqiqətləri, çox mətləbləri aşkar edən şəkillər!.. Baxın, xatırlayın, sevin, qiymətləndirin, dəyər verin bu şəkillərə. Bu şəkillər sazımızın və sözümüzün, ruhumuzun və qəlbimizin, duyğularımızın və düşüncələrimizin şəkilləridir. Biz onlara baxdıqca yenidən kökümüzə, yaddaşımıza qayıdacağıq. Bu qayıdış geriyyə getmək deyil, keçmişə hörmət və ehtiram, gələcəyə, bu sənətin gələcəyinə inam deməkdir!"

M.Nəbioğlunun kitabda yer alan "Müəllif sözü"ndə ilk əvvəl Xalq şairi Zəlimxan Yaqubun AAB-nin sədri seçilməsiylə bu sənətin inkişafında bir növ yeni mərhələnin başlanğıcının qoyulduğu, aşıq sənətinin xalqımızın milli-mənəvi sərvəti kimi dünya mədəniyyəti inciləri sırasında

özünün layiqli yerini tutmasında Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, millət vəkili, mədəniyyətimizin hamisi Mehriban xanım Əliyevanın xidmətləri vurğulanır, mədəniyyətimizin və incəsənətimizin inkişafına göstərilən qayğı və diqqətin sənət adamları ilə yanaşı, bu sahənin araşdırıcıları üçün də yeni imkanlar açdığı qeyd olunur. Müəllif bu kitabın yalnız dünyasını dəyişmiş aşıqlarla bağlı ilk təşəbbüs olduğunu, heç şübhəsiz, bu sıradan adları kitaba düşməyənlərin də olduğunu yazır, bu istiqamətdə axtarıqların davam etdirildiyini bildirir və növbəti nəşrin daha çox aşığın haqqında məlumatları əks etdirməsi üçün oxuculardan informasiya dəstəyi istəyir.

"Ozan-aşiq dünyası" kitabına başqa adla "Aşıqlar ensiklopediyası" da demək olar. Çünki bu, sadəcə olaraq bioqrafik məlumatlar, şəkillər toplusu deyildir. Müşahidəli oxucu diqqət yetirib aşıqlar haqqında onların təkcə eyni sənətin sahibi olmasından əlavə, başqa ümumi cəhətlərini də tapa bilər. Məsələn, kitabdan məlum olur ki, aşıqların heç də hamısı Allahın onlara bəxş etdiyi ömür payını başacan yaşaya bilməyib, onların bəziləri düşmənlərimiz tərəfindən qətlə yetirilmişlər. Xalqın başına gələn müsibət və faciələr bu zümrədən də yan ötməmiş, daha doğrusu, aşıqlar azadlıq, torpaqlarımızın bütövlüyü uğrunda mücahidlərimizin ön sıralarında yer aldıklarından yağlı düşmənin daim nişangahında olmuşlar. Misallar çoxdur: Şəkili Molla Cuma 1920-ci ilin may ayında rus ordusu Şəkinin kəndlərinə hücum edərkən öldürülüb; Nəcəf Daşkəndli 5 fevral 1919-cu ildə erməni generalı Selikovun başçılığı ilə "Küllü tərə" deyilən yerdə belinə odlu samovarı bağlanaraq və beş oğlu ilə birgə vəhşicəsinə öldürülüb; Şirvanlı Aşiq Mirzə Bilal 1937-ci ildə "xalq düşməni" adı altında güllələnib; Aşiq İdris Aşiq Şirin oğlu Məhərrəmovun 1944-cü ildə cəbhədə itkin düşməsi barədə "qara kağız" gəlib, Quşçu İbrahim II Dünya müharibəsindən geri dönməyib; Xəstə Bayraməli 1952-ci ildə məkrli erməni siyasətinin qurbanı olub, onun ölümü ilə kifayətlənməyən ermənilər bütün külliyyatını da ələ keçirib məhv ediblər; "Aqil" təxəllüsü ilə tanınan Niftalı Qafarov 1943-cü ildə Ukrayna cəbhəsində döyüşlərdə həlak olub; Ərdəbildə doğulub Borçalıda yaşayıb-yaratmış Məşədi Hüseyn 1952-ci ildə sürgündə vəfat edib və s.

Əlbəttə ki, aşıqlar haqqında yazılmış kitabları ayrı-ayrılıqda nəzərdən keçirdikdə belə ümumiləşdirmələri aparmaq, təhlil etmək çətin olur.

Diqqəti çəkən bir məqam da odur ki, kitab aşıqlar sülalələrini aşkar etmək imkanı da yaradır. Nəzər yetirdikcə məlum olur ki, sənət sahəsində bilgilərini öz övladlarına ötürən aşıqlarımız da az olmayıb. Məsələn, öyrənirik ki, Ağdamlı aşıq Abbasqulu aşıq Valehin nəvəsidir; Gədəbəyli Aşiq Əsgərin ocağı sənətkarlar ocağı olub, qardaşı Qulu, oğlanları

Hidayət və Firudin, qızı Ulduz xanım onun yolunu davam etdiriblər; Aşıq Bəşir isə 1867-ci ildə Göyçədə məşhur ustad aşıq Ələsgərin ailəsində dünyaya gəlib; Aşıq Alı Dərəçiçəkli öz oğlu Şəmilin və bacısı oğulları Məmmədin və Sadıq Sultanovun ustadı olub; Ustad Aşıq Ələsgərin kiçik oğlu Aşıq Talib da gözəl hafizəyə, gözəl təbə malik olub; XX əsr Azərbaycan aşıq sənətinin ən qüdrətli sənətkarlarından olan Dədə Şəmşirin də ilk müəllimi məhz atası Aşıq Qurban olub; Göyçəli Aşıq İdris Məhərrəmov atası Aşıq Şirinin; Şəmki Aşıq Çoban atası Aşıq Hüseynin yolunu davam etdiriblər. Belə sülalələr dövrümüzdə də vardır.

Aşıqlar arasında çox prinsipial insanlar da olub. Kitabdan öyrənirik ki, Aşıq Ələsgərin şəyirdi Aşıq Hüseyn Səməd Vurğun vəfat edəndən sonra əlinə saz almayıb; Aşıq Mirzə Bayramov sənətə olan həvəsi ucbatından molla məktəbindən qaçıb; mollalar şamaxılı Aşıq Feyzi Mirzəyevin gəncliyində sazını sındırsalar da, yolundan döndərə bilməyiblər; tovuzlu Aşıq Ələkbər Əsgərov isə hər iki gözdən şikəst olmasına baxmayaraq, güclü hafizəsi sayəsində dastanlarımızı əzbər bilir, bədahətən şeirlər söyləyirmiş.

Kitabda haqq dünyasına qovuşmuş qadın aşıqlarımız barədə də məlumatlar yer alıb. Onlardan Göyçə mahalının Daşkənd kəndindən Savad Nəsibovanın; Şərurun Parça kəndindən olan Nabat Paşa qızı Cavadovanın; Borçalıdan Başkeçidin Hamamlı kəndindən Sona Qara qızı Əliyevanın; Tovuzun ilk qadın aşıqlarından olan Sayat xanımın; Aşıq Mikayıl Azaflının qızı Dilarə Azaflının və başqalarının həyat və yaradıcılıqlarına işıq tutulmuşdur.

Kitabda həmçinin Şeyda Əziz, Həsən Pərvanə, aşıqların zəri olan şair Nəbi Miskin Faxralı və digərləri kimi öz dövrlərinin ən istedadlı, qabiliyyətli şair aşıqları haqqında da məlumat yer alıb.

M.Nəbioğlu kitabı hazırlayarkən S.Mümtaz adına Azərbaycan Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivinin materiallarından əlavə çox dəyərli ədəbiyyatdan da yararlanmışdır. İstifadə olunmuş ədəbiyyat sırasında Zəlimxan Yaqubun "Hüseyn Saraçlı dastanı", Qara Namazovun "Aşıqlar" kitabı, Məhərrəm Qasımlının "Ozan-aşıq sənəti", İlhamə Qəsəbovanın "XX əsr Qazax aşıqları və el şairləri", Araz Yaquboğlunun "Daşkənd aşıqları və şairləri", Tərhan Göyçəlinin "Göyçə aşıq məktəbi", Seyfəddin Qəniyevin "Şirvan aşıqları", Məhərrəm Hüseynlinin "Tovuz aşıqları" və başqa etibarlı mənbə kimi xidmət edən əsərlər vardır.

Böyük zəhmət hesabına ərsəyə gələn bu kitab Azərbaycan aşıq sənətinin dərin köklərə, qeyri-adi məziyyətlərə malik olan, dünya musiqisində, ümumiyyətlə incəsənətdə misilsiz bir təzahür olduğunu yenidən təsdiqləyir. Aşıq sənətinin insani, fəlsəfi, emosional, akustik köklərinin

açılması, onun ümumbəşəri sərvət olduğunun elmi surətdə sübuta yetirilməsi və bunların layiqli səviyyədə dünyaya çatdırılması Azərbaycanın aktual milli işidir, aşıq havalarının insanın emosional durumuna, davranış tərzinə, insani səciyyəsinə təsiri də gələcəyin xüsusi tədqiqat sahəsini təşkil etməlidir.

Məlum olduğu kimi, gənc nəslin mənəvi-estetik tərbiyəsinə Azərbaycanda həmişə mühüm dövlət əhəmiyyəti olan bir iş kimi baxılmış, bu sahədə qarşıya təxirəsalınmaz vəzifələr qoyulmuşdur. Təsadüfi deyildir ki, müstəqillik yolunda inamla irəliləyən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında, Təhsil Qanununda, Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin, möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin məruzə və çıxışlarında böyüməkdə olan nəslin mənəvi zənginliyinin, estetik mədəniyyətinin yüksəldilməsi məsələlərinə, bu istiqamətdə xalqımızın zəngin ənənələrindən, milli dəyərlərindən maksimum səmərə ilə istifadə olunmasına xüsusi diqqət yetirilmişdir. Bu yüksək mənəvi dəyərlər baxımından aşıq sənəti mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ömrü xalqın ömrü kimi əbədi olan aşıq havaları xalqımızın mənəviyyat aləmində geniş yer tutmuş, fəlsəfi-estetik mahiyyətinə görə diqqəti cəlb edərək, müxtəlif nəsillərdən olan insanların, o cümlədən gənc nəslin bədii-estetik inkişafında böyük rol oynamışdır. Bu nöqteyi-nəzərdən, xalqımızın çox dəyərli mənəvi-sərvət çeşməsi olan aşıq sənətinə Ümumtəhsil məktəblərində musiqi fənlərinin tədrisində geniş yer ayrılması məqsədəuyğundur və bu məsələdə haqqında danışdığımız "Ozan-aşıq dünyası (haqqa qovuşmuş aşıqlarımız)" kitabından bəhrələnmək, onun daim yenilənməsi məqsədə müvafiq olan, daha çoxtirajlı nəşrlərindən istifadə etmək olar.

Aşıq sənətinə, saza-sözə biganə olmayan bir adam kimi bu kitabın layihə rəhbəri, xalq şairi Zəlimxan Yaquba, müəllifi Musa Nəbi-oğluna və toplusunun ərsəyə gəlməsində yardımçı olan bütün şəxslərə minnətdarlığımı bildirirəm. Onların gördükləri iş əsl qədirşünaslıq nümunəsi kimi dəyərləndirilməlidir.

MÜNDƏRİCAT

Ə.Qarayev. Aşıq sənəti yeni inkişaf mərhələsində.	3
I Beynəlxalq Aşıq festivalı	6
“Ozan-aşıq sənətinin təbliği fəaliyyətimizin prioritet istiqamətlərindən biridir.	21
M.Qasımlı. Güney aşığı mühitləri	24
Növrəs İman. Şeirlər.	37
E.Çobanlı. Sazın ədaləti, Ədalətin sazı	43
Z.Yaqub. Onun yaşadığı ömür	44
X.Məhərrəmovun xatirə gecəsi keçirilib	49
Xalqın ruhu, xalqın mənəviyyəti bu sənətdə ifadə olunur	50
Aşıq Oruc Əhmədov. Şeirlər	55
V.Hacılar. Ozan-aşıq mədəniyyətinin formalaşması və inkişafı mərhələləri	56
S.Qəniyev. Şirvanlı Aşıq Hacılarının könül dünyası.	65
İsmayıl Vəliyev. Aşıq sənəti: Qaynaqlar və ənənələr.....	71
Zəki İslam. Şeirlər.	81
İ.Cavad. Oğuz yurdunun sənət dünyası.....	86
L.Həsənov. Ənənəvi aşığı musiqisinin janrı xüsusiyyətləri	90
Cənubdan səslər	100
Z.Mansurova. A.Tufarqanlıının məhəbbət lirikası	105
İ.Qəsəbova. Paşa Salahlı.	109
S.Məmmədov. Ehtiram borcu.	114

Nəşriyyatın direktoru: professor N.B.Məmmədli

Korrektor: Elşad ÇOBANLI

*Yığılmağa verilmiş 3.12.2010
Çapa imzalanmış 24.12.2010
Şərti çap vərəqi 7,5. Sifariş № 382.
Kağız formatı 70x100 1/16. Tiraj 500*

---

*Jurnal «Nurlan» nəşriyyat-poliqrafıya müəssisəsində
hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur.*

E-mail: nurlan1959@yahoo.com

Tel: 497-16-32; 050-311-41-89

Цнван: Бакы, Їчяришыщяр, 3-ъц Магомайев дюнэяси 8/4.